

T.C.

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE 1973-1980 DÖNEMİNDE
CHP'NİN KARŞI HEGEMONYA MÜCADELESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YUSUF DAVAZLI

BOLU, Ocak - 2023

T.C.

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE 1973-1980 DÖNEMİNDE
CHP’NİN KARŞI HEGEMONYA MÜCADELESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YUSUF DAVAZLI

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET ARI

BOLU, OCAK - 2023

KABUL VE ONAY SAYFASI

Yusuf DAVAZLI tarafından hazırlanan “**TÜRKİYE’DE 1973-1980 DÖNEMİNDE CHP’NİN KARŞI HEGEMONYA MÜCADELESİ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından **Kamu Yönetimi Anabilim Dalı**, Siyaset Bilimi Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

4/01/2023

Jüri Üyeleri

İmza

Üye (Tez Danışmanı)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ARI
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye (Jüri Başkanı)
Doç. Dr. Senem KURT TOPUZ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Ender AKYOL
İnönü Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 10/01/2023 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 5 olarak tespit edilmiştir.

YUSUF DAVAZLI

ÖZET

TÜRKİYE’DE 1973-1980 DÖNEMİNDE CHP’NİN KARŞI HEGEMONYA MÜCADELESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YUSUF DAVAZLI

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI

(TEZ DANIŞMANI: Dr. Öğr. Üyesi MEHMET ARI

BOLU, OCAK - 2023

xii + 140 sayfa

Türkiye’de 1961 Anayasası ile sağlanan örgütlülük haklarıyla güçlenen sol siyasal hareketi, 1971 Askeri Muhtırası ile ezilmiştir. Bu dönemde CHP, kendisini ilk kez ortanın solunda bir parti olarak nitelendirmiştir. Bülent Ecevit, bu sloganı sahiplenmiş ve bu politikayla 1972’de partinin genel başkanı olmuştur. Böylelikle parti içi sol kanat, CHP içinde gücünü arttırmıştır. CHP’nin 1973 yılında hapisteki sol görüşlü aydınlar ve öğrencilere yönelik yasalaştırdığı af ile sol siyasi hareketle olan ilişkileri güçlenmiştir. Tohumlarını 1960’lar itibariyle atıp 1970’ler boyunca açığa vuran ekonomik, toplumsal ve kültürel değişimler 1973-80 yıllarının organik kriz dönemine dönüşmesine sebep olmuştur. Bu çalışmada; Türkiye’nin organik kriz döneminde CHP’nin karşı hegemonya mücadelesini üstlendiği varsayımı üzerinden hareket edilmiştir. Bu dönem, Gramsci’nin siyasal kavramları temelinde incelenmiştir. CHP’nin karşı hegemonya mücadelesini nasıl kurduğu araştırılmıştır. Bunun Gramşiyen perspektifte bir karşı hegemonya mücadelesi olarak okunup okunamayacağı değerlendirilmiştir. Bu alanda literatür taraması yapıldığında, Türkiye’de çeşitli dönemler ve çeşitli siyasal partiler temelinde yürütülen karşı hegemonik mücadelelere ilişkin yapılan çalışmalar olduğu görülmüştür. Bununla birlikte 1973-80 organik kriz dönemi temel alınarak CHP’nin Gramşiyen anlamda bir karşı hegemonik mücadelesine ilişkin bir tez çalışmasına rastlanılmamıştır. Bu çalışmada, 1973-80 dönemi arası parti dokümanları, gazeteler, dergiler ve diğer belgeler dahilinde literatür taraması yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELE: Hegemonya, Modern Prens, CHP, Organik Kriz

ABSTRACT

RPP'S COUNTER-HEGEMONY STRUGGLE DURING THE 1973-1980 IN TURKEY

MA THESIS

YUSUF DAVAZLI

BOLU ABANT IZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION

(SUPERVISOR: Assist. Prof. Dr. MEHMET ARI

BOLU, JANUARY - 2023

xii + 140 pages

The leftist political movement, which was strengthened by the right to organize in Turkey with the 1961 Constitution, was crushed by the 1971 Military Memorandum. In this period, the Republican People's Party (RPP) described itself as a left-of-centre party for the first time. Bulent Ecevit became the leader of the party in 1972 with this policy to embrace this slogan. Thus, the left wing increased its power within the RPP. With the amnesty that the RPP enacted for left-wing intellectuals and students in prison in 1973, its relations with the leftist political movement became stronger. The economic, social and cultural changes that planted the seeds in the 1960s and revealed throughout the 1970s caused the years 1973-80 to turn into an organic crisis period. In this study, it was assumed that the RPP undertook the counter-hegemony struggle in Turkey's organic crisis period. This period has been studied on the basis of Gramsci's political concepts. It has been researched how the RPP established its counter-hegemony struggle. It has been evaluated whether this can be read as a counter-hegemony struggle in Gramscian perspective. In the literature review, it has been seen that there are studies on counter-hegemonic struggles carried out on the basis of various periods and various political parties in Turkey. However, no thesis study on a Gramscian counter-hegemonic struggle of the RPP based on the 1973-80 organic crisis period has been encountered. In this study; the literature was searched within party documents, newspapers, magazines and other documents between the period 1973-80.

KEYWORDS: Hegemony, Modern Prince, RPP, Organic Crisis,

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
TABLO LİSTESİ	x
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	xi
TEŞEKKÜR	xii
GİRİŞ	1
I-BÖLÜM.....	6
1.KURAMSAL ÇERÇEVE.....	6
1.1. Gramsci'nin Düşünsel Gelişimi	6
1.2. Tarihsel Blok ve Hegemonya	10
1.2.1. Yapı-Üstyapı	10
1.2.2. Sivil Toplum-Politik Toplum	13
1.2.3. Hegemonya ve İdeolojik Blok.....	17
1.3. Organik Kriz ve Sonuçlanması.....	21
1.3.1. Organik Krizin Mahiyeti	21
1.3.2. Organik Çözüm, Sezarizm ve Karşı Hegemonya.....	23
1.3.3. Mevzi ve Manevra Savaşları	24
1.4. Modern Prens-Siyasal Parti	28
1.5. Felsefe, Ortak Duyu ve Aydının İşlevi.....	34
II.BÖLÜM	37
2. ORGANİK KRİZE GİDEN YOL 1961-1973	37
2.1. Ütopik İttifak	37
2.2. Yeni Güçlerin Doğuşu.....	42
2.2.1. Sendikaların Etkinleşmesi ve TİP'in Siyaset Arenasına Çıkışı.....	42
2.2.2. Gecekondu Gettoları.....	46

2.2.3. Öğrenci Hareketleri	49
2.3. Temsil ve Parlamento Krizi.....	52
2.4. Rıza Yerine Zor	55
2.4.1. AP Dönemi	55
2.4.2. Solun Askeri Girişimleri	58
2.4.3. Dışarıdan Güç: 12 Mart Müdahalesi	59
2.4.4. 12 Mart Muhtırasının Başaramadıkları	62
III.BÖLÜM	65
3. CHP ve KARŞI HEGEMONYA MÜCADELESİ 1973-1980	65
3.1. CHP ve CHP’de Ortanın Solu Hareketinin Doğuşu ve Gelişimi	65
3.2. 1973-1974 Ortanın Solu İktidara.....	69
3.3. 1975-1978 Cephe Döneminin Başlaması	81
3.3.1. I. Milliyetçi Cephe Dönemi (1975-1977).....	82
3.3.2. II. Milliyetçi Cephe Dönemi (1977-1978)	94
3.4. CHP İktidarı (1978-1979)	97
3.5. Perde Kapanıyor: Sezarist Çözüm 1980 Darbesi (1979-1980)	119
SONUÇ	124
EKLER	131
KAYNAKLAR	135

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1: CHP Karşı Hegemonya Tez Modeli.....	4
---	---

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1. 20 Kasım 1961-26 Mart 1971 Döneminde T.C. Hükümetleri.....	41
Tablo 2.2. 26 Mart 1971-26 Ocak 1974 Döneminde T.C. Hükümetleri	63
Tablo 3.1. 26 Ocak 1974-12 Eylül 1980 Döneminde T.C. Hükümetleri	77
Tablo 3.2. 1973 Türkiye Genel Seçimi- 1975 Kısmi Senato Seçim Sonuçları.....	89
Tablo 3.3. CHP 1950-77 Yılları Türkiye Genel Seçimlerinde Aldığı Oy Oranı, Milletvekili Sayısı ve Meclisteki Sandalye Oranı Dağılımı.....	95
Tablo 3.4. 1970-79 Yılları Arası İşlenen Siyasi Cinayet Sayıları	101
Tablo 3.5. 1971-80 Yılları Ekonomik Göstergeler.....	108
Tablo 3.6. 1970-80 Arası Türkiye’de Gerçekleşen Grev ve Katılım Sayısı.....	109
Tablo 3.7. Ankara’da Gecekondu Bölgeleri 1965-69-73-75 Seçimlerinde Oy Verme Eğilimleri	114
Tablo 3.8. 1979 Kısmi Senato ve 1977 Türkiye Genel Seçim Sonuçları.....	119
Tablo 3.9. 1970’li Yıllarda Türkiye’de Uygulanan Sıkıyönetimler.....	120

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

AA	: Anadolu Ajansı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AP	: Adalet Partisi
CENTO	: Central Treaty Organization (Merkezi Antlaşma Teşkilatı)
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyet Köylü Millet Partisi
Dev-Genç	: Devrimci Gençlik
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İİS	: İthal İkameci Sanayi
İKP	: İtalyan Komünist Partisi
İSP	: İtalyan Sosyalist Partisi
MC	: Milliyetçi Cephe
MGK	: Milli Güvenlik Kurumu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİSK	: Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TİKKO	: Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TKP-ML	: Türkiye Komünist Partisi-Marksist Leninist
TL	: Türk Lirası
TÖB-DER	: Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği
TSİP	: Türkiye Sosyalist İşçi Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TRT	: Türk Radyo ve Televizyon Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	: Türkiye Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
YÖK	: Yükseköğrenim Kurulu

TEŞEKKÜR

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi bünyesinde Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan bu çalışmada Türkiye’de 1973-1980 organik kriz döneminde CHP’nin karşı hegemonya mücadelesi Gramsci’nin siyaset teorileri perspektifinde tartışılmıştır. Bu kapsamda yapılan literatür çalışmasıyla konu aydınlatılmaya çalışılmış ve CHP’nin karşı hegemonya mücadelesinin Gramşiyen bir niteliğinin saptanması hedeflenmiştir. Türkiye’de sol siyasi hareketin en yoğun kitlesel hareketlerine denk gelen bu dönemin Gramsci temelinde okunması önem arz etmesi tezin çıkış noktasını temellendirmiştir.

Öncelikle tez çalışma sürecinin hazırlık aşamasından tamamlanmasına kadar ihtiyaç duyduğum her an katkıda bulunan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ARI’ya, çalışmanın her satırını tekrar tekrar okuyarak fikrini bildiren, adeta bir editör gibi benimle birlikte çalışan ve zamanını bana destek olmak için harcayan değerli eşim Bahar DAVAZLI’ya, çalışmayla ilgili yol göstericiliğiyle yardımlarını esirgemeyen tez jürilerim Doç. Dr. Senem KURT TOPUZ ve Doç Dr. Ender AKYOL hocalarıma teşekkürü bir borç telakki ederim.

Tez çalışmamın mümkün olduğunca literatüre katkı sunması dileğiyle birlikte çalışma kapsamında görülebilecek her türlü eksiklik ve yanlışlık şahsıma aittir.

Bolu, Ocak 2023

Yusuf DAVAZLI

GİRİŞ

1961 Anayasası bünyesinde verilen hak ve özgürlükler ile birlikte, Türkiye siyaset tarihi içinde yapılacak bir kıyasla, demokratik bir ortam yaratılmıştır. Bu hak ve özgürlükler, sol siyasi hareket için geniş bir hareket alanı sağlamış ve böylece örgütlenerek güçlenebilmişlerdir. Elbette 1960'lı yıllarda Türkiye'de sol siyasi hareketin güçlenmesinin sebebi salt olarak yeni bir anayasanın yazılmış olmasıyla açıklanamaz. Sol siyasi hareketlerinin dönemsel olarak ani yükselişindeki sebepler siyaset, ekonomi ve toplumsal olayların birlikte değerlendirilmesini gerektiren uzun bir çalışma konusudur. Bu çalışma çerçevesinde temel sebeplere örnekler verilmesi gerekirse; köyden kente kitlesel göç ile büyüyen gecekondu gettoları ve kitlesel hareketler sayılabilir. Ayrıca kentlerde artan nüfus ile birlikte sanayide işgücünün oluşması ve böylece sanayi işçilerinin nitelik ve nicelik olarak yoğunlaşması gösterilebilir. Bunların yanında, yaşanan tüm bu toplumsal ve siyasal dönüşümün ekonomik kriz ortamı içinde gerçekleşmesi söz konusudur.

Yeni oluşan gecekondu ile iç içe girmiş işçi sınıfının siyasal partiler düzeyinde temsilinin Türkiye İşçi Partisi (TİP) ile başladığı söylenebilir. Doğrudan işçi sınıfının temsili üzerinden kendisini tanımlayan bu parti, 1965 yılı Türkiye Genel Seçimlerinde meclise milletvekili göndermeyi başarmıştır. TİP'in bu başarısının arkasında anayasal düzenlemelerin yanında değişen toplumsal ve ekonomik koşulları iyi okuması olduğu söylenebilir. TİP'in başarısının yansıması ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) söylemlerinde başlayan değişimde görülebilir. Zira 1965 yılı Türkiye Genel Seçimleri öncesinde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, partisini ortanın solunda bir parti olarak nitelendirmiştir. Dönemin Parti Genel Sekreteri Bülent Ecevit, bu sloganı sahiplenip parti içinde kendisinin başında olduğu ayrı bir cephe kurmuştur.

Sol siyasi hareketi, bir örgütlenme pratiği olan siyasal partiler içinde yeri zamanla belirirken giriştiği yeni sınıf ittifaklarıyla birlikte 1960'ların ikinci yarısında gücünü arttırmıştır. Bu aynı zamanda siyasetin teorik ve pratik anlamda giderek yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. 1971 Askeri Muhtırası ile birlikte yoğunluğu artan ve sokağa silahlı olarak yansıyan bu güç dizginlenmiştir. Bu aynı zamanda CHP içinde yeni bir değişimin de ateşlenmesine neden olmuştur. 1971

Askeri Muhtırasının ortanın solu hareketine yapıldığını söyleyen Ecevit, CHP'nin sert bir tutum takınması gerektiği görüşünü savunmuştur. İnönü'nün daha yumuşak bir geçiş sürecini tercih etmesi sebebiyle Parti Genel Sekreterliği'nden istifa etmiştir. Ardından ortanın söylemi ile birlikte CHP'de Genel Başkanlık koltuğunu kazanmıştır. Böylece CHP söylem olarak kendisini sol bir parti olarak toplumsal tabanına tanıtmıştır. Bu söylemi güçlendirecek bir dizi girişimlerle birlikte CHP, 1976 yılında Sosyalist Enternasyonal'e katılmıştır.

Ecevit'in, CHP'nin başına geldiği bu yıllar aynı zamanda yoğun bir organik kriz dönemine denk gelmektedir. Yoksul gecekondu gettoları, ekonomik korporatif evreden sıyrılmış işçi sınıfı, silahlı sol gençlik örgütleri ve yoğunlaşan ekonomik kriz ile birlikte 1973-80 arası dönem Gramşiyen anlamda bir organik krizin özet göstergeleridir. Gramşiyen anlamda modern prens olarak değerlendirilen siyasi partiler bu dönem içinde önemli bir örgütlenme alanı yaratmıştır. CHP'de bu dönemde değişiklik talep eden bağımlı grupları ile kendi çıkarlarını, kriz içerisinde olan egemen hegemonyaya karşı özdeşleştirerek kendi hegemonyasını kurmaya çalışmıştır. 1973'ten 1980'e kadar geçen sürede CHP, solun toplumsal tabanı ile bağlarını güçlendirmiştir.

Bu bakımdan 1973-80 organik kriz döneminde, karşı hegemonya mücadelesi verdiğini varsaydığımız CHP'nin hegemonyasını kurup-kuramama durumu, karşı hegemonya mücadele sürecinde hangi siyasi, toplumsal ve ekonomik aygıtlardan yararlandığı ve ne derece başarılı olduğu değerlendirilmiştir. Bunun için öncelikli olarak karşı hegemonik mücadelenin öncülü olan organik kriz ortamı betimlenmiştir. CHP'nin tarihsel olarak karşı hegemonik mücadelede yerinin ne olduğu, Gramsci'nin siyasal partiye denk gelen modern prens kavramı etrafında tartışılmıştır.

Bir siyasal parti temelinde karşı hegemonya mücadelesi üzerine literatür taraması yapıldığında, bu çalışmayla benzer bir izlenceye sahip olduğu görülen çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin, tek parti dönemi ile hegemonik bir karşılaştırması yapılmıştır. Gezi protestoları ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kurmaya çalıştığı hegemonya ele alınmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelişinin bir karşı hegemonik mücadele olarak okunması yapılmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, neo-liberalizm üzerinden kurduğu hegemonya ele alınarak değerlendirildiği görülmektedir. Bunun yanında Kemalist dönemde uygulanan hegemonya tartışılmıştır. 12 Mart Muhtıra Dönemi,

yeni bir hegemonya kurma denemesi olarak ele alınmıştır. Kemalizm'e karşı dindar kadınların karşı hegemonik mücadelesi incelenmiştir. 1980'lerden sonra neo-liberal politikalar ekseninde yeni sağ ideolojinin hegemonyası ele alınmıştır. 1980 sonrasında CHP'nin söylem ve politikalarının hegemonya kurma üzerinden değerlendirilmesi yapılmıştır. 1980 sonrasında neo-liberalizme karşı sol partilerin karşı hegemonya mücadeleleri üzerine çalışma yapıldığı görülmüştür.

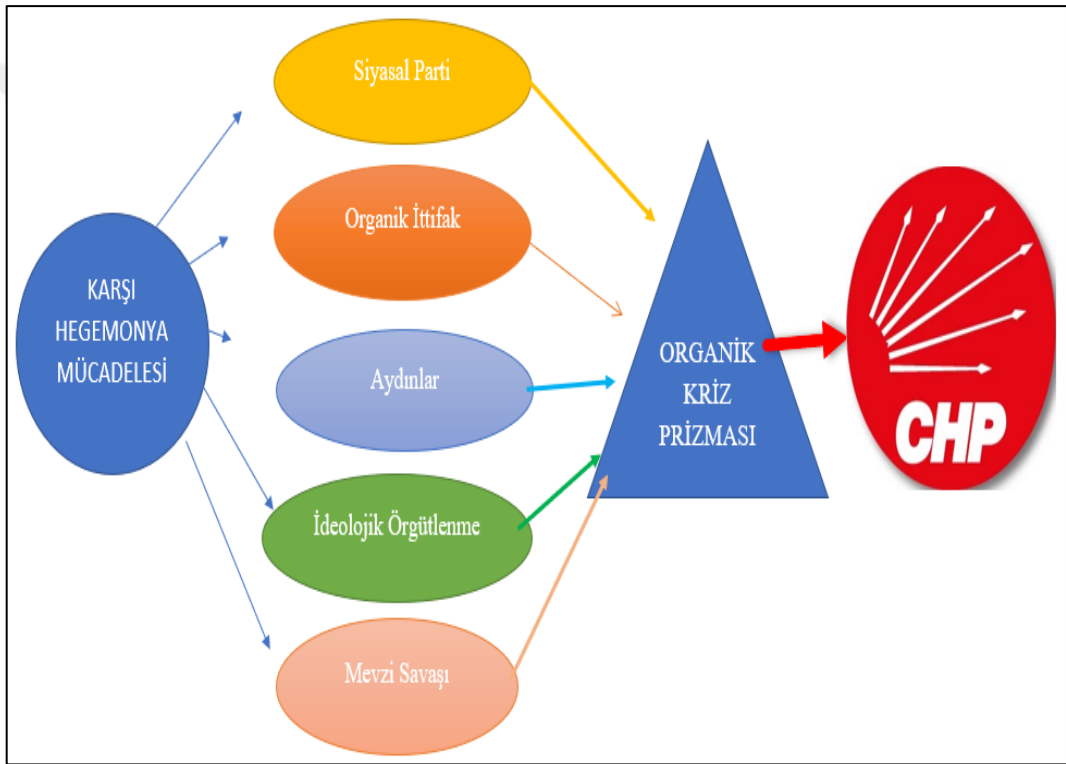
Bu çalışmada, Sezarist bir darbe ile sonuçlanan 1973-80 organik kriz döneminde, mücadelenin taraflarından biri olan CHP'nin, Gramşiyen anlamda karşı hegemonik mücadelesi üzerine çalışılmıştır. Bu incelemenin önemi, günümüz toplumsal ve kültürel yaşamını belirleyen nüvelerin bu dönemdeki hegemonik mücadeleler sonucu oluşmuş olmasıdır. Buna ilişkin olarak Gramsci'nin siyaset teorisine ilişkin literatür taraması gerçekleştirilmiştir. 1973-80 yılları dönemine ilişkin gazete haberleri, CHP dokümanları, meclis ve parti konuşmaları analiz edilmiş ve döneme ilişkin literatür taranmıştır.

Araştırmanın modeli olarak Gramsci'nin siyaset teorisine ilişkin beş kavram temel alınmıştır. Bunlar; siyasal parti ve kolektif iradenin temsili, ittifakların organikliği, aydınlar, ideolojik örgütlenme, mevzi savaşı ve sivil toplum alanı. Bu beş temel kavram üzerinden CHP'nin karşı hegemonya mücadelesini nasıl kurduğu, hegemonik savaşımın zaman ve mekan görevini üstlenen organik kriz dönemi ile ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Bu nedenle 1973-1980 organik kriz dönemi modelimizde, altı ayrı rengi içerisinden geçirerek tek ve beyaz ışığa dönüştüren (ya da tam tersi işleve sahip) prizma sistemlerine atıfla, bir ışık prizması şeklinde gösterilmiştir. Bu ışık prizması sistemi, CHP'nin karşı hegemonya mücadelesine uyarlanarak bir araştırma modeli kurulmuştur. Modelimizde beş ayrı kavram, 1973-1980 organik kriz dönemi olarak ifade edilen ışık prizmasından geçerek karşı hegemonya mücadelesi veren CHP'de birleşecektir. Bu anlamda hangi öğelerin prizmadan tam anlamıyla geçtiği ya da hangi ölçüde geçerek karşı hegemonik mücadelenin başarıyla sonuçlanmasını sağlayacak beyaz ışığı oluşturduğu analiz edilmiştir.

Araştırmanın ilk kısmında Gramsci'nin siyaset teorisine yönelik literatür taraması yapılmış ve incelenmiştir. İlk bölümde Gramsci'nin; Marksizm ve Bolşevik Devrimi ile birlikte kendi özgün okumasını geliştirmesine etki eden tarihsel ve coğrafi faktörlere değinilmiştir. Ardından yapı-üstyapı ve politik toplum-sivil toplum dikotomik ayrımlarının kökenleri, Marksizm içindeki

anlamları ve Gramsci teorisindeki yerleri ele alınmıştır. Son olarak bir önceki bölümlerle bağlantılı olarak Gramsci'nin hegemonya ve ideoloji kavramlarının Lenin kökenleri ve Gramsci'nin özgün teorisindeki yeri tartışılmıştır. İtalya okuması yapan Gramsci'nin Risorgimento ile bağlantılı olarak transformizm okumasına değinilmiştir. Ayrıca Gramsci'nin, Machiavelli temelli ve Leninizm kökenlerine sahip olan siyasal parti okuması incelenmiştir. Siyasal partinin hegemonik süreçteki işlevi ve siyasal alandaki konumları tartışılmıştır. Aydınların parti ve toplumdaki misyonuna yönelik okumalar yapılmıştır.

Şekil 1: CHP Karşı Hegemonya Tez Modeli

İkinci bölümde 1960 Darbesi ile birlikte kurulan ütöpik ittifak sonrasında gelişen hegemonik kriz ortamı tartışılmıştır. Bu aynı zamanda 1970'ler boyunca süren hegemonik krizin tohumlarını taşıyan bir dönem olarak ele alınmıştır. Yeni güçlerin doğuşu, kurulan yeni ütöpik ittifakın krize girmesi, buna karşı sanayi burjuvazisini kurduğu yeni hegemonik sistemden bahsedilmiştir. Bu bölüm var olan hegemonik mücadelelere 12 Mart Muhtırası ile Sezarist bir çözüm bulma arayışı ile tamamlanmıştır. Hegemonyanın geriletildiği ve zor ögesini öne çıkarıldığı bu dönemden sonrası ise hegemonik krizin yoğunlaştığı bir dönem olmuştur.

Üçüncü bölüm ortanın solu hareketinin CHP’de nasıl geliştiğine ilişkin bir anlatımla başlamıştır. 1973-1980 dönemleri arası organik kriz dönemi olarak ele alınmasına ilişkin örneklendirmeler verilmiştir. Ardından CHP’nin 1974’de iktidarla tanışması ve ardından kurulan iki ayrı MC Hükümetleriyle, zor ögesinin CHP karşı hegemonya mücadelesinde ne gibi etkileri olduğuna değinilmiştir. CHP’nin hegemonyasını nasıl kurmaya çalıştığı, ittifakları, basın, sendika ve öğrenci örgütleriyle olan ilişkileri incelenmiştir. Buna ilişkin olarak 1973-80 yılları dönemine ilişkin gazete haberleri, CHP dokümanları, meclis ve parti konuşmaları analiz edilerek döneme ilişkin literatür taraması yapılmıştır. 1978’de yeni bir CHP iktidarı ile birlikte yoğunlaşan ekonomik kriz ve CHP’nin kurduğu organik ittifakların dağılışı konu edilmiştir. Nihayetinde AP’nin diğer sağ partilerden aldığı destekle kurduğu hükümet ve dışarıdan gelen üçüncü bir gücün tüm tarafları dağıtarak gerici bir Sezarist çözüm sunmasıyla oyun tahtası kapanmıştır.

I-BÖLÜM

1.KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Gramsci'nin Düşünsel Gelişimi

Gramsci 1891 yılında doğduğunda, İtalya sadece 20 yıl önce parçalı kent devletinden ulusal bir devlete dönüşmüştü. İtalya, ulusal bütünleşmesini Fransa'da olduğu gibi kitlesel hareketler yerine, yaşanan iç savaşlar yoluyla gerçekleştirmiştir. Bu dönemin kurulan partileri, çeşitli ittifaklar yoluyla parlamentoda yer almışlar ve en öne çıkan parti ılımlıların partisi olan Eylem Partisi olmuştur. Eylem Partisi bu süreç içinde herhangi bir sınıf tabanı edinememiş ve ılımlıların yöneten konumunda olduğu bir parti olarak şekillenmiştir. Eylem Partisi, muhalefet partilerini merkeze yaklaştıran, konsensüse dahil eden veya dönüştüren “*transformizm*” adı verilen politikayı gütmüştür (Jones, 2006: 14-15; Gramsci, 2011a: 170).

Transformizm, Eylem Partisinin kendi ılımlı sınıfları içinden çıkmış organik aydınları dolayısıyla da kendini görünür kılmıştır. Bu aydınlar, eğitim ve yönetim alanları gibi düzeylerde, dağınık halde bulunan diğer sınıfların aydınlarını kendi safına çekmiştir. Transformizm bu anlamıyla, karşıt grubu oluşturan aydınların kesintiye uğramayan bir süreç içerisinde soğurulmasına yarayan bir araç görevi görmüştür. Yani Eylem Partisinin, transformizm ile “*devrimsiz bir devrim*”, Cuoco'nun terimiyle söylersek “*pasif devrim*” ile Risorgimento'yu oluşturmuştur (Gramsci, 2011a: 170-171; Forgacs, 2018: 308). İtalyan toplumunda, burjuva sınıfının tarihsel olarak yeterince olgunlaşmamış olmasından dolayı bu siyasal ve ulusal birlik kendisini transformizm ile görünür kılmıştır. Böylelikle kendisini rıza yerine zor yoluyla onaylatmıştır. Bu bakımdan özetle Risorgimento, İtalyan toplumsal yapısının siyasal birliği ile ilgili bir olgudur (Yetiş, 2009: 123).

Gramsci, İtalya ve Fransız ulusallaşmasını sağlayan Fransız Devrimi ve Risorgimento süreçleri üzerine bir karşılaştırmaya girişmiştir. Fransız Devrimi'nde öncü olan Jakoben Partisi, aristokratlara karşı, köylüler ve işçilerin de içinde olduğu geniş tabanlı bir ittifakın liderliğini yürütmüşlerdir. Bu ittifaklar yoluyla salt kendi çıkarlarını savunmak yerine, diğer alt sınıfların çıkarları ile kendi çıkarlarını birleştirmiş görüntüsü verebilmiştir. Yani kendi çıkarlarını evrensel kılarak tüm Fransız Ulusu üzerinde hegemonya kurabilmişlerdir. Bu ittifaklar üzerinden yürütülen mücadelelerin sonucunda, kendi hegemonyalarını kurmalarının yanında, burjuva hegemonyası üzerinden Fransız ulusunu yaratmışlardır. Eylem Partisi'nin

Risorgimento sürecinde ise Jakobene benzer özellikler bulunmaz. Zira Gramsci'ye göre İtalya'da burjuva sınıfı yeterince güçlü değildir. Bu bakımdan kitlesel hareketler tam anlamıyla gerçekleşmemiş, dar çıkarlar üzerinden transformizm gerçekleşmiştir. Tüm bu olgular İtalya'da Risorgimento sürecini yaratmış, İtalyan ulusunun ideolojik ve kültürel anlamda bir organik bütünlük içinde oluşamaması ile sonuçlanmıştır (Forgacs, 2018: 311-318).

Yaşanan tüm bu süreç, Gramsci'nin özgün görüşlerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Bir diğer önemli etmen ise Doğu'dan, Sibiryaya üzerinden gelen beklenmedik bir rüzgardır. Gramsci üzerindeki bu etki, 1917 yılında, Çarlık Rusya'da gerçekleşen Bolşevik Devrimi ve devrimin lideri Lenin'i destekleyen makalesinde görülebilir. Aynı yıl Bolşevik Devrimi'ni överken, Marksist teoriye bağlı kalarak, Determinist Marksizm'i eleştirdiği "*Kapital'e Karşı Devrim*" adlı makalesini yazmıştır (Forgacs, 2018: 23-24).

İtalya'da grevler yılı olarak geçen 1919'da Gramsci, "*İşçi Demokrasisi*" makalesi ile işçilerin demokrasi aygıtı olarak gördüğü fabrika iç komisyonlarını incelemiştir. Fabrika Konseyi Hareketi, Gramsci'nin de aralarında bulunduğu tüm sosyalist çevrede heyecan uyandıran bir hareket olmuştur (Gramsci, 2011a: 98-99). Gramsci fabrika işgallerini, işçi sınıfının toplumsal olarak öncü pozisyona geçmesini sağlayan olaylar olarak okumuştur. Konseylerin özü; işçilerin fabrika yönetiminde yalnızca ekonomik olarak değil, aynı zamanda yönetsel-siyasal, yani demokrasi anlamında da yer almış olmalarıdır. Bu örgütlülük seviyesiyle Fabrika Konseyleri'nin, Bolşevik Partisi'nin kendi ülkesinde burjuvazinin yerine getirmesi gereken dönüşümleri gerçekleştirmesine benzer bir işleve sahip olacağı düşünülmüştür. Böylece emek sınıfı dar korporatif bilinç anlayışından kurtulup işçiler arasında iş birliği ve örgütlenme yoluyla sınıf bilincini oluşturacaktır. Gramsci bu konseyleri, yeni kurulacak etik-entelektüel devletin bir provası niteliğinde görmüştür (Forgacs, 2018: 93-217; Yetiş, 2009: 135).

Genel grev ilanı ile gerçekleşen grevlere, Torino kentinde iki yüz binden fazla işçi katılmıştır. Bu grev, kentte üretim ve sosyal hayatı tamamen durdurmuştur. Bununla birlikte Fabrika Konseyleri girişimi sanayicilerin zaferi ile sonuçlanmıştır. Gramsci, yenilginin temel sebebi olarak İtalyan Sosyalist Partisi (İSP) ve sendikaların grev karşısındaki uzlaşmacı tavırlarını başlıca sebep olarak görmüştür (Gramsci, 2011a: 100). Bu bakımdan İSP'yi işçilerin ihtiyaç duyduğu

liderliği yapamayan disiplinden yoksun bir parti olarak nitelemiştir (Forgacs, 2018: 126).

1921 yılında İSP içindeki komünist kanat partiden ayrılarak İtalyan Komünist Partisi'ni (İKP) kurmuştur. Bu aynı zamanda III. Enternasyonal'in¹ aralık ayı kongresinde, tüm sosyalist ve komünistlerin birliği altında işçi sınıfı birliğini tesis etmeye yönelik “*bileşik cephe*” politikasının İKP tarafından reddini de beraberinde getirmiştir. Aynı yıl içinde Gramsci İKP'nin Enternasyonal temsilcisi olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne (SSCB) gitmiştir. 1922 yılında Mussolini'nin Kara Gömlekliler Örgütü², iktidarı ele geçirdikleri Roma Yürüyüşünü gerçekleştirmişlerdir. Bunun üzerine III. Enternasyonal'in dördüncü kongresinde, İtalya'da İKP ve İSP'nin birleşmesi tavsiye edilmiştir fakat kabul görmemiştir. Yine bu dönemde İKP'nin üst düzey yöneticileri tutuklanmış, Gramsci ise 1924 yılı seçimlerinde milletvekili olarak seçilip İtalya'ya geri dönmüştür (Yetiş, 2009: 129; Forgacs, 2018: 25-26). Gramsci 1926'da yılında tutuklanmış ve 20 yıl 4 ay 5 gün hapse mahkum edilmiştir. Hapis sürecinde “*Hapishane Defterlerini*” yazmış ve tahliyesinden 4 gün sonra hayatını kaybetmiştir (Fiori, 2014: 269). Gramsci'nin özgün felsefesi; bahsedilen siyasal, ekonomik, toplumsal, tarihsel ve coğrafi olgular neticesinde şekillenmiştir. Bunların yanında Gramsci salt teorisyen olarak değil aynı zamanda pratik siyasetle uğraşan bir düşünürdür.

Gramsci'nin kullandığı yöntemlerden biri olan diyalektik yöntem, diğer felsefelerin aksine kendisini çelişkiler üzerine kurar. Çelişkinin gerçek olan şey üzerinden anlaşılabileceği ve bu bakımdan gerçekliğin çözümlemesinin diyalektik olarak yapılabileceği düşünülür. Diyalektik materyalizmde ise bilimin ve insanın eylemlerinin ortak öğeleri yoluyla nesnel gerçekliğin araştırılması yapılır. Hegel bu felsefeyi tarihsel değişiklikleri düşünsel olarak kavramak ve çözümlemek için kullanmıştır. Marks'ın Hegel'in düşüncesi üzerine katkısı, düşünsel alanda

¹ Komünist Enternasyonal olarak da bilinir. 1919 Mart'ında, savaş komünizmi döneminin (1918-1921) ortasında Lenin ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından kurulmuş olan uluslararası komünist örgüttür. Birinci Dünya Savaşı'na karşın başarısız muhalefet sergileyen ve 1916'da çözölen İkinci Enternasyonal'in yerine kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'na emperyalist bir savaş olarak bakan bir örgüttür.

² Birinci Dünya Savaşı sırasında ve onu izleyen İkinci Dünya Savaşı'nın sonlanmasına kadar İtalya'da faaliyet gösteren, Ulusal Faşist Parti'nin üyeleri olan paramiliter faşist örgüt.

gerçekleşen çelişkilerin çözümünü toplumsal-pratik alana taşımasıdır. Marks’a göre ekonomik ve toplumsal çelişkinin en bariz örneği üretim araçları üzerindeki tarihsel ve sınıfsal çelişkidir. Böylece diyalektik felsefe, salt düşünsel alandan toplumsal-pratik alana taşınır (Brooks ve Pickard, 2012: 38-39; Ritzer ve Stepnisky, 2014: 45).

Bir diğer kavram, “Marksist bilimin tarihsel gelişmeye uygulanması” olarak kısaca tanımlanabilecek tarihsel materyalizmdir. İnsanın kendi bilincinin farkına varabilmesi için toplumsal koşulların, tarihsel olarak anlamlandırabilmesi gerekir. İnsan, bu konumu sayesinde bizzat kendi tarihini oluşturabilme kabiliyetine sahiptir. Modern dönemde insanın varoluşsal mücadelesi, üretim ilişkileri ile kendisini görünür kılar. Bu aynı zamanda üretim ilişkilerini toplumsallığın merkezine getiren olgudur. Marks bu mücadeleden yola çıkarak üretim ilişkileri üzerinden toplumsal sınıfları tanımlamaya girişir. Sınıfın kavranması, üretim araçları üzerindeki mülkiyet ilişkisi ile doğrudan bağlantılıdır. Bu araçları mülkiyetinde bulunduran ve yöneten, aynı zamanda tüm toplumu yönetme erkine de sahip olur (Brooks ve Pickard, 2012: 72-75). Marks, üretim ilişkilerindeki çelişkilerin emek çatışması yaratacağını söyler. Tarihsel bir okuma yaparak bu çatışmaların neticesinde gelecek olan devrimin; emek-sermaye çelişkisinin en yoğunlaştığı yer olan batılı devletlerde yaşanacağını söyler. Zira çelişkilerin yoğunluğu, aynı zamanda mücadelenin yoğunluğuna denk gelir (Özgüden, 2015: 14).

Gramsci’ye göre Marks, fikir adamı olmasının yanı sıra zaten var olan ve parçalanmış halde olan bir tarih görüşünü olgunlaştırdığı, sistemleştirdiği ve farkındalık aşamasına taşıdığı için aynı zamanda bir eylem adamıdır. Gramsci’ye göre değişmez olarak kabul edilecek tek şey “dünyanın işçileri birleşin” sözüdür. Bunun ötesinde her ülkenin ve toplumun tarihsel amaçları, yine o ülke ve toplumun üretim ve değişim ilişkileri üzerinden analiz edilmelidir (Forgacs, 2018: 42-48). Gramsci, Bolşevik Devrimi’nden esinlenerek diğer ülkelerde özellikle batılı devletlerde devrim nasıl gerçekleşebilir sorunsalını, Marks’ın kavramlarını özgün olarak yeniden okumaya girişerek kendi özgün bakış açısını oluşturmuştur.

1.2. Tarihsel Blok ve Hegemonya

1.2.1. Yapı-Üstyapı

Gramsci için tarihsel blok, “*doğa ve tin (yapı ve üstyapı) arasındaki birlik, karşıtların ve farklılığın birliğidir*” (Gramsci, 2018: 26). Gramsci, bu kavramı Sorel’e atfetse de kavram özgün anlamı ile bizatihi Gramsci’nin kendisine aittir. Tarihsel bloku oluşturan birliktelikte bir yanda üretim ilişkilerinin gerçekleştiği yapı alanı diğer yanda ise ideoloji, kültür ve siyasi kurumların var olduğu üstyapı alanı bulunur. Gramsci yapı ve üstyapı arasındaki bu bağı organik olarak nitelendirir. Yani yapılar ve üstyapılar ilişkilerinin özü, onların birliğini gerçekleştiren bağın irdelenmesindedir. Yapı ve üstyapı zorunlu olarak diyalektik bir ilişki içinde ilerler (Forgacs, 2018: 234-240; Portelli, 1982: 4).

Tok (2003: 240), yapı ve üstyapı arasındaki ilişkiler için, en tanınır ve özgün tezin Noberto Bobbio’ya ait olduğunu söyler. Bu teze göre Gramsci, Marks’ın yapı ve üstyapı ile ilgili görüşlerini tersine çevirerek okur. Bunlardan birincisi; üstyapının yapıya, yani ekonomiye olan üstünlüğüdür. İkincisi ise sivil toplum alanının, politik toplum alanına olan üstünlüğüdür. Marks’ta ekonomik yapı alanına denk gelen sivil toplum, politik toplumu belirleyici konumdadır. Gramsci’de bu hem tersine çevrilir hem de içeriğine ideoloji ve kültüre ilişkin olgular dahil edilir. Noberto Bobbio; Gramsci ve Marks’ta sivil toplumun, tarihsel gelişimin “*aktif ve olumlu anını*” temsil ettiği sonucuna varır. Ancak Marks’ta bu “*aktif ve olumlu an*” yapısal bir an iken Gramsci’de üstyapıya ait bir andır. Yani Gramsci, Marksizm içinde yeni bir üst yapı okumasına girişir.

Gramsci üstyapı ve yapı ayrımında, üstyapının sivil toplum ve politik toplumun karmaşık ve karşılıklı toplamından oluştuğunu söyler. Hegemonyanın sivil toplum alanında işlediğini söyleyerek Marks’ın toplumsal çelişkilerin çözümü için işaret ettiği yapı alanından daha ziyade çözüm alanı olarak üstyapıyı öne çıkarır. Bunu yaparken yapının toplumsal çelişkilerin gerçekleştiği alan olarak önemini atlamaz. Yani Gramsci, rızanın ve egemenliğin onanması anlamına gelen hegemonya olgusunu; tarihsel bloğun üstyapısında, sivil toplum alanında politikanın özgülüğü ile birlikte okur (Dural , 2012: 313).

Gramsci’ye göre yapı ve üstyapı arasındaki ilişkiler ağı, tarihsel materyalizm için çözümlenmesi gereken en önemli konulardandır. Gramsci, çözümleme için Marks’ın “*Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*” kitabında

belirttiği ifadelerden yola çıkarak iki temel çıkış noktası belirler. İlki yeni üretim güç ve ilişkilerin yerleşmesi için toplumsal alandaki koşulların tarihsel olarak olgunlaşması gerekir. İkinci olarak eski üretim ilişkileri içinde yeni toplumsal ve üretim ilişkileri oluşmadan eskisi yok olmaz. Buradan yola çıkarak tarihsel-toplumsal analiz bağlamında rastgele ve kalıcı ayrımı üzerinde durmuştur. Rastgele olan daha çok günlük siyasi eleştirel ve tartışmalar boyutunda olan geçici olaylardır. Kalıcı olan ise toplumsal yapıda değişliğe neden olabilecek çelişkileri içeren organik olaylar bütünüdür. Mevcut egemen sınıfın bu denli organik olaylar karşısında çelişkileri gidermek için çabaları rastgele olanın sınırlarını belirler. Rastgele ve kalıcı olan ayrımın önemi dolaylı ve doğrudan sebeplerin ayrımının yapılması bakımından önemlidir. Burayla ilgili olarak bir diğer önemli nokta, ekonomik öğelerin her şeyin belirleyicisi konumunda olduğu ekonomizm ve mücadeledeki kişi etkisini olduğundan fazla etkili gören ideolojizm konusudur. Gramsci, ideolojizm ve ekonomizmin siyaseti hatalı okuma noktasına götürebilir olgular arasında değerlendirir (Gramsci, 2011b: 195-196).

Gramsci, yapı ve üstyapı arasındaki ilişkileri incelerken bir diğer uğrağı güç ilişkileri sorunudur. Güç ilişkileri her devletin deneyimleyeceği “*ekonomik-korporatif evre*” ve bunun aşılması ve aşılması gerekliliği sorunu ile ilişkili olarak okunur. Bu durumu kilisenin Orta Çağ’dan beridir egemen olduğu sivil toplum alanlarını ve hegemonik işlevini kaybetmesi ile yeniden tarihsel blok ve hegemonyanın oluşturulması dolayısıyla ele alır (Dural , 2012: 317).

Gramsci, güç ilişkisini üç düzey üzerinden okur. Birinci düzey, “*yapıya sıkı sıkıya bağlı toplumsal güçler arasındaki ilişkisine*” dayanan toplumsal güçler düzeyidir. Bu ilişkiler nesnel olarak incelenebilir bir düzendir ve toplumsal öncüllerin varlığına ilişkin inceleme yapılmasını sağlar. İkinci düzey, kendi içerisinde de üç ayrı düzleme ayrılan siyasal güçler ilişkisi düzeyidir. İlk düzlem, aynı meslek grubundan olan kişilerin dayanışmasına dayalı dar bir örgütlenmeyi içeren ekonomik-korporatif düzlemdir. İkinci düzlemde çıkar birliği bilinci tüm toplumsal gruplar tarafından, salt ekonomik alanla sınırlı olmak üzere oluşur. Bu düzlem aynı zamanda alt grupların, egemen grupların yanında yasal, siyasal ve hukuksal süreçlere eşitlik temelinde katılım taleplerini içerir (Gramsci, 2018: 90-91).

Üçüncü düzlem ise korporatif çıkarların aşılabileceğinin farkına varıldığı ve gerekliliğinin görüldüğü düzlemdir. Artık çıkarlar korporatif olmaktan çıkar ve

evrensellik düzeyinde herkesten onama aldığı bir alana taşınır. Yani çıkarlar artık salt ekonomik olarak ele alınmaz, üstyapı alanının mücadelesi konusu olarak siyasal bir aşamaya taşınmıştır. Bu aşamada gruplardan biri ön plana çıkar, diğerleri alt ya da bağımlı gruplar olarak kalır. Böylece yeni bir etik ve entelektüel birlik oluşumu başlar. Yani öne çıkan grup hegemonyasını kurar ve kendi görüşlerini evrensel kılar. İkinci düzeyin bu üçlü yapısından sonra son düzey askeri güç ilişkilerinden meydana gelen düzeydir. Gramsci'ye göre tarihsel gelişme, ikinci düzey dolayısıyla bir ve üçüncü düzeyler arasında sürekli bir devrim halindedir (Gramsci, 2018: 91-93).

Gramsci toplumsal ekonomik olayların salt iktisadi olmadığını aynı zamandan siyasi ve entelektüel olduğunu söyler. Örneğin Fransız Devrimi'nin çıkış nedeni salt ekonomik kriz değil aynı zamanda burjuvazinin kendisine yönelik bilincinin yoğunlaşması olarak ele alır. Bu bakımdan kriz; ancak toplumsal güçlerin var olan krizi önleyemeyeceği noktada tarihsel-toplumsal bir organik bunalım olarak değerlendirilebilir. Özetle; ekonomik krizler doğrudan tarihsel-toplumsal bir krize neden olmazlar. Ancak devlet üzerinde gösterdiği dolaylı etki ile mekanik olmayan bir şekilde, tüm toplumu kat edecek organik bir bunalıma sebebiyet verebilir. Ekonomik yıkım sadece değişim için yeterli koşulların oluşmasını sağlayan bir enstrümandır (Gramsci, 2011b: 200).

Gramsci, sosyo-ekonomik değişimlerin nihayetinde siyasal alanda tarihsel ve toplumsal değişimleri beraberinde getireceğine ilişkin Klasik Marksizm tezini de farklı okur. Bu görüş, Kautsky'in, *"görevimiz devrimi örgütlemek değil, kendimizi devrim için örgütlemektir; devrimi yapmak değil, ondan yararlanmaktır"* sözü ile özetlenebilir (Laclau ve Mouffe, 1992: 29-34). Gramsci'ye göre ise devrim bir kehanet olamaz. Örgütlülük aşaması ile birlikte ideolojik olarak tüm toplumu kapsayan hegemonik bir sürecin ürünü olacaktır (Forgacs, 2018: 230).

Devlet ve toplum düzeyinde bir değişim, egemenin konforunun diğer muhalif çıkarlarca tehdit altında olması ya da ekonomik krizin tüm toplumsal yaşamı sekteye uğratacak derece yayılmış olması halinde mümkün hale gelir. Bu durumda mevcut egemen güç, muhalif itirazlara karşı koymakta aciz kalırsa değişimin mümkünlüğü perçinlenir. Bu öğelerin tamamı güç ilişkileri analizinde yer alan rastgele meydana gelen dalgalanmalardır. İlk düzey olan toplumsal güç ilişkilerinden başlayıp siyasal güç ilişkilerine ve son olarak karar aşaması olan askeri düzeye doğru bir gelişim sergiler. Bu aşamaların olmaması halinde

hareketsizlik hali olur ve bu iki ayrı sonuç içeren siyasal-toplumsal çelişkilere neden olur ve iki ayrı sonuç içerir. İlk durumda egemen sınıf direnir ve muhalif grupların aydınları varoluşsal olarak olumsuzlar ve kalanların gözünü korkutur. Böylece kendi egemenlik alanı için mekansal ve zamansal olarak geçici bir anlama sahip konfor alanı yaratır. Bir diğer ihtimal mücadele içine giren iki grubun çöküşü ve üçüncü bir gücün ortaya çıkarak mücadele alanını sessizleştirilmesi gerçekleşir (Gramsci, 2011b: 200-201).

Güç ilişkileri analizi, geçmiş tarihlere ilişkin olmadığı sürece “*kendinde amaç*” olarak okunmalıdır. İnsan iradesine ve pratiğine ilişkin olarak anlamlandırma kullanılırsa bir anlama sahip olur. Güç ilişkileri analizi kitlenin nasıl harekete geçirileceğini ve ajitasyonun nasıl uygulanacağına ilişkin irade aşamalarıdır. Eğer yeni hegemonyanın kurulması için gereken irade koşulları tarihsel olarak oluştuğu kanısına varılırsa, hegemonya yoğunlaşmasını sağlamıştır. Bununla birlikte karşı hegemonya mücadelesinin gerçekleştirilebilmesi için disiplin ve örgütsel olarak hazır bir güce sahip olunması gerekir. Bu yüzden oluşturulmuş bu örgütlü güç her daim geliştirilmeli ve genişletilmelidir. Örgütün homojenliği ve bütünlüğü yoğunlaştırılmalıdır (Forgacs, 2018: 255).

“*Yapı ve üstyapı kavramlarının anlamı kadar ‘teknik araç’ kavramının anlamı da açıkça belirtilmelidir*”. Bunu neyin yapı olduğunu anlamak için kullanabiliriz. Teknik araçlar duruma göre aynı anda hem yapı hem de üstyapıda olabilen ikili bir doğaya sahiptir. Gramsci buna örnek olarak basım teknolojisini gösterir. Basım teknolojisi “*bir yandan mülkiyet nesnesi olması sebebiyle sınıf ayrımı ve mücadele nesnesi halineyken; bir yandan da bir ideolojik aktivitenin ya da farklı ideolojik aktivitelerin vazgeçilmez bir parçasıdır*”. Bununla beraber; bilim, edebiyat, siyaset, din gibi alanlar aynı anda iki doğaya sahip olan alanlar olarak örnek gösterilebilir (Gramsci, 2011b: 169). Hegemonik ilişkilerin kurulduğu bu ikili olgu, karşılıklı olarak diyalektik bir ilişki içerisinde yaratma gücüne haiz insanlığın tarihsel ve toplumsal boyamlarının ürünüdür.

1.2.2. Sivil Toplum-Politik Toplum

Gramsci, Bolşevik Devrimi’nin gerçekleşmesinden sonra tüm sosyalist çevre gibi benzer bir devrimin batı devletlerinde gerçekleşmesini beklemiştir. Fakat beklentisinin aksine faşizm batı toplumunda günden güne güçlenmiştir. Bunun

neticesinde toplumsal çelişkileri yeniden okuma çabasına girmiştir. Gramsci'nin teorisine göre batı toplumlarında, doğu toplumlarından farklı olarak güçlü bir sivil toplum alanı vardır. Bu bakımdan zayıf sivil toplumsal alana sahip ve devletin her şey olduğu Rusya'da gerçekleşen Bolşeviklerin Devrimi'ne benzer bir devrimin Batıda gerçekleşmesi beklenemez (Forgacs, 2018: 229). Marks'ın teorileri üzerinden yola çıkarak toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel ve ideolojik alana ilişkin yeni bir okumaya girişir. Gramsci'nin özgün politik toplum ve sivil toplum ayrımı bu okumaların ve pratik gelişmelerin sonucudur.

Politik toplum ve sivil toplum ayrımı Antik Yunan Dönemi'nde Aristoteles'in "*siyasal hayvan*"³ tanımı ile siyasal alan ayrımı yapmasına kadar götürülebilir. Modern dönemde klasik iktisatçılar, müdahale edilemez ekonomik ilişkilerin gerçekleştiği sivil toplum alanı ile "*geçe bekcisi*"⁴ rolünde mümkün olduğunca geri plana çekilip etkisizleştirilmiş politik alan ayrımı yapmışlardır. Bu görüşte sivil toplum yani ekonomik alan, politik toplumun belirleyicisi konumundadır. Hegel ile birlikte sivil toplum salt bireysel çıkarların bir alanı olarak görülmüş, devlet ise "*etik yaşamın en gelişkin uğrağı*" olarak evrenseli gerçekleştiren alan olarak görülmüştür. Klasik İktisatçıların aksine Hegel'de devlet, sivil toplum alanını yeniden ele alıp düzenleyen olarak konumlandırmıştır (Yetiş ve Halifeoğlu, 2013: 165-169).

Hegel'de sivil toplum alanını yeniden düzenleyebilme gücüne sahip olarak öne çıkarılan devlet, Marks tarafından ikinci planda okunmuştur. Marks kendi diyalektik yöntemini, Hegel'in diyalektiğinden farklı ve karşıt olarak tanımlar. Marks'ta maddi olan, düşünsel olan süreci uzamsal olarak kapsar (Marx, 2015: 28-29). Yani sivil toplum, salt bireysel çıkarlar alanı değildir. Aynı zamanda içerisinde toplumsallığı barındırır. Devlet de bu alan içerisinde belirlenir. Sivil toplum, toplumsal çelişkilerin "*diyalektik bir biçimde aşılmasını sağlayacak olan süreç ve öznelerin açığa çıktığı toplumsal ilişkiler örüntüsüdür*" (Yetiş, 2003: 35).

³ Aristoteles'in Politika aslı eserinde, insanın diğer yaşayan canlılardan farklı olarak toplum içinde yaşadığını ve bu bağlamda siyasal, ekonomik ve toplumsal ilişkiler kurabildiğini anlatmak için kullanılan kavram.

⁴ Devletin sadece genel düzeni sağlama görevi olan adalet, iç ve dış güvenlik gibi görevleri yerine getirmesi gerektiği, ekonominin ve sosyal ilişkilerin geliştiği özel alana ise hiçbir şekilde müdahalede bulunmaması gerektiği görüşünü yansıtan Klasik Liberalizm anlayışıdır.

Gramsci, politik ve sivil toplum kavramsallaştırmaları ve ayrımları konusunda Marks ve Hegel'den etkilenmiştir. Ancak döneminin özgün koşullarına göre farklı bir tanımlama ve konumlandırma yapmıştır. Ona göre sivil toplum, özel organizmalar topluluğu olarak tanımlanır ve politik toplumun karşısındadır. Bu karşı konumlandırma basit düzeyde bir belirlenim değildir. Bazen bir birliktelik olarak iç içe geçmişlik olarak karmaşılaşırken, bazen karşılıklı denge halinde dikotomik olarak tanımsal bir ayrılığa denk olarak okunur (Tok, 2003: 240).

Sivil toplum, toplumsal alanda siyasal ve kültürel hegemonya düzeyine tekabül eder. Tüm toplumsal süreçler içerisinden geçerek; ideolojik, kültürel, siyasal alanlar gibi birçok alanı kat eden bir devlet dışı kurumlar düzeyidir. Sivil toplumun hegemonyanın kurulup geliştiği alan olarak üç ayrı tamamlayıcılık yönü görülebilir. İlk ikisi, ideoloji alanına ve hükmedenin ideolojisine denk gelir. Üçüncüsü ise felsefe ve ortak duyu dolayımı ile bahsedilen ideolojinin veya görüşün toplumun tümü için kabul edilmesini sağlaması düzeyine denk gelir (Portelli, 1982: 14-15).

Politik toplum, geleneksel Marks okumalarında devlet aygıtı olarak okunmuştur. Gramsci'nin devlet okuması, geleneksel Marksist anlamıyla iki ayrı şekilde okunur. Bunlardan ilki, politik toplum ve devletin aynı içerikte kullanıldığı ve hükümete denk gelen anlamıdır. İkicisi ise kitleleri bir üretim tipine, zor yoluyla tabi etme anlamındadır. Bu bakımdan Gramsci için politik toplum yani devlet, sivil toplumun rıza aygıtına denk gelen alanın karşısında konumlandırılır. Bu dar tanımlı yanında Gramsci için devletin geniş bir tanımı daha mevcuttur. Geniş anlamda devleti, bütünleşik devlet anlamına gelen, zor-rıza zıtlık yapılarının karmaşık ilişkiler ağı olarak diyalektik bir yöntemle okumuştur. Salt bir devlet aygıtı olarak değil; ideolojinin ve kültürün dahil edildiği, rıza ile onamaya ilişkin karmaşık ilişkiler alanına denk gelir. Şöyle ki; politik hükümet, uzlaşmaya yaklaşmayan grupları zor yoluyla hareketsiz bırakma anlamıdır. Bu tanımlardan yola çıkılarak politik toplumun *“üstyapıların zorlama işlevine bağlı etkinliklerin hepsini bir araya getirdiği”* söylenebilir. Bunun yanında zor ögesi, politik toplumun sivil toplumla içi içe geçtiği karmaşık ilişkisinden dolayı *“sivil toplumun bir uzantısı”* olarak işler (Portelli, 1982: 25-26; Yetiş, 2009: 144). Yani tek yönlü zor ya da rızadan bahsedilemez. Aslında tüm süreçler, bütünleşik bir devlet içerisinde karmaşık ve diyalektik ilişkilerin okunmasını içeren tanımsal alan ayrımlarıdır.

Diğer bir deyişle zor, hegemonyanın kriz döneminde hegemonyanın yeniden kurulması için kendi alanını genişletir. Hegemonya ise tekrar kurulduğunda politik toplumun zor uygulamasını gizlemek ve onaylanması sağlamak için çalışır ve tekrar kendi alanını politik alana göre genişletir (Dural , 2012: 312-314). Yani devlet, sivil toplum ve politik toplumun iç içe geçmişliği içinde anlaşılabilir. Devlet, zor gücü ile korunan hegemonyanın diyalektik bir okumasıdır (Gramsci, 2011c: 218).

Bu bakımdan Gramsci'nin politik-sivil toplum ayrımında, diğer dikotomik ayrımlarında olduğu gibi içinde eyledikleri ve işledikleri net alan çizgileri mevcut olmadığı çıkarımı yapılabilir. Politik toplum alanındaki zor aygıtına denk gelen bir kurum, sivil toplum alanında hegemonik bir işlevde yürütebilmektedir. Bunun tersinden okunarak, her ne kadar hegemonik süreç salt sivil toplum alanında işleyen bir olgu olarak tanımlansa da hegemonik sürecin politik toplum alanına taşıdığı okumalardan rahatlıkla çıkarılabilir. Zira Gramsci'nin kavramları bilimsel bir yasa gibi okuması yapılamayan karmaşık bir çözümlemeler kümesidir. Bu; Gramsci'nin sivil toplum tanımında, sivil toplumun sadece bir alana tabi olarak okumaya bağlı kalmadan diyalektik bir ilişkiler ağı olarak okuma tavsiyesi vermesinde görülebilir. Bu bakımdan Gramsci için ideoloji ve kültürel kurumların ve toplumsal düzeylerin diyalektik ilişkilerinin karmaşık ve bitmeyen çözümleme süreçlerinin teorisyenidir diyebiliriz.

Politik toplum ve sivil toplumun birlikte işlediği alanlardan kamuoyu oluşturulması bu çalışma açısından önem arz eder. Gramsci'ye göre kamuoyu, tarihin her evresinde olmakla birlikte burjuva egemenliği ile içeriği değişmiştir. Bu anlamda kamuoyu, sivil toplum alanında rızanın oluşturulması ve bu dolayısıyla politik toplum alanının onayının sağlanmasıdır. Kamuoyu oluşturulmasında dergi ve gazeteler, seçim dönemlerinde mevcut egemenin onaylanmasının sağlamasındaki araçları olarak ön plana çıkar. Bunun yanında günümüzde devlet düzeyinde düzenlenen ama önceki tarihlerde özel alanın konusu olan kurumlar vardır. Bu; eğitim alanından, tiyatrolara, kütüphanelere, müzelere kadar uzanan kültürel kurumlara kadar hepsini kapsayan karmaşık ilişkiler dizisidir. Bu kurumlar bir yandan hegemonyanın oluşturulması bakımından sivil toplum alanının konusunu oluşturur. Diğer yandan ise devletin zor gücünü barındırması bakımından politik toplum alanının konusunu oluşturur (Portelli, 1982: 31-33).

1.2.3. Hegemonya ve İdeolojik Blok

Hegemonya kavramı ilk olarak Antik Yunan Dönemi'nde, siyasal anlamı zayıf, askeri anlamı ise baskın olarak liderlik anlamında kullanılmıştır. Uluslararası ilişkiler alanında da yine Antik Yunan Döneminde kullanılan anlamına benzer olarak diğer devletler üzerinde üstünlük kuran ve yönlendirmeye muktedir anlamında kullanılır. Marksist okumalarda ise Bolşevik Devrimi'ne kadar olan süreçte çok fazla kullanılmamıştır. Bolşevik Devrimiyle birlikte ise siyasal anlamda öne çıkarılarak okunmuştur (Yetiş, 2009: 147-148).

Gramsci, bu kavramın kökeninin Lenin'den geldiğini söyler. *“Lenin’e göre hegemonya bir sınıf ittifakı içinde politik önderlik getirir”*. Hegemonya, demokratik ve otoriter olmak üzere iki şekilde görünür. Devrim için önderlik edenler ve önderlik edilmesi gerekenler ayrımı ile otoriter karakterini gösterir. Emek sınıfı dışındaki sınıflarla kurulan ittifakla, aynı partide ortak çıkarlarının temsil edilmesi bağlamında ise demokratik karakterini gösterir. Tüm bu süreç, hegemonya dahilinde politik alan boyunca siyasal olarak işler (Laclau ve Mouffe, 1992: 70-74).

Lenin'in politik alanındaki ittifaklarında, her sınıf kendi kimliğiyle ayrı olarak bir lider tarafından yönetilir. Gramsci'nin kültür üzerine kurulu teorisinde ise ittifak halindeki, entelektüel önderlik adını verdiği belli temel değerler üzerinde birleşmişlerdir. Gramsci bu kavramı Lenin'in kullandığı anlamdan etkilenecek oluşturmuştur. Ancak neredeyse her analizinde olduğu gibi farklı toplumsal ve tarihsel gelişmeler dolayısıyla özgün bir okumaya girişir. Gramsci'nin lider tanımı, tarihsel bloku oluşturan bütünleşik yönüyle ve kolektif iradeyi oluşturması bakımından Lenin'in lider tanımından ayrılır (Laclau ve Mouffe, 1992: 86).

Hegemonya, Gramsci'nin düşünsel sisteminde ideolojik üstünlüğün ön planda olmasının yanı sıra yönetilenlerin rızasının alınması dolayısıyla sivil toplum alanı boyunca ilerleyen bir olgudur (Dural , 2012: 312). Gramsci, *“devlet ile sivil toplum yaşamı ve etkinliklerindeki hegemonya, politik önderlik ve rıza uğrağının rastlantısal ve mekanik hipostazıdır”*⁵ der. Hegemonya alanını yalnızca ekonomik ve siyasal olarak ele almayıp kültüre ilişkin olguları da ekler (Forgacs, 2018: 235-236). Toparlamak gerekirse Gramsci'de hegemonya, egemen düşünce sisteminin

⁵ Gerçekliğin temelinde yatan şey. Aristoteles'e göre öncül olarak varolan.

politik ve toplumsal yapı üzerinde çeşitli ve karmaşık düzeylere ve kurumlara dağılmış ve kat eder halde bulunan ilişkiler kapasitesi olarak kullanılır.

Gramsci'nin hegemonya analizi iki ayrı şekilde ilerler. Bunlardan ilki, mevcut sistemin onanması ve sürdürülmesinin nasıl sağlandığına ilişkin analizler serisidir. Rıza ve zorun nasıl işlediğine ilişkin sorunsal silsilesi olarak ilerler. Önde gelen sınıf, hegemonik sistemin içeriğini oluşturan ve hegemonya sahibi olan sınıftır. Bunu, zor yoluyla liderlik ve entelektüel liderlik olmak üzere iki ayrı yolla gerçekleştirir. Entelektüel liderlik, zora dayanmadan rıza ile onamaya denk gelen liderlik düzeyidir. Kendisini yöneten-yönetilen ayrımında, yönetenin çıkarlarını ekonomik korporatif düzeyden evrensel düzeye taşıması dolayımı ile açığa vurur (Yetiş, 2009: 150-151).

Güç ilişkilerinde siyasi düzeyin üçüncü aşaması ile birlikte, çıkarlar korporatif olmaktan çıkıp evrensel alana taşınmıştır. Bu aşama siyasal olması sebebiyle üstyapı alanına geçişi simgeler. Bir önceki dönemde oluşan ideolojiler, siyasal partiyle örgütlenme aşamasına taşınır. Siyasal mücadele içine girmiş olan gruplardan biri ön plana çıkar. Kendi çıkarlarını, alt grupların kendi çıkarlarıymış gibi kabul etmesini sağlayan evrensel görüngüsüne büründürür. Bu aşamada egemen grubun kendi hegemonyasını kurduğu aşamadır (Gramsci, 2018: 92). Hegemonik grup, üzerinde hegemonyasını kurduklarının görüşlerini ve isteklerini fedakarlık ölçüsünde değerlendirmelidir. Fedakarlıkla kastedilen aslında büyük bir yanılsamadan ibarettir. Zira öz çıkarlardan fedakarlık söz konusu olmayıp egemen için vazgeçilebilen nitelikteki küçük çıkarlar feda edilir (Gramsci, 2011b: 202).

Diğer analizinde ise devlet, toplum ve ideoloji boyunca yayılmış hegemonik bir sistemin nasıl çözüleceğine ilişkin olarak okumalara girişmiştir. Bunun için daha önce yaptığı sistem analizinde nasıl sistem açıkları olacağına değinmiştir. Bu yolla sistemin nasıl değişeceğine ya da değiştirilebileceğine; hangi toplumsal, tarihsel ve siyasal gerekliliklerin yerine gelmiş olması gerektiğine ilişkin analizler yapmıştır. Bu dolayısıyla yeni hegemonik bir sistemin nasıl kurulacağına ilişkin cevaplar vermeye çalışmıştır. Bu bakımdan Gramsci'de hegemonik sistem sabit ve kalıcı bir niteliğe haiz değildir. Hegemonya sahibi, devamlı olarak alt sınıfların karşı hegemonya saldırılarına karşı koyma zorunluluğu altındadır (Yetiş, 2009: 161). Bu bakımdan mevcut hegemonik sistem ne kadar güçlü ve dayanıklı olursa olsun

“*Demokles’in Kılıcı*”⁶ devamlı olarak tahtlarının üzerinde asılı olarak bulunur. Bu bakış açısı Gramsci’nin teorisine, sınırlandırma veya sona tabi olmayan bir doğa kazandırır. Teorisinin diyalektik olarak sürekli canlı kalmasını sağlar.

Bir parti iktidara gelmeden önce devlet ve toplum düzeyinde hegemonya kurulabilir. Aslında bu aynı zamanda bir gereklidir. Buna karşın iktidara gelmek hegemonyanın kendiliğinden kurulacağını göstermez. Bu özellikle Batı toplumunda görülen sivil toplum yapısı ile ilgilidir (Gramsci, 2011a: 171). Şöyle ki; Batı toplumunda etkin sivil toplum nedeniyle, devletin her şey olduğu Rusya’ya benzer bir devrim gerçekleşemez. Zira sivil toplum alanı, hegemonik krizlere karşı daha dirençli bir yapı oluşturur. Bu bakımdan Batıda yeni bir devletin kurulması için, salt politik toplum alanında zor gücü ile yürütülen bir mücadele yeterli değildir. Alt sınıfın, entelektüel liderlik öncülüğünde yayılan hegemonyasını tüm kurumlar düzeyinde güçlendirilmesi gerekir (Forgacs, 2018: 229).

Hegemonya her ne kadar rıza ile onama anlamına gelse de Gramsci’de salt bu alana sıkıştırılamaz. Zor-rıza momentleri birbirleriyle karmaşık ve diyalektik bir ilişki içinde bulunur. Bu ilişki aynı zamanda birbirlerinin yerini alma ve birbirlerini dengeleme düzeylerinde gerçekleşir. Hegemonya işlevinde sıkıntılar çıktığı zaman zor momenti öne çıkarılır. Durumun aşırı hassas olması durumunda sınıfların liderleri pasif hale getirilir (Forgacs, 2018: 323). Bu bakımdan Gramsci; Marksist ve Leninist teorilerle birlikte, İtalya’nın ve Batı toplumunun özgün okumasını yaparak hegemonya kavramına yeni ve tüm toplumu ve kurumları kat eden bir anlam kazandırmıştır.

İdeoloji kavramı Gramsci’de hegemonik ilişkiler ağı boyunca işleyen bir olgu olması bakımından hegemonya teorisine içkindir. Heywood’a göre ideoloji, toplumsal ve siyasal ilişkiler ağı içerisinde hem teorik hem de pratik olarak işlediği için ideolojini net bir tanımını yapmak zordur. Aslında bu zorluğun nedeni; karşıt gruplar, pratik sonuçlar, politik çıkarlar ve inanç öğelerini karmaşık ilişkilerini içermesinden dolayı tek bir tanımın yapılamamasından kaynaklanmaktadır. Bu

⁶ Demokles’in Kılıcı efsanesine göre, Siraküza Kralının, kral olmanın sanıldığı kadar kolay olmadığını, Demokles’e göstermek için onu her an kopma ihtimali olan ince bir iple tavana bağlanmış ağır bir kılıcın altındaki tahta oturtur ve iktidarın ikinci yüzünü gösterir.

yüzden Heywood birçok tanım içerisinde öne çıkan öğeleri on başlık⁷ altında toplayarak kategorileştirmiştir (2013: 23).

Gramsci'ye göre ideoloji başlangıçta fikirler bilimi iken zamanla “*fikirler sisteminde*” evrilmiştir. Ancak Gramsci için ideoloji salt bir fikirler sistemi ya da Marks ve Engels'te olduğu gibi yanlış bilinç olduğu söylenemez. İdeoloji, yapı-üstyapı ve politik-sivil toplum dikotomik ayrımlarını aşacak şekilde kavranmalıdır. Yani kurumlar boyunca işleyen, tarihsel blok içinde okunan, organik anlamda bir bütünlük halindedir. Bu bakımdan ideoloji, fikrin kökenine yönelik inceleme ve yöntemsel analiz yapan bir sistemler bütünüdür. Bu bakımdan ideoloji, yoğun olarak işlediği ve kendisini açıkça var ettiği ve görünür kıldığı alan olarak bir üstyapı analizini içerir. Bu, üstyapı alanında işleyen sivil toplumda; sanat, ekonomi, hukuk ve yaşamın tüm alanlarında kendisini gösteren ideolojiyi kapsar (Gramsci, 2011b: 192-193; Laclau ve Mouffe, 1992: 87).

İdeoloji, üstyapı alanında egemen görüşün tüm topluma kabul ettirilmesi aracıdır. Gramsci'nin ideoloji kavramı, toplumsal yaşamda neredeyse her örgüte ve kuruma yayılmış şekilde bulunur. Egemenin başlangıçta ekonomik düzeyle sınırlı ve eksik olan ideolojik bloku, hegemonyasını kurduğu aşamada üst yapı alanında “*özsel*” görünümüne sahip olduğu düzeye taşınır. Bir diğer görünümü ise yayıldığı kurumlar üzerinde egemenin kendi aydınlarını üretmesidir. Bu aşamada Gramsci, tüm toplumsal katmanlara yayılmış olan ideolojik blokun, her katmanda farklı uygulaması olması gerektiğine değinir. Bu en üst katmanda felsefe olarak kendini sergilerken, kitleler katmanında “*folklor*” olarak kendisini sergiler. Felsefe ve folklor arasında, aşırı farkı kapatmak için “*ortak duyu*” ve “*din*” düzeylerini yerleştirir (Portelli, 1982: 14-17).

Gramsci, ideoloji kavramını diğer analizlerinde olduğu gibi ikili bir ayrım ile incelemiştir. Keyfi ve geçici olan ideoloji, yapıdan ayrı olarak yerleştirilir. Organik ideoloji ise yapı tarafından şekillendirilir ve tarihsel olarak zorunluluk halindedir. Yine zorunluluk ölçüsünde kitlelerin örgütlenmesini ve bilinç

⁷ Bu on madde; Siyasî bir inanç sistemi, Eylem yönelimli siyasî fikirler kümesi, Yönetici sınıfın fikirleri, Belli bir sosyal sınıf veya sosyal grubun dünya görüşü, Sınıfsal veya sosyal çıkarları dışı vuran siyasî fikirler, Sömürülenler veya baskı altındakiler arasında yanlış bilinci yayan fikirler, Bireyi sosyal bir bağlamda konumlandıran ve müşterek aidiyet hissi yaratan fikirler, Bir siyasî sistemi veya rejimi meşrulaştırmak üzere, resmî olarak ayrıcalık verilmiş fikirler kümesi, Hakikat tekeli iddiasındaki her şeyi kapsayan siyasî öğretisi, Soyut ve oldukça sistematik nitelikteki siyasî idealler kümesi şeklinde sıralanmıştır.

kazanmasını sağlar. Bu tarihsel pratik ancak kolektif irade tarafından gerçekleştirilebilir. Kolektif irade, farklı sınıfların bir parti içinde örgütlü olarak çıkar ittifakı içinde birleşmesi ile kültürel süreçlerle işler (Laclau ve Mouffe, 1992: 87; Forgacs, 2018: 243).

1.3. Organik Kriz ve Sonuçlanması

1.3.1. Organik Krizin Mahiyeti

Gramsci'nin hegemonya sisteminde durağanlığa yer yoktur. Egemen sınıf, bir kez bu konumuna geçtikten sonra hegemonik sistem katılaşmaz. Egemen sınıfın hegemonyasını sürdürebilmesi için sürekli olarak kendi hegemonyasını yeniden inşa etmesi gerekir (Jones, 2006: 45). Lakin egemen sınıf bunu yaparken alt sınıfları hegemonik sistemden dışlar. Alt sınıflar bu dışlamadan ancak kendi hegemonik sistemlerini kurarak yani yeni bir tarihsel blok yaratarak kurtulabilir. Bunun için gerekli olan zaman ve mekan, organik kriz ortamı sağlar. Fakat Gramsci'ye göre her kriz organik olarak nitelendirilemez (Portelli, 1982: 125-126).

Organik kriz durumunda, yasa koyucu "*sınıf konsensüsünü*" kaybeder. Alt sınıflar hegemonik sisteme olan onamasını geri çeker. Bunların sonucunda hegemonya sahibi yönetemez hale gelip rıza momentini geri plana atar. Zor momentini öne çıkararak kendi hegemonyasını devam ettirmeye çalışır. Bu durumda kitleler, egemen olan hegemonya ideolojisinden ayrı düşünmeye başlamıştır. Yani yapı ile üst yapı arasında bir yarıma söz konusudur. Bu bakımdan organik kriz, eskiye inanma devrinin bittiği ve yeninin doğduğu hegemonik kopuşların olduğu bir dönemdir (Gramsci, 2011b: 46). Yeninin doğuyor olmasına rağmen eskiyi temsil eden ve toplumsal rızayı kaybeden egemen güç, yönetmeye devam eder. Yeniyi temsil eden karşı hegemonik güç ise toplumsal rızayı sağlamasına rağmen yönetme gücünden yoksundur (Caruso, 2016: 144).

Jones'a (2006: 95-97) göre; organik kriz döneminde, egemen sınıfın rıza momentini geri plana atıp zor momentini öne çıkarması nedeniyle kendi hegemonyasında çatlama oluşur. Karşı hegemonya mücadelesi veren alt sınıflar ise hegemonya alanında oluşan bu çatlağın yarattığı boşluktan faydalanır. Bu bakımdan Jones bu dönemin yükselen hegemonya dönemine, yani bu anlamıyla organik kriz dönemine denk düştüğünü söyler. Organik kriz, konjonktürel krizden hem bu yönüyle hem de yönetici grup tarafından hegemonik sistemdeki sınırlar

içinde düzeltilemez olması bakımından farklılaşır. Gramsci için organik ve konjonktürel olay ya da kriz ayrımı, olgunun doğru okumasını yaparak uygun bir strateji geliştirmek bakımından önem arz eder. Geçici olan, yapısal anlamda değişim getirmeyen “*rastlantısal hareketlerdir*”. Bu tam olarak içeriği olmayan geçici siyasal tartışmalara denk gelir. Organik olan için ise yukarıda anlatılanlara ek olarak; tarihsel ve toplumsal eleştiri içeren ve geçici nitelikte olmayan olay ya da krizlerdir çıkarımı yapılabilir (Gramsci, 2018: 85).

Gramsci bu dönemi; otorite krizi, bütün olarak devletin krizi ya da hegemonya krizi gibi farklı adlar ile adlandırır. Organik kriz, her ülkenin toplumsal ve tarihsel yapısının özgünlüğüne göre farklı şekilde doğar, gelişir ve sonlanır. Bunun yanında sürecin temelinde ortak özellikler söz konusudur. Yani “*her ülkede öz aynı olsa da süreç farklıdır*”. Organik krizin çıkışı açısından bu ortak yanlar iki şekilde kendisini açığa vurur. İlki; egemen sınıfın, kitlenin desteğini alma yeteneğini yani rızayı kaybetmesidir. Diğeri ise edilgen halde olan kitlenin, Gramsci’ye göre özellikle köylü kitlesinin, ani bir kırılma ile siyasal olarak etkin hale gelmesi ile yaşanan yoğun kitlesel hareketlilik (Forgacs, 2018: 266). Bu görünüşleri, İtalya’nın I. Dünya Savaşı sonrasındaki liberalizm krizi ve sonrasında gelen faşizmin yükselmesi içinde barındırır (Caruso, 2016: 144).

Gramsci; organik krizin kendisini, siyasal partinin kendi sınıflarını temsil yeteneğini kaybetmesi şeklinde gösterdiğini söyler. Bu durumda, “*tarih izleğinin belli bir noktasında*” yani organik krizin tarihsel koşul olarak olgunlaştığı dönemde, “*sınıflar geleneksel partilerinden ayrışır*lar” (Gramsci, 2011b: 263). Organik krizin kendisini gösterme şekillerinde bir diğeri ise hükümet bunalımlarıdır. Bu halde ülkede hükümet kurulamaz, kurulsa bile uzun ömürlü olmaz. Bu durumda parlamentoda bulunan parti sayılarında ve bu partiler içi krizlerde artış meydana gelir. Siyasal parti içinde farklı fraksiyonlar, kendilerinin ülkeyi en iyi yönetecek grup olduklarını düşünürler ve liderliği almak için yarışır. Böylece istikrarsız liderlikler ve yönetme hali oluşur. Bunun yansıması ise parlamento krizi olarak kendisini gösterir (Forgacs, 2018: 323). Fakat burada bahsedilen organik krizin bir görüngü biçimini anlatmaya yöneliktir. Organik krizin mahiyeti, parlamento krizi ve siyasal partinin temsil ettiği sınıflardan kopması ile sınırlı olarak düşünülemez. Tüm sivil toplum alanını kat eden kurumlara sirayet eder (Portelli, 1982: 129).

Gramsci'ye göre ekonomik kriz; doğrudan organik bir krize sebebiyet vermez. Fakat egemen sınıfın ekonomik kriz ortamındaki yanlış stratejisi, organik krizin doğmasına hatta karşı hegemonya mücadelesi yürüten sınıfın zaferine neden olabilir. Ters durumda; yani egemen sınıfın stratejisini doğru kurması durumunda ise ekonomik kriz, organik krize dönüşmeden sönümlenir (Carnoy, 2001: 266). Bu bakımdan organik kriz, toplumsal ilişkilerde uzlaşmazlığın çözülemez seviyeye çıktığı ve “*toplumsal kimliklerin genelleşmiş bir krizidir*” (Laclau ve Mouffe, 1992: 170). Son olarak organik kriz dönemleri aynı zamanda siyasal partilerin bürokratikleşme tuzağına ve zamanın ruhunun dışında kalmaya dair sınanma dönemidir. Bürokratikleşen siyasal parti, kitleden koparak asıl olan amaçlarını bırakır ve kendisini amaç haline getirir (Gramsci, 2018: 101).

1.3.2. Organik Çözüm, Sezarizm ve Karşı Hegemonya

Gramsci'ye göre, organik kriz durumunda egemen sınıfın üç ayrı seçeneği vardır. Mevcut hegemonik sistemi restore edebilir, politik toplumu daha ön plana taşıyabilir ya da sezarizme yönelebilir. İlk çözüm yönteminde, sahip olduğu organik aydınlar dolayısıyla tek parti çatısı altında toplanır. Alt sınıflara birtakım tavizler verme ya da demagojik olarak süreci uzatma yoluna gider. Böylece kendi alt grupları üzerinde hegemonya uygular. İkinci çözüm yolunda ise karşı hegemonya hareketine karşı baskıyı arttırıp özgürlükleri daha fazla kısıtlar. Yani polis önlemleri ve yasal baskılar gibi araçlar dolayısıyla zor momentini ön plana çıkarır. Bu iki yöntem, organik kriz dönemine ilişkin olarak eşzamanlı uygulanan organik çözüm yöntemleridir (Portelli, 1982: 134-135).

Üçüncü ihtimal ise “*tutucu grubun bir sahip gereksindiği*”, karizmatik önder yönetimi olan sezarizmdir. Sezarizm, güç ilişkileri içerisindeki mücadelede ne ilerici ne de gerici gücün zafer kazanabildiği bir denge halidir. Bu denge halinde, üçüncü ve dışarıdan gelen bir güç tarafından tüm mücadele ortamı ele geçirilir. Her iki gücün de istemediği şekilde mücadeleyi sona erdirir. Sezarizmin tarihsel incelenmesinin bir sonucu olarak ilerici veya gerici nitelemesi yapılabilir. Napolyon ve Sezar, “*ilerici sezarizmi*” temsil ederken III. Napolyon ve Almanya Şansölye'si Bismarck “*gerici sezarizmi*” temsil eder. Zira Sezar ve I. Napolyon'da devlet, nicelik ve nitelik olarak yeni bir devlet tipine dönüşmüştür. III. Napolyon ve Bismarck'ta ise sadece nitel değişiklikler dolayısıyla bir devlet restorasyonu söz

konusudur. Yani sınırlı boyutlarla, tarihsel sürekliliği bozmadan bir evrimleşme gerçekleştirmişlerdir (Gramsci, 2018: 115).

III. Napolyon Dönemi Sezarizmi'nin bir başka önemli yönü ise modern dönem sezarizme geçişi temsil etmesidir. Bu dönemle birlikte, tek kişi üzerinden gerçekleşen sezarizm yerini parlamento içi koalisyonlara ya da askeri diktatörlüğe denk gelen Bonapartizm'e bırakır. Modern dönemde ise sezarizm bu iki ayrı gücün karşıtlığı ve güç dengesi tarihsel olarak giderilemeyecek ve "*feci sonuçlara gebe*" olan bir sezarizm düzeyidir (Gramsci, 2018: 115).

Egemen sınıfın hegemonyasını korumaya yönelik bu girişimlerinin karşısında alt sınıfların karşı hegemonik mücadelesi yer alır. Politika alanının zor momentleri karşısında dışlanan sınıfın kitlesel hareketleri yoğunlaşmaya başlar. Özgürlüklere ilişkin talepler tüm toplumsal katman boyunca yayılır. Bu ortamda ise ajitasyon ve karşı mücadeleler girişimleriyle mücadele daha yoğunlaştırılır. Karşı hegemonya kurmaya çalışan sınıf ve ittifaklarının birlik bilinci yoğunluğu artar (Forgacs, 2018: 197).

Karşı hegemonik mücadele; hali hazırda dışlanmış halde bulundukları hegemonik sistemi dolayısıyla tarihsel bloğu yıkarak kendi hegemonik sistemini kurabilir. Bunun için egemen sınıf hegemonik sisteminin rızaya dayalı ideolojik blokunun yerinden edilmesi gerekir. Karşı hegemonya hareketinin de uygulanabilecek manevra ve mevzi savaşı olmak üzere iki savaş türünden hangisinin ve nasıl uygulanması gerektiğinin analizi yapılması gerekir. Yine entelektüel-etik bir birlik anlamında siyasal partiye ve yönetici sıfatıyla organik aydınlara düşen eğitsel ve örgütsel güçlerin hazır halde bulundurulması ve geliştirilmesi gerekir (Yetiş, 2015: 94).

1.3.3. Mevzi ve Manevra Savaşları

Gramsci, karşı hegemonya savaş biçimlerini kavramsallaştırırken Machiavelli'den etkilenmiştir. Fakat Gramsci teorisyenlerinin bir kısmı Gramsci'nin manevra ve mevzi savaş taktiklerini Machiavelli'den ayrı olarak okur. Bunu nedeni, Machiavelli'nin "*Savaş Sanatı*" kitabında bu kavramlara doğrudan yer vermemiş olmasıdır. Gramsci'nin karşı hegemonya mücadele stratejilerini etkileyen bir diğer yön ise Marksist gelenek içinde yer alan Engels ve Lenin'dir (Egan, 2014: 523).

Engels, askerlik hizmetini topçu subayı olarak yapması ve 1848 Devrimi sırasında barikat savaşları ile ilgilenmesi dolayısıyla askeri strateji konularına ilgilidir (Achcar, 2002). Bunun yanında, Napolyon Savaşı üzerine çalışmalar yapan Prusyalı General Clausewitz'in yazılarıyla da ilgilenmiştir (Egan, 2014: 524). Clausewitz sadece Engels'i değil dolayısıyla Lenin ve Gramsci'yi de etkilemiştir. Bu anlamda Marksist mücadelenin savaş içeriğine ilişkin okumaların temelini oluşturmuştur. Clausewitz'e göre savaş, politikanın başkaca araçlarla birlikte uygulanması bir nevi devamıdır. Bu yüzden *“savaş hiçbir zaman politik ilişkiden ayrılamaz”*. Aksi takdirde içeriğini kaybetmeye mahkumdur (2015: 720-721).

Engels'e göre modern savaş stratejisi baştan sona Napolyon tarafından geliştirilmiştir. Napolyon'un bu bakımdan iki önemli katkısı olmuştur; kitleler ve hareketlilik. Hareketlilik, kitleselliğin kendiliğinden bir sonucudur. Engels, Yedi Yıl Savaşı ile Napolyon Savaşlarını karşılaştırır. Yedi Yıl Savaşlarında küçük birlikler aylarca savaş meydanında kalabilirlerken Napolyon'un kitlesel ordusunun böylesi bir şansı yoktur. Sürekli olarak beslenmeleri ve diğer askeri malzemelerin ikmal edilmesi gerekir. Bu hareketliliğin olmaması halinde, kitlesel ordunun şansı yoktur. Lakin tüm bunların yanında kitle, hareketlilik kadar modern orduların belirleyici özelliğini oluşturur. Devrimi getirecek olan savaş ise modern savaş teknolojisi ve yöntemleri ile başarılabilir (Marx ve Engels, 2010: 546-550).

Bunun yöntemi, burjuva ordusuna hazırlıksız olduğu anda direkt ön cepheden saldırmamaktır. Öncelikle bu ön cephe saldırısının başarıyla sonuçlanmasını sağlayacak iki yönlü bir hazırlık yapılmalıdır. Bunlardan ilki burjuva askeri sisteminin zayıflatılması ikincisi ise emek sınıfının askeri becerisinin geliştirilmesidir. Sürekli olarak yaşanan savaşlar her ikisini sağlamaya yardımcı olacak olaylardır. Bu bakımdan Engels için barikat savaşını (manevra savaşı) etkin kılmak için, öncesinde yapılan politik savaş (mevzi savaşı) gerekir (Egan, 2014: 524). Engels'in bu analizleri dolayısıyla savaş stratejileri üzerinden bir politik okuma yapmış olduğu söylenemez. Onun asıl amacı gerçekten savaş meydanında meydana gelecek olan savaşa ilişkin olarak yapılan analizlerdir. Bu savaş öncesi politik bakımdan yapılması gereken hazırlıkları içermektedir.

Lenin, Engels dolayımı ile Clausewitz'in manevra savaşı tezlerinden etkilenmiş olsa da Clausewitz'in askeri stratejisi Lenin'de ikincil planda kalmaktadır (Egan, 2014: 527). Lenin'in teorisi daha çok, askeri stratejilerden yararlanılarak politikanın askerileştirilmesini içerir. Yani askeri bir okumadan

ziyade politik bir okuma söz konusudur. Gramsci'de ise bu süreç tersine çevrilir. Politikanın askeri stratejiden uzaklaştırılmasını içerir. Şöyle ki; mevzi ve manevra savaşının birebir askeri taktikler gibi uygulanamaz. Bu, politik ve sivil toplum alanında karmaşık şekilde işleyen bir süreçtir (Laclau ve Mouffe, 1992: 90).

Bu bakımdan Engels ve Lenin'de askerlik alanının dışına çıkamayan karşı hegemonik veya devrim mücadelesi, Gramsci ile birlikte sivil toplum alanı içerisinde politika ile yürütülen bir mücadele olarak okunmuştur. Clausewitz'in savaşı politikanın devamı olarak nitelemesi kavramı düşünüldüğünde, Lenin ve Engels'te politika; savaşa bir hazırlık anlamında kullanılmıştır. Gramsci'de ise politikanın kendisinin, sivil toplumunda dahil olması ile devletin bir bütün olarak hegemonya mücadele alanı dönüşmesi olarak okunur.

Lenin, manevra savaşını Çarlık Rusya'ya yani sivil toplumun gelişmediği bir Doğu devletine karşı uygulamış ve başarılı olmuştur. Batı'da ise iyi hazırlanmış siperlere benzer nitelikte sivil toplum yapıları mevcuttur. Bu da Batı için en iyi seçenek olarak mevzi savaşının yürütülmesi gerekliliğini öne çıkarır. *“Doğuda devlet her şeydi, sivil toplum güdük ve peltensiydi. Batı'da devlet ile sivil toplum arasında düzgün bir ilişki vardı ve devlet yalpaladığında sağlam bir sivil toplum yapısı anında devreye giriyordu. Devlet sadece bir ön siperdi; onun arkasında sağlam bir burçlar ve mevziler yığınağı duruyordu”* (Gramsci, 2011d: 33). Bu açıdan Gramsci'ye göre manevra savaşı, Batı toplumlarının geçmişinde uyguladığı bir savaşım şekli olarak kalmıştır (Egan, 2014: 523). Sivil toplumun gelişmiş olduğu modern devlet, hegemonya stratejilerini gerektirmiş ve böylece manevra savaşı yerini mevzi savaşına bırakmıştır (Gramsci, 2018: 166).

Mevzi savaşı ise salt siperler içinde gerçekleşmez, savaş meydanının ardındaki mevzilerde yer alan örgütsel hegemonik alanda yani sivil toplum alanında meydana gelir. Zira sivil toplum çift yönlü olarak işler. Egemenin hegemonyasını kurduğu alan olmanın yanında, alt sınıfların ittifaklarını ve sınıfsal bilincini örgütlediği alandır (Forgacs, 2018: 273-276). Bu bakımdan mevzi savaşı uygulanırken manevra savaşında olduğundan çok daha fazla dikkat ve çaba gerektirir. Mücadelenin kazanılması için alt sınıfların hegemonik yoğunlaşmasının ve tarihsel-siyasal olgunlaşmasının tamamlanmış olmasını gerektirir (Gramsci, 2011c: 250).

Gramsci karşı hegemonya stratejisi ile ilgili bir diğer farklı yöntem, Hindistan'ın İngiltere'ye karşı verdiği mücadele üzerinden değinir. Hindistan'ın üç

tür savaş stratejisi uyguladığını söyler. Bunlar; grevlere denk gelen manevra savaşı, boykota denk gelen mevzi savaşı ve gizli şekilde yürütülen yer altı savaşıdır. Bunların yanı sıra komando taktiği yöntemi vardır. Devlet gücünü kaybettiğinde, disiplinsiz birlikleri olan komando birliklerini devreye alarak hegemonik sistemde veya mevzide açılan gedikleri doldurmaya çalışır. Bu birlikler, devletin yasallık alanındaki görüntüsünün dışında yeniden örgütlenirler. Bu birliklerle mücadelede aynı taktikle karşısına çıkmak hatalı bir çözüm arayışına tekabül eder. Zira devletin bu görünümü geçici niteliktedir. Üstelik emek sınıfının her an hazır halde bekleyen komando birlikleri oluşturması imkansızdır. İşçilerin, yaşamsal ihtiyaçlarını gidermek için belirli saatler içinde çalışmaları gerekir (Gramsci, 2018: 119-124). Bu bakımdan emek sınıfı faşizme karşı tamamen kendisine özgün bir şekilde mücadele stratejisi oluşturmalıdır ve yegane yol “*anti-faşist cephe biçimi altında bir mevzi savaşıdır*” (Portelli, 1982: 146).

Ekonomik krizin doğrudan organik bir krize yol açmadığı gibi karşı hegemonya mücadelesinin kendiliğinden kazanılmasını sağlamaz. Ekonomik kriz, geleneksel olan toplumsal ve siyasal yapıda, savaşta düşman mevzilerinde açılmış bir gediği andırır. Aynı bu gedikler gibi egemenin hegemonik sisteminde çatlama yaşanır. Bu çatlaklar karşı hegemonyasını oluşturan sınıf için yanılsama yaratabilir. Yanılsama, mevzide sadece gedik halinde bulunan bu hegemonik çatlamanın karşı hegemonik sistemin yıkıma hazır olduğunun düşünülmesidir. Fakat aslında olan sadece bir gedik yani sarsılmadan ibarettir. Egemen sınıf, kendi hegemonik sistemlerine ilişkin inançlarını kaybetmemiştir. Bu yanılsama halinde karşı hegemonya oluşturmaya çabalayan sınıf, tarihsel ve toplumsal anlamda zamanından önce saldırıya geçmesine sebep olabilir (Gramsci, 2011d: 26-27).

Bu aynı zamanda karşı hegemonyasını kurmaya çalışan sınıfın egemen hegemonik sistemine karşı yaptığı ani saldırı ile devleti tümünden ele geçireceği, kendi kadrolarını egemenin kadroları yerine yerleştireceği yanılgısına neden olur. Bu yanılgılar aslında önce bahsetmiş olduğumuz ekonomizm ve ideolojizm yanılgılarının görünme biçimleridir. Fakat bu toplu saldırı durumunda, karşı tarafta güçlü bir ordu ile karşılaşılır ve hezimete uğranır. Buna benzer şekilde siyaset alanında da sivil toplumun güçlü yapısı tamamen savunmasız kalmadan böylesi bir saldırıya girmek hezimete sonuçlanacaktır. Zira sivil topluma yönelik her saldırı sonrasında, güçlü sivil toplum tarafından gedikler hızla kapatılır (Gramsci, 2011d: 27).

Özetle egemen sınıf, elinde olan zor ve rızayı çeşitli düzeylerde kullanarak ya da organik olmayan çözüm yöntemlerine başvurarak kendi hegemonik sistemini sürdürmeye çalışır. Karşı hegemonya mücadelesi yürüten sınıf ise bahsedilen savaş yöntemleri ile sivil toplum alanını da kapsayan, bütün olarak devlet düzeyinde bir hegemonya mücadelesi yürütür. Bu mücadelenin başarıya ulaşmasının yegane yolu ise uzun hazırlıklar ve karmaşık hegemonik ilişkiler içeren mevzi savaşıdır. Bu bakımdan Gramsci sadece mevcut hegemonik sistemin nasıl işlediğini ve sürdürüldüğünü anlatmakla yetinmemiştir. Sürekli olarak yeniden kurulmasının nedenine de eğilmiştir. Bu neden, hegemonik sistemin sonsuza kadar onaylanmış şekilde kurulmamış olmasıdır. Yani alt sınıfların ya da grupların kendi hegemonyalarını kurmaları için karşı hegemonya mücadelesine yer açılmıştır. Gramsci hegemonyayı incelerken karşı hegemonya mücadelesi ile kurduğu hegemonya kavramsallaştırmasına ölümsüzlük kazandırmıştır.

1.4. Modern Prens-Siyasal Parti

Antik Dönem ve Orta Çağ devletlerinde merkezileşme olgusu günümüz ile karşılaştırıldığında çok basit düzeydedir. Gramsci'ye göre bu daha çok *“bir sınıflar federasyonu”* niteliğindedir. Klasik Dönem köleleri ile Orta Çağ proletaryası, siyasi anlamda tamamen dışlanmışlıkları yönünden birbirlerine benzerler. Modern dönemde ise devlet, klasik dönem ve Orta Çağ için bahsedilen *“sınıf federasyonu”* şeklinde işlemez. Çünkü modern devlet, alt sınıfların özerkliğinin önüne set çekmiştir. Buna rağmen alt sınıflar devlet alanı dışında bir varoluş formları bulur. Bunlar parti, sendika ve kültürel kurumlar gibi çoğaltılabilecek toplumsal formlardır (Gramsci, 2011b: 37). Bu bakış açısı dolayısıyla Gramsci'ye göre karşı hegemonya hareketinin olgunlaşıp başarı kazanacağı tarihsel rahim, siyasi partinin rahimidir.

İkinci olarak yöneten-yönetilen dikotomik ayrımına bakılmalıdır. Bu ikili ayrım sınırları net şekilde çizilip kalıtsal hale gelmiş bir ayrım olmayıp tanımsal anlamda teknik bir ayrımdır. Yöneten-yönetilen ayrımında siyasi parti önemli bir olgu olarak karşımıza çıkar. Siyasi parti, yönetimin nasıl gerçekleşmesi gerektiğini ve yöneticinin itaati nasıl sağlayacağını gösterir (Gramsci, 2018: 40). Bu bakımdan Gramsci'nin siyasi partiye ilişkin görüşleri iki farklı şekilde oluşur. İlki mevcut egemen sınıfın hegemonyasının devamını içeren anlamıdır. İkincisi ise karşı

hegemonya mücadelesinde üstlenmiş olduğu örgütsel ve eğitsel işlevidir (Ataay ve Kalfa, 2008: 27).

Gramsci, siyasal parti kavramını oluştururken Machiavelli'nin "*Prens*" eserinden yararlanır. Machiavelli, parçalanmış halde bulunan İtalya'da ulusal birliği tesis edebilecek olan iradeyi arar (Ataay ve Kalfa, 2008: 35). Gramsci'ye göre; Machiavelli'nin prensi, içinde bulunulan siyasal duruma karşı gerçekçi bir siyasal yaklaşım tarzı sergiler. Parçalanmış halde bulunan İtalyan devletlerinin kendi iç mücadeleleri üzerinden ulusal bir İtalya okuması yapmaya çalışmıştır. Machiavelli'ye göre bunun yolu; kent burjuvazisinin, köylüler ile siyasal ve askeri ittifak kurması ve bu kitle içerisinde milis kuvvetler oluşturulmasıdır. Bu Jakobenlerin başardığı, Risorgimento sürecinde ise başarılamayan şeye denk gelir (Gramsci, 2011a: 134).

Gramsci, Machiavelli'nin bu girişimini "*somut bir hayal*" olarak tasvir eder. Somut yanı gerçeğe ilişkin olmasıdır. Yeni tip devleti kuracak olan prensin özelliklerinin neler olduğunu ve neler yapması gerektiğini tarafsız bir bakış açısı ile anlatmıştır. Diğer yandan ütopyadır, tarihsel olarak hiçbir zaman var olmamış ideal bir tikel iradeyi arar. Bir başka yönden ise siyaset alanında bir ideoloji örneğidir. Yeni tipte bir devlet örgütlenmesini amaç edinmesi bakımından da devrimcidir (Gramsci, 2011d: 110).

Gramsci, Machiavelli'nin büyük ve küçük siyaset ayrımları getirmiş olduğunu söyler. Büyük siyaset, devletin yapısal olarak oluşturulması ve korunması mücadelesidir. Küçük siyaset ise yapısal konularla ilgilenmeyip daha çok günlük siyasi meseleler etrafında cereyan eder. Bu alanda Machiavelli hegemonya ve diktatörlük ile ilişkili olarak sadece büyük siyaset ile ilgilenmektedir. Bu bakımdan Machiavelli'nin Prens kavramı, hegemonyanın yanında güç ilişkileri momentlerini de içermektedir (Gramsci, 2011d: 127-128).

Bu bakımdan Gramsci, siyasal partiye ilişkin görüşlerini Machiavelli'nin ideal öznesinden beslenerek oluşturmuştur. Tikel iradeye tekabül eden Prensten yola çıkarak modern dönemde "*kolektif iradenin*" ifadesi olan "*modern prens*" kavramını üretmiştir. Zira modern dönemde Prens tek bir öznenin iradesiyle özdeş olarak kullanılamaz. Bu modern dönem Prensi ancak gerçekçi zeminde tarihsel olarak organik bir yapıya sahip olan ve yeni bir devlet kurmak gibi amaçlar etrafında kurulmuş, kolektif iradenin yansıması olan siyasal parti yani modern prens olabilir. Siyasal parti bu anlamıyla çıkarların evrensel aşamaya taşınmasını ve

kolektif iradenin oluşma öncülü niteliğindedir. Yani siyasal parti; tarihsel olarak ve kendiliğinden, entelektüel ve etik bir dönüşüm gerçekleştirmenin başlangıç noktasıdır (Gramsci, 2018: 40-43).

Gramsci'nin siyasal parti analizinin Marksizm kökenlerine ilişkin olarak Lenin üzerinden tartışmalar yürütölür. Lenin'in siyasal parti kavramına bakıldığında Marksist gelenekten belirgin farkları olduğu görölür. Ona göre siyasal parti, kendiliğinden gelecek bir ayaklanma bekleyen pasif bir örgütlenme alanı değıldir. Bunun yerine, egemen sınıfın yapısal krizinden yararlanarak emek sınıfının siyasal ve kültürel önderliğinde kurulan işçi-köylü ittifakını örgütleyen aktif bir anlama sahiptir (Egan, 2014: 108).

Portelli (1982: 71), Gramsci'nin Lenin'in parti tanımını ve işlevini neredeyse olduğu gibi kabul ettiğini söyler. Gramsci'nin, Lenin'in teorisinden farkının siyasal partinin eğitici işlevinin ön plana çıkarılması olduğunu söyler. Bunun yanında, Piccone'ye (1976: 503) göre ise aydın vurgusunun yüzeysel benzerliğı dışında iki teori arasında bir benzerlik yoktur. Lenin, tarihsel olarak aktif özne olan aydınlar ile pasif özne olan kitle arasına sert bir ayırım koyar. Siyasal partinin her üyesini aydın olarak gören felsefenin belli bir sınıfa indirgenmesine karşı çıkan Gramsci için ise bu ayırım sert değıldir. Aksine aydın ve kitle, kolektif iradeyi temsil eden siyasal parti dolayısıyla bütünleştirilmesini ve karşılıklı etkileşimini içerir. Bu bakımdan Gramsci'nin modern prensi, Lenin'in aydınlarının yönetimi altında yer alan siyasal partisinden ayrılır. Bu farklı bakış açlarına rağmen nihai olarak şu söylenebilir ki; Gramsci'nin siyasal partiye ilişkin görüşleri, 1920'lerin sonları ve 1930'ların başlarında gelişen kriz ortamından ve Lenin okumalarından etkilenmiştir. Gramsci, Lenin'in teorilerini yeniden ve özgün bir okumaya tabi tutar. Bu özgünlük sivil toplumun gelişmiş olarak bulunduğu Batı toplumunda, organik kriz ortamında zemin bulan karşı hegemonya mücadelesinin Lenin'in teorileri dahilinde taşıdığı imkan kabiliyetidir (Galli ve Mancini, 1968).

Gramsci'nin siyasal parti analizi Machiavelli ve Lenin kökenlerinin yanında Batı toplumu ve İtalya'nın özgün yapısı tarafından da şekillendirilir. Özellikle İtalya'nın geçirdiğı 1871 Risorgimento ve 1920'lerin sonları ile başlayan Faşizm deneyimi dolayısıyla pasif devrim süreci önemlidir. Zira Gramsci'nin karşı hegemonya mücadelesi ve siyasal parti kavramları, pasif devrimin bir antitezini oluşturur. Gramsci, pasif devrime yazgıcı bir yaklaşım yerine özgün bir siyasal parti okuması olan “*modern prens*” kavramı ile siyaseten bir cevap vermiş, çözüm yolu

önermiştir (Thomas, 2013: 31). Daha önce de bahsettiğimiz gibi Gramsci'nin bu okuması, karşı hegemonya mücadelesinin devamlılığını ve sürekliliğini sağlayan bir vaat okumasıdır. Bu vaat, modern prensin rahmine yerleşen babasız İsa'nın gelişidir. Yani karşı hegemonya mücadelesinin başarılı doğumu ve yükselişidir.

Gramsci'ye göre siyasal parti *“tarihsel olayın gerçekleştiği zaman ve coğrafi yerde eşgüdümlü ve eşzamanlı bir eyleme ulaşmak için gerekli olan homojenlik düzeyini”* oluşturur (Gramsci, 2018: 163). Tarihsel olarak oluşan bu siyasal parti yani karşı hegemonik güç, kendi hegemonyasını kurmak için *“teorik ve pratik birliği”* oluşturmalıdır. Teori ve pratik birliği; örgütlenme gücüne haiz, politik strateji oluşturabilen, kitleleri bilinçlendirebilen ve mobilize edebilen özel bir güçtür. Bu bakımdan siyasal parti, yöneten-yönetilen arasında sürekli diyalektik bir ilişki olduğu ve bu ilişki dolayısıyla kitlelerin özgürleştirilme kapasitesine sahip bir kurumdur (Caruso, 2016: 149).

Gramsci'ye göre siyasal parti üzerine analiz, tarihsel olarak hegemonik rolleri üzerine yapılabilir. Siyasal partilerin oluşumuyla ilgili olarak tarihsel analiz yapılabilir ama bu ekonomizm hatasına düşmeden yapılmalıdır. Bu yüzden siyasal partiler üzerine yapılacak bir analiz hegemonya alanında yapılmalıdır. Siyasal liderlik de aynı şekilde direkt olarak siyasal partinin hegemonik rolüne ilişkindir (Gramsci, 2011b: 205).

Siyasal parti, karşı hegemonik ittifakın öncüsü konumunda olmalıdır. Gramsci'ye göre her sınıfın bir siyasal partisi vardır yani sınıflar siyasal partiyi doğurur. Siyasal partiler de devlet ve sivil toplumun yöneticilerini oluşturur. Siyasal parti kendi sınıfından kopuk olmamalıdır. Kendi sınıfının gelişimini etkileyen yönlerden sebepleri analiz ederek sınıfını geliştirmezse aydın yönetici de oluşmaz. Sadece bürokratik yönetim söz konusu olur (Forgacs, 2018: 332). Bahsedilenler ölçüsünde Gramsci bir siyasal partinin örgüt yapısında; kitle, lider ve bu ikisini etik-entelektüel bağlamda ilişkilendiren aydın olmak üzere üç ayrı unsur saptar. Sayılan unsurlardan hiçbirisi tek başına siyasal partinin tarihsel görevini gerçekleştirmesini sağlayamaz. Herhangi birinin eksik olması durumunda da sonuç aynı olacaktır (Molyneux, 2015: 230-231).

Siyasal partiyi tarihsel anlamda zorunlu kılan ve sağlam şekilde oluşmasını sağlayan temel öğeler vardır. Bunlar, örgütlenme ve yöneticiliğin yanında disiplin ve sadakattir. Bu iki öğenin diğer öğelere göre önemi; partinin doğası gereği, partinin kitlelerden kopmaması ve böylelikle tarihsel görevini yerine getirebilmesini

sağlamakta yatar. Bir ordu için emir-komuta ne derece önemliyse aynı şekilde siyasal parti de için birleştirici, merkezileştiren ve disipline sokucu bir güç oluşturmak varoluşsal bir zarurilik halidir. Çünkü devlet düzeyinde görülen yasal süreçler, parti düzeyinde disiplin olarak kabul görür. Bu disiplin, siyasal partinin hegemonik değerini belirleyen bu yolla da büyüme potansiyeli hakkında fikir veren olgudur. Gramsci, bu öğelerin tümünün ahlaki ve entelektüel olarak birleşmesi ile siyasal partinin tarihsel oluşumunu tanımlar. Böylesi bir siyasal partinin oluşumu, tarihsel bir zorunluluk ve amaçlı bir sonuç olduğu için yapısal olarak yıkılsa dahi toplumsal olarak yeniden bir yapıya kavuşturulabilecek sağlamlıktadır (Gramsci, 2018: 49-51; Gramsci, 2011d: 81).

Gramsci İKP'nin bir Bolşevik Partisi olarak nasıl inşa edilmesi gerektiğine dair önerilerini sıralarken bir siyasal partinin nasıl örgütlenmesi gerektiğini de anlatır. Gramsci'ye göre siyasal parti, var olduğu ortama göre kendisinin sürekli olarak yeniden yapılandırabilme gücüne haiz olmalıdır. Bu her parti için farklı şekillerde ilerleyen bir süreç içerir. Gramsci burada da her örgütün kendi içinde geliştiği toplumun, coğrafyanın, kültürün, ekonominin ve buna benzer şeylerle birlikte kendi iç örgütlenmesi özelinde özgün bir süreç belirlemesi gerektiğini salık verir. Her partinin bilimsel olarak ilerlemesi gereken bir süreç ortaya koymaz (Forgacs, 2018: 198).

Gramsci'ye göre devlette ve onun daha minimal işleyişi olan siyasal partide *“organiklik ancak demokratik merkezîyetçilikte”* mümkündür. Demokratik merkezîyetçilik; görünürdeki çeşitlilikte, özdeş olanın ve aynı zamanda karşıt olanın eleştirel olarak araştırılmasıyla anlaşılır. Demokratik merkezîyetçiliğin işlevi ise; tarihsel olarak toplumsal yaşamdaki hareket alanını izler. Kitleler ile yöneticilerin organik birliğini sağlar. Yani demokratik merkezîyetçilik, kararlılık ögesidir. Hegemonya kurulma aşamasında bu kararlılık ögesi gerekli etmenlerden biridir. Demokratik merkezîyetçilik her an aktif ve değişen durumlara karşı konum alan tepki gösteren bir merkezîyetçiliktir. Bürokratik merkezîyetçilik gibi katılaşmış ve iletişime kapalı bir görünüm sergilemez (Gramsci, 2018: 148-149).

Gramsci'ye göre bürokratik merkezîyetçilik; siyasal partinin yakalanacağı en büyük tarihsel tuzaktır. Zira örgütü günden güne yozlaştırır. Bürokrasi, siyaseti dışladığı için siyasal parti kadrolarının bürokratik ve apolitik olarak yetişmesine sebep olur. Bu iki öge nedeniyle siyasal parti tarihsel ve toplumsal analiz yapma yeteneğini kaybeder ve giderek toplumdan uzaklaşır. Örgütsel değişim alanında ise

tarihsel koşullara ayak uyduramadığı için döneminin gerisinde kalır. Bu durum, parti içi krizlere neden olur. Bu andan itibaren entelektüel ve politik hiyerarşinin yerini bürokrasi alır ve bızatihi kendisi siyasal parti haline evrilir. Gramsci, bu parti tipine “*Bonapartist Parti*” ya da “*Devlet Partisi*” adını vermiştir (Forgacs, 2018: 332).

Siyasal partinin demokratik merkezizyetçilik izlencesinde ilerlemesi, devlet örgütü içi iç hiziplere izin vermesi anlamına gelmez. Zira iç hizipler siyasal parti içinde bir üye gibi davranmak yerine birer müttefik gibi davranırlar. Yani ayrıksı ve disiplini bozucu bir tutum sergilerler. Disiplinli bir örgüt aşaması olan siyasal partinin bu durumda yapması gereken tek şey vardır. Devletin yasalarını istisnasız tüm vatandaşlarına uygulaması gibi disiplini iç hizipler dahil tüm üyelere uygulamalıdır (Gramsci, 2011b: 56).

Gramsci için siyasal partinin örgütlenmesinin ardından bir diğer önemli konu işlevine yöneliktir. Bir siyasal partinin en asli görevi; organik kriz dönemlerinde disiplini ve örgütlenmesini tamamlamış, harekete geçmeye hazır bir güç olmaktır. Bu yüzden bu gücü sistematik olarak var etmek, geliştirmek ve homojen olarak kendisinin bilincine erişmiş hale getirilmesi gerekmektedir (Gramsci, 2018: 97). Siyasal parti, Jakoben Parti’nin yaptığı gibi “*ulusal halkçı bir kolektif iradenin*” uyandırılmasını sağlayan etik ve entelektüel reformu oluşturacak olgudur (Gramsci, 2011d: 112). Yani karşı hegemonya savaşımının verildiği organik kriz ortamında tarihsel olarak karşı hegemonik gücü, yeni etik ve entelektüel düzene taşıyacak olan örgütlülük ve disiplin halidir.

Gramsci, Fabrika Konseylerine ilişkin değerlendirmesinde ise siyasal partiyi “*komünist eğitim organı*” olarak nitelendirir. Siyasal parti işçi ve köylüler için “*bir öğreti deposu*” niteliğindedir. Burada Gramsci’nin siyasal partinin örgütsel ve eğitsel görevini ön plana çıkartmış olduğu görülmektedir (Forgacs, 2018: 98). Yine siyasal partinin eğitsel görevi için kullandığı “*öz devinim*” kavramı, TDK’de “*Bir cihaza, bir alete otomatik bir işleyiş kazandırmak için gerekli olan düzen*” olarak tanımlanmıştır. Gramsci’nin öz devinim anlamında kullandığı “*otomatizmi*” oluşturacak olan siyasal parti, dolayısıyla siyasal parti içindeki öznelerdir. Bu süreç siyasal olarak ilerler ve bu öznelerin yokluğu otomatizmi etkisizleştirir. Bu bakımdan partilerin en önemli görevlerinden biri bu özneleri yani yöneticileri, aydınları yetiştirmektir (Gramsci, 2018: 153).

Gramsci, siyasal partinin görevleri için son olarak ajitasyon ve propagandanın önemine değinir. Siyasal partinin bunlara yönelik olarak çalışma yürütmesi gerekir. Önemli günler, anmalar gibi dönemsel olaylarla kitlenin ajite edilmesi ve propagandaya tabi tutulması gerekir (Forgacs, 2018: 156). Ajitasyon kavramının TDK’de ki tanımına bakıldığında; “*insanın zihninde ve duygu dünyasında sarsıntı yaratma*” anlamına gelmektedir. Gramsci, her durumda ve fırsatta karşı hegemonya mücadelesi yürüten siyasal partinin propaganda için ajitasyondan yararlanması gerektiğini söyler. Gramsci için ajitasyon ve propaganda, TDK’de belirtilen anlamdaki işlevinin yanında, karşıt partilerin gerçek niyetlerinin ortaya çıkarılmasını sağlayan bir siyasi malzeme olarak da ön plana çıkar. Tüm bunlar dolayısıyla kitleleri mobilize etmeye ve kitle üzerinde siyasal partinin yönetme gücü kurmasını sağlar (Forgacs, 2018: 198-199).

1.5. Felsefe, Ortak Duyu ve Aydınların İşlevi

Gramsci’ye göre felsefenin uzmanlık alanı olduğu ve sadece felsefeciler tarafından anlaşılabilmesi düşüncesi bir yanılgıdan ibarettir. Bu yanılgıyı yıkmak için ilk olarak felsefeyi sanılan aksine aslında herkesin yapabileceği düşünsel bir eylem olarak kabul etmek gerekir. İkinci olarak öznenin eleştirel olması ve kendilik bilincine ulaşması gerekir. Böylece özne dışarıdan kendisine hazır halde aktarılan değerler toplamını eleştirel olarak kendi düşünsel alanında yeniden ele alır ve kendilik bilinci düzeyine erişir. Eleştirel öznenin kişiliği ise tutarlı bir birliği temsil eder. Bu aynı zamanda felsefenin kümülatif olarak eleştirel düşünülmesi demektir. Bu bakımdan eleştireliliğin anlamı, öznenin kendilik bilincine erişmesi ve tarihsel olarak “*ben neyim?*” sorusunun cevaplanmaya çalışılmasıdır. (Forgacs, 2018: 43-50).

Bu bakımdan, Gramsci’ye göre felsefe sadece aydınlar arasında yapılan bir düşünsel eylem olmamalıdır. Halkın anlayabileceği ve halk ile ilişkide olabileceği bir felsefe türü olmalıdır. Düşünce ve eylem arasında kurulması gereken birliğin, aydın ve kitle arasında da kurulması gerekmektedir. Gramsci bunu sağlayacak olanın “*ortak duyu*” olduğunu söyler. Ortak duyu, felsefeyi halkın da katılım sağlayabileceği bir düzeyde yeniden sistemleştiren felsefe tipi olacaktır. Böylece kitleler ile toplumsal sınıfların aydınları arasında toplumsal ve kültürel bir birlik

oluşacaktır. Bunun gerçekleştirilmesi aydınların kitlelerle kurduğu iletişimin sürekliliği ile imkan kazanacaktır (Forgacs, 2018: 411).

Praksis felsefesi, kitle ve aydın arasında organik bir blok inşa ederek entelektüel anlamda sadece aydınların değil, kitlelerin de ilerlemesini sağlar. Fakat praksis felsefesi bu açıdan henüz ilerleme kaydetmemiştir. Bunun çözümü ise tarihsel olarak aydınların dahli ile gerçekleşebilir. Kitlenin entelektüel yönden ilerlemesinin birincil yolu örgütlenmeden geçer. Örgütlenmenin birincil yolu ise liderden, teori ve pratik birliğini sağlayacak olan aydınlardan geçer. Bu aydınların yaratma gücüne tekabül eder ki; kendisi bizatihi zorlu bir süreç içerir. *“Çelişkiler, ilerlemeler ve gerilemelerle doludur; bu süreçte kitlelerin sadakati sınanır”*. Kitle ile aydın arasında olan bu ilişkilerin tümü diyalektik olarak ilerler (Forgacs, 2018: 414-415).

Gramsci (2011a: 172), herhangi bir toplumsal sınıftan ayrı olarak bağımsız bir aydın grubunun olamayacağını söyler. Gramsci için aydın; toplumsal anlamda örgütlenme görevi gören, yöneten, yönlendiren, eğiten ve takip edilendir. Bu bakımdan ait olduğu sınıfa, siyasal düzeyde türdeşlik ve farkındalık kazandırır. Aydın kategorilerinin oluşumu tarih içerisinde farklı şekillerde ilerleme göstermiştir. Bunlardan ilki ekonomik üretim ilişkileri çerçevesinde belli bir toplumsal sınıfa organik bağla bağlı olarak oluşan kategoridir. Bu aydın kategorisi, aynı toplumsal gruba siyasal anlamda birlik bilincini kazandırır. Diğerisi ise geçmiş tarihlerden bu yana olagelmiş aydın kategorisidir. Bunların geçmişte var olma şekilleri kilise aydını şeklinde olmuştur (Forgacs, 2018: 373-376).

Devletin politik toplum alanında yerine getirdiği işlevi, sivil toplum alanında siyasal parti yerine getirir. Yani toplumsal sınıfın geleneksel ve organik aydınları arasında organik bağı tesis eder. Buradan çıkan sonuç; aydınların tarihsel blokun inşasında örgütsel anlamda yer alıyor olmaları demektir. Bu bakımdan siyasal parti, devletin işlevini devletten daha organik olarak kendi bünyesinde yerine getirir. Aydın, siyasal partiye katılır ve siyasal partinin organik aydınları ile bağ kurar. Böylelikle tarihsel olarak asli görevlerinden biri eğitici olması olan siyasal partinin tüm üyeleri aydın işlevini yerine getirir (Gramsci, 2011b: 222).

Gramsci, Taylor’un *“eğitimli goril”* ifadesi üzerinden, herkesin mekanik iş akışında belli bir teknik bilgiye sahip olması bakımından aydın denebileceğini söyler. Fakat toplumsallıkla beraber düşünüldüğünde herkesin *“aydın işlevini”* yerine getiremeyeceğini belirtir. Nasıl ki kendi söküğünü diken adama terzi

denilemezse, herhangi bir bilgiye sahip insana da aydın denilemez (Forgacs, 2018: 378). Aydının faaliyetini sadece entelektüel alan üzerinden okumak ve toplumsal ilişkiler alanını göz ardı etmek hataya düşülür. Aydın politik ve sivil toplum dolayısıyla toplumsal alana dahil olur ve ancak toplumsallık alanında ölçülebilir (Gramsci, 2011b: 219). Aydın, egemen grubun yanında zor ve rıza aygıtlarının uygulanmasında örgütleme işlevini yerine getiren güç olarak yer alır. “*Egemen sınıfın üretim dünyasındaki pozisyonu ve işlevinden dolayı sahip olduğu prestij ve (onun zorunlu sonucu) güven*” dolayısıyla kitlelerin rızasını sağlar (Forgacs, 2018: 381).

II.BÖLÜM

2. ORGANİK KRİZE GİDEN YOL 1961-1973

2.1. Ütopik İttifak

1973-80 döneminde yoğunlaşan karşı hegemonya mücadelesini ve organik kriz ortamını okuyabilmek için 1960'lardan başlayarak bunların kökenlerini aramak gerekir. 1960'lar, sadece politik alanda değil toplumsal ve ekonomik alanda da ilklere sahne olmuştur. Bu dönem toplumun farklı kesimlerinin; memurlardan, işçilere, öğrencilere, esnafa ve sanatçılara kadar uzayan geniş bir yelpazenin hak arayışını kapsar (Atılgan, 2020: 56). 1960-73 Döneminin en iyi özeti, Mehmet Ali Birand'ın 12 Mart Belgeselinin başlangıcında yer alan *“demokrasi yolunda, 1960'ların sokaklarından önce ihtilalciler geçti sonra zafer şarkılarıyla gençler, isyan bayraklarıyla işçiler, sağcılar, solcular ve yeniden darbeciler, ülke ihtilalin pençesinde 12 yıl geçirdi ve sonunda yollar yine aynı kavşağa çıktı”* cümleleridir. Bu bakımdan gerçek anlamda sağ-sol ideolojik ayrımının Türkiye siyaset literatürüne 1960 sonrasında girdiği söylenebilir. Bu dönemde sol ilk kez seçkin aydınların dar çevresinden çıkarak kitlesel bir boyut kazanmıştır. Sağ ise ilk kez devlet ekseninden ayrı bir boyutta yapılanmaya gitmiştir (Bora ve Aytürk, 2020: 307). Bahsedilen bu hareketliliğin nedenlerinin aranacağı ilk yer ise 1961 Anayasası ile getirilen ve Türkiye toplumu için yeni nitelikte olan hak ve özgürlükler kümesidir.

Akça (2020: 100), 1960 Darbesi'ni yeni bir hegemonik sistem kurmaya yönelik girişim olarak okur. 1961 Anayasası ile sanayi burjuvazisi, işçi sınıfı ve orta sınıfın dahil edildiği ütopik bir ittifak kurulmak istenmiştir. Bunun içinde İthal İkameci Sanayi'ye (İİS)⁸ dayalı büyüme modeli, sosyal hakların verilmesi ve demokratik siyasal düzen, üçlü sacayağı olarak kurgulanmıştır. Bu ittifakın ütopikliği, üçlü bir sacayağı temelinde kurulan hegemonik sistemin sayılan üç sınıf tarafından onanacağıdır. Aynı zamanda rızaya dayalı olarak kurulan bu hegemonyanın devam edeceği düşüncesidir. Burada işçi sınıfının ütopik olarak sisteme rıza göstereceği kabul edilir. Bunun nedeni 1950'ler boyunca işçi sınıfının

⁸ Özel sektör tarafından ithal edilen malların, devlet politikaları ile desteklenerek yurtiçinde üretilmesini sağlayıp böylece iç üretimi artırmayı amaçlayan sanayileşme politikasıdır.

Gramşiyen anlamda ekonomik-korporatif evrede olmasından dolayı o güne değin kitlesel hareketler göstermemesidir. Bu bakımdan kurulacak hegemonik sistemde gedik açmayacakları düşüncesidir. Burjuva ise bu ütöpik hegemonik sistemi kabul etmekte ilkin direniş göstermiştir. Fakat sonra askeri güç karşısında geri adım atmak zorunda kalmıştır.

Tanör'e (2017: 425) göre ise bu üçlü sacayağı; kalkınma, sosyal adalet ve demokrasiden oluşmaktadır. Tanör de bu üçlü kurgunun birlikte yürütölmesini, gelişmekte olan kapitalist bir ülke olan Türkiye için ütöpik olarak görür. Şöyle ki; ülke büyümesinin sağlanması için ülke içi kaynakların seferber edilmesi gerekir. Bu durumda ise sosyal adaletin sağlanması imkan dahilinde değildir. İkinci olarak kitlelerin siyaset alanına aktif katılımı, büyüme kararlarında baskı unsuru yaratır.

Kuruç (2020: 230), 1960-1980 arası dönemin özelliklerini verenin 1961 Anayasası olduğunu söyler. Bu dönem Türkiye'de insanların "*hak sahibi olan*" özneler olduklarının farkına varması bakımından, Türkiye'de gerçek anlamda ilk kez gerçekleşen bir uyanış dönemidir. Burada en önemli toplumsal gruplar öğrenciler ve işçilerdir. Öğrenci eylemleri bu dönem boyunca devam etmiş, işçiler sınıf bilincine erişmişler ve kitlesel hareketler gerçekleştirmişlerdir. 1960'ların ilerleyen yılları bu iki grubun ittifakına sahne olmuştur.

1961 Anayasası öncelikle 1924 Anayasası'ndan farklı olarak devlet yüceltmesi yerine birey ve toplum odaklı oluşturulmuştur. "*Devlet otoritesini pekiştirmek değil, özgürlük ve demokrasiyi kurumsallaştırmayı*" amaçlamıştır. Anayasa ile verilen haklar, sosyo-politik hayatı doğrudan etkilemiştir (Tanör, 2017: 278-405). Sivil toplumun canlılığını arttıracak meslek kuruluşları, dernekler, sendikalar gibi siyasal çoğulculuğu besleyen haklar güvenceye alınmıştır. Bunun yanında grev, toplu sözleşme, adil ücret, uygun ve sağlıklı koşullarda çalışma, sosyal güvenlik gibi çoğaltılabilecek sosyal haklar da ilk kez olarak tanınmıştır. Siyasal partiler, siyasal hayatın vazgeçilmez unsuru olarak sayılmıştır. Önceden izne tabi olmadan kurulup faaliyette bulunabileceği kabul edilmiştir. Yasaların Anayasaya uygunluğunu denetleyecek Anayasa Mahkemesi kurulmuş, Türk Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) ve üniversiteler özerkleştirilmiş, en önemlisi ise direnme hakkında bahsedilmiştir (Eroğul, 2010: 287-294).

Bunların yanında, 1961 Anayasası'nın dönemin siyasal-toplumsal alanını etkileyen eksiklikleri de vardır. Bunlardan ilki, asker-sivil otorite arasındaki ilişkilerdir. Anayasanın darbe sonunda yazılmış olmasından dolayı, sivil

demokratik rejimlerin anayasalarına göre daha fazla askeriyei güçlendiren maddeler bulunmaktadır. Milli güvenlik ile ilgili kararlarda Bakanlar Kurulu'na tavsiye niteliğinde görüş bildirmesi için Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kurulmuştur. MGK, Anayasada yürütme başlığı altında ele alınmış ve bu bakımdan yürütme içerisinde sayılmıştır (Eroğul, 2010: 292-293). İkinci olarak, Cumhurbaşkanı seçimlerindeki tıkanmalarda çözüm yolunun olmayışı gibi parlamento krizine neden olan eksiklikler barındırmaktadır. Bunun en büyük örneğini 1980 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin bir türlü sonuçlanmamasında ve bunun 1980 Darbesini gerçekleştirenlerce gösterilen gerekçeler arasına girmesinde görebiliriz. Diğer yandan Anayasada sivil yönetime, olağanüstü hal ilan etme yetkisi sadece doğal afetler ile sınırlı olarak verilmiştir. Bunun sonucunda hükümetin toplumsal olaylar karşısında elindeki tek kozunun, askeri yönetimin yetki sahibi olduğu sıkıyönetim ilan edilmesi kalmıştır (Tanör, 2017: 409-426).

Bu eksiklikler hegemonya alanının sık sık müdahaleye açık hale gelmesine sebebiyet vermiştir çıkarımı yapılabilir. Fakat tüm eksiklerine rağmen 1961 Anayasası, örgütlenme bilincinin ve kitlesel hareketlerin önünü açmıştır. Siyasetin parlamento dışına çıkarılarak toplumsal düzeyde ele alınmasını sağlamıştır. Bu bakımından dönemin organik krizine giden ve karşı hegemonya mücadelesinin yürütüleceği ortamı yaratmakta etkisi olduğu söylenebilir. Bunun yanında sayılan eksikliklerin de organik kriz döneminin yoğunlaşmasını neden olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

15 Ekim 1961'de yapılan seçim sonuçlarına göre CHP 173 milletvekili ile en fazla milletvekilini çıkarsa da Adalet Patisi (AP) ve diğer Demokrat Parti devamı partiler 277 milletvekili kazanmıştır. 158 sandalye kazanan AP, CHP ile bir ittifak kurmak istememiştir (Milliyet, 21.10.1961). Bunun üzerine 1960 Darbesi'ni yapan Milli Birlik Komitesi, 4 partili bir "*Milli Koalisyon Kabinesi*" kurdurmaya çalışmışlar fakat partiler buna yanaşmamıştır (Milliyet, 19.11.1961). Bunun üzerine askeriyein içinden çıkan yeni bir cunta, meclisin açılmasını önlemek için "*21 Ekim Protokolü'nü*" Yıldız Harp Akademisi'nde imzalamıştır. Bu protokolde, 25 Ekim 1961 tarihinde açılacak olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) toplanmasından önce müdahale etme kararı alınmışlardır. İsmet İnönü'nün çabalarıyla bu darbe girişimi önlenmiş ama karşılığında partilere uyması gereken kuralları içeren 23 Ekim tarihli "*Çankaya Mutabakatı*" imzalatılmıştır (Eroğul, 2010: 296).

Buna göre mutabakat metnine uyulmaması halinde ordunun yönetime el koymasını siyasi partiler baştan kabul ettiklerini beyan etmişlerdir (Milliyet, 24.10.1961). Siyasi partilere yapılan müdahalelerin yanında ordu içinde de istenilen düzen sağlanamamış, yapılan tasfiyeler de yeterli olmamıştır. Darbenin istenilen sonuçları elde edemeden demokratik siyasal hayata geçildiğini düşünen ordu içi görüşler oluşmuştur. Bunun en açık örneği; Kara Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'in 1962 ve 1963 olmak üzere, ikincisi kendi idamı ile sonuçlanan, askeri darbe girişimleridir (Eroğul, 2010: 297). Bu olayların tümü birlikte değerlendirildiğinde, 1961'in ütöpik ittifakı daha ilk günden çatırdamaya başlamış olduğu çıkarımı yapılabilir. Görüldüğü üzere 1960 Darbesini yapanlar kurdukları ütöpik ittifakın devam edebilmesi için hegemonya yerine zor gücünü öne çıkarmışlardır. “*Milli Koalisyon Kabinesini*” oluşturmakta partilerin gönülsüzlüğü nedeniyle başarısız olmuşlardır. Bunun yanında seçimlerde en çok oyu aldığı için İsmet İnönü'nün hükümeti kurması gerektiğini daha sert bir tonda söylenmiş ve kabul ettirilmiştir. 21 Ekim 1961 tarihli gazete haberinde, AP'nin CHP ile bir koalisyon istemediği lakin MBK'nin koalisyon konusunda aracılık yapacağı yer almıştır. Konuyu görüşmek maksadıyla Başbakanlıkta toplantı yapıldığı haberi üzerine kurulan ve Tablo 2.1'de gözüken 8. İnönü Hükümeti bunu bize göstermektedir (Milliyet, 21.10.1961).

Askeriye içinde yaşanan bu gelişmelerin yanında parlamentoda ise sürdürülebilir koalisyonlar olmadığı yine Tablo 2.1'de görebilmek mümkündür. İlk koalisyon, askerin diktesi ile İsmet İnönü tarafından kurulan CHP-AP Koalisyon Hükümeti'dir. 12 Mart Müdahalesine kadar Türkiye'de kurulan hükümetlere bakıldığında, on yıllık bir dönemde yedi ayrı hükümetin kurulduğu görülmektedir. Dört yıl süren 1.Demirel Hükümeti haricinde diğer hükümetlerin ömürleri ancak bir yıl olmuştur (TBMM, 2020).

Tablo 2.1: 20 Kasım 1961-26 Mart 1971 Döneminde T.C. Hükümetleri

Hükümet Adı	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Hükümet Süresi	Koalisyondaki Partiler
8. İnönü Hükümeti	20 Kasım 1961	25 Haziran 1962	7 ay 5 gün	CHP-AP
9. İnönü Hükümeti	25 Haziran 1962	25 Aralık 1963	6 ay	CHP-YTP-CMKP-Bağımsızlar
10. İnönü Hükümeti	25 Aralık 1963	20 Şubat 1965	1 yıl 1 ay 26 gün	Azınlık Hükümeti
Ürgüplü Hükümeti (Tekrokrat)	20 Şubat 1965	27 Ekim 1965	8 ay 7 gün	AP-YTP-CKMP-Bağımsızlar
1.Demirel Hükümeti	27 Ekim 1965	3 Kasım 1969	4 yıl 7 gün	AP (Koalisyonsuz)
2.Demirel Hükümeti	3 Kasım 1969	6 Mart 1970	4 ay 3 gün	AP (Koalisyonsuz)
3.Demirel Hükümeti	6 Mart 1970	26 Mart 1971	1 yıl 20 gün	AP (Koalisyonsuz)

Kaynak: TBMM, 2020.

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html

1965’e kadar süren kısa koalisyon dönemlerinden sonra 1965 yılı Türkiye Genel Seçimiyle AP 240, CHP 134, TİP 14, Demokrat Parti devamı niteliğindeki diğer partiler 61 milletvekili çıkarmışlardır (TÜİK, 2012: 13). Bu sonuçlara göre AP tek başına iktidarı ele almıştır. Böylece 1961 Darbesi sonrasında kurulması amaçlanan yeni hegemonik sistemde büyük bir gedik açılmıştır. Akça (2020: 100-101), bu sonuçları AP’nin tek başına başarısı olarak okumaz. Yeni hegemonik sistemi kabul etmek zorunda bırakılan sanayi burjuvazisinin de zaferidir. Zira sanayi burjuvazisi, asker-CHP ittifakı tarafından kurulan ütöpik hegemonik sisteminin dışında kalan bir parti olan AP ile ittifak kurmuştur. AP’nin CHP’yi nasıl okuduğuna bakıldığında bu açıkça görülecektir. AP, CHP’yi “yüksek bürokratlar, aydınlar, üniversite ve yargı elemanları ve kısmen de ordu mensuplarından oluşan bir ‘blok’ ittifakı” olarak tarif eder. Bunun karşısında Akça, AP’yi ise “sanayi

burjuvazisi, ticaret burjuvazisi, büyük toprak sahipleri, esnaf, köylüler, işçi sınıfının uysal kesimleri, milliyetçi-dindar muhafazakar kesimlerin” bir blok ittifakının birleşimi olarak okur. AP ekonomi alanında ise İİS’ye dayalı büyüme modelini devam ettirip devlet gücü ile montaj hattına dayalı tüketim malı üreten sanayi burjuvazisini desteklemiştir.

2.2. Yeni Güçlerin Doğuşu

2.2.1. Sendikaların Etkinleşmesi ve TİP’in Siyaset Arenasına Çıkışı

1961 Anayasası’nın örgütlenme alanında tanıdığı geniş haklarla birlikte, siyaset arenasında ve sendikal hayatta yeni gelişmeler yaşanmıştır. Bu yeni gelişmeler, 1961 Anayasası ile bağlantılı olarak, işçi sınıfı hareketlerinin nitel ve nicel olarak yoğunlaşmasıyla ilgilidir. Anayasanın kabulünden hemen sonra, 31 Aralık 1961 yılında İstanbul’da Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ), 100.000 kişinin katılımıyla büyük bir miting düzenlemiştir. Mitingde Anayasa’da verilen grev ve toplu sözleşme haklarının en kısa zamanda yasalaştırılması talebi dile getirilmiştir. Ayrıca “*grevsiz sendika, silahsız askere benzer*” “*lütuf değil hak istiyoruz*” gibi pankartlar taşınmıştır (Atılgan, 2013: 347-349; Ünsal , 2002: 61). Akça (2020: 102), 1950’lerde Gramşiyen anlamda ekonomik-korporatif evrede olan işçi sınıfının, 1960’lı yıllarla bu evreyi aştığını söyler. Böylelikle işçi sınıfı siyasal ekonomik talepler aşamasına geçtiği tespitinde bulunur.

1952 yılında Türkiye’de var olan sendikaların konfederasyon olarak birleşmesiyle TÜRK-İŞ kurulmuştur. Bu bakımdan TÜRK-İŞ’in kuruluşu bir dönüm noktası teşkil eder. Zira bu döneme kadar taban örgütlenme olarak işleyen sendikalar üst bir örgüt çatısı altında birleşmişlerdir (Göktürk, 2019: 323). 1961 yılında yapılan İstanbul Mitingi dışında TÜRK-İŞ 20 yıllık dönemde çok fazla miting düzenlememiştir (Koç, 1998: 111). Sendikaların siyaset alanına dahil bakımından asıl önemli güç, 1967 yılında TÜRK-İŞ’ten ayrılan beş sendika tarafından kurulan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu’dur (DİSK). DİSK, sınıf ve kitlesel sol hareketi temel alarak kurulmuştur. DİSK Genel Sekreterliği yapmış olan Sülker (1973: 140), DİSK’i “*sendikacılıkta devrimci eylemin bir büyük örneği*” olarak nitelendirir.

DİSK'in kuruluşu doğrudan TİP ile bağlantılıdır. 1967'de yapılan toplantıda yer alan beş sendika başkanının dördü TİP'in kuruluş sürecine katılmış sendikacılarıdır. Devlet ile uyumluluk içinde çalışan TÜRK-İŞ'ten ayrılan DİSK, kurulduğu günden itibaren devletten bağımsız hareket etmeyi başarmıştır. Bu bağımsızlığın yanında, 15-16 Haziran Protestolarında Kemal Sülker'in demokrasi yanlısı açıklamaları, seçimlerde TİP'i desteklemelerine rağmen ilişkilerini belli seviyede korumaları ve SSCB'nin aksine demokrasi vurgusu yapmaları devlet tarafından tehdit olarak algılanmamalarını sağlamıştır. Bu doğrultuda DİSK, 1971-1974 yılları arasında devletle uyumlu şekilde çalışmıştır. Fakat 1975-1980 arasında devletin temel politikalarının dışına çıkmıştır. Bu noktadan sonra devlet düzeninin değiştirilmesine yönelik bir politika izlemeye başlamıştır. Bu nedenle de bu yıllar arasında devlet tarafından ciddi bir tehdit olarak algılanmaya başlamıştır (Koç, 1998: 82-85).

1975'de yaşanan daha önce kullanılmayan “*toplumsal ilerleme*” gibi bazı sloganların sendika içinde kullanılmaya başlanmasıdır. Yine bu dönemde TİP ile mesafe kurularak, Türkiye Komünist Partisi (TKP) ve bu partinin görüşü olan “*Ulusal Demokratik Cephe*” politikasına yakınlaşılmıştır. Böylece sol cenah içindeki kavgada taraf olmuş, tasfiyeler gibi anti-demokratik uygulamalar artmıştır. 1977 yılı ile birlikte ise tam tersine TKP'liler tasfiye edilmiştir. Buna benzer anti demokratik ve bölünmeyi destekleyen olumsuz hareketlerine rağmen DİSK'in siyaset alanındaki aktif tutumu ile örgüt dinamikleşmiş ve kitlelerle bütünleşmiştir. 1976 yılında düzenlenen 1 Mayıs İşçi Bayramı'na⁹ yüzbinlerce katılım sağlanmıştır. Aynı yıl Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) direnişine aktif katılım sağlanmış, ülkenin birçok bölgesinde etkili mitingler gerçekleştirilmiştir. DİSK, siyasal hayata öylesine dahil olmuştur ki; 1979 yılı sonlarına doğru bir parti kurma girişiminde dahi bulunmuş fakat gelen sert tepkiler üzerine geri adım atmıştır (Koç, 1998: 87-91).

Sendikaların gerçekleştirdiği bu eylemler, boykotlar, iş bırakmalar göstermiştir ki çalışanlar boykota girerse tüm bir bölge ya da iş kolunun büyüklüğüne göre ülkedeki yaşam ve dolayısıyla ülke siyasetine etki edebileceklerini görmüşlerdir. Bu işçi sınıfı için, Gramşiyen anlamda ekonomik-

⁹ 1 Mayıs 1976 yılında Taksim'de kutlanan ilk 1 Mayıs İşçi Bayramı olarak tarihe geçmiştir.

korporatif evreden çıkıp sınıfsal farkındalığa, kendilik bilincine ve örgütlülük gücünün bilincine varıldığı andır. 1960 öncesinde devletle uyumlu şekilde var olan işçi sınıfı, 1960'larla beraber siyaset alanında yeni güç olarak doğmuştur.

1960 ile doğan bir diğer güç ise; 13 Şubat 1961 yılında 12 ayrı sendikanın katılımıyla TİP'in kurulmasıdır. İşçi sınıfının partileşmesiyle ilgili olarak Türkiye'nin son on yılında sosyo-ekonomik olarak değişimlerin ve 1961 Anayasası'nın yarattığı ortamın etkisi kuşkusuzdur. Bununla birlikte TİP, kuruluşundan sonra bir süre için kağıt üzerinde bir parti olarak kalmıştır. 1962 yılına doğru TÜRK-İŞ partiler üstü tutumunu değiştirip Türkiye Çalışanlar Partisi'ni kurma çalışmalarını başlatması ayrıca TİP'in Mümtaz Soysal, Doğan Avcıoğlu gibi dönemin önde gelen isimlerinin desteğini sağlamasının ardından TİP'de siyaset arenasında daha aktif bir rol üstlenmiştir. Bu dönemde Mehmet Ali Aybar parti başkanlığına gelmiştir. Böylece bir parti programına bile sahip olmayan sendikal özellikleri ağır basan TİP, belirli bir programı olan gerçek anlamda bir partiye dönüşmüştür (Atılğan, 2013: 344-349).

Varuy (2016: 33), Aybar'ın TİP'in başkanlığa gelişini partinin ikinci kuruluşu olarak görmek gerektiğini söyler. Yine Varuy'a göre Mehmet Ali Aybar ile birlikte TİP; sendikal özelliklerinden sıyrılıp kurumsallaşmıştır. Böylece parti ilk kez bir işçi topluluğu olmaktan çıkarak işçi sınıfının sosyalist partisi olmuştur. Ünsal'a (2002: 103) göre ise TİP'in sendikaların birleşmesi nedeniyle tabandan gelen bir hareketle kurulduğu söylenebilir. Bu, orta seviye eğitilmiş ve işçilikten sendika yönetimine gelmiş yöneticilerin, diğer partilerin vaatlerini beklemekten vazgeçtiklerinin ilanıdır.

TİP, Türkiye'de katıldığı ilk seçimler olan 1963 yerel seçimlerinde başarı kazanmamış olsa da topluma kendini tanıtmaya fırsatı elde etmiştir. TİP, siyasal-ekonomik alandan dışlanan işçiler, yoksullar, işsizler ve marabalar gibi kesimlere hitap etmiştir. TİP'in ülke genelinde üye ve şube sayısını arttırması ve 1965 Türkiye genel seçimlerinde %2,97 oy alması, partinin kendini tanıtmış olduğunun göstergesidir. Bu dönemde uygulanan, küçük partilerin parlamentoda temsilini kolaylaştıran “*milli bakiye sistemi*”¹⁰ ile TİP parlamentoya 15 milletvekili sokmayı

¹⁰ Türkiye'de sadece 1965 genel seçimlerinde uygulanmış olan bu sistemde, seçim bölgelerinde sonuçlara yansımayan oylar toplanarak tüm Türkiye genelinde partilere göre dağıtılır. Bu sayede az oy alan partiler de milletvekili çıkararak parlamentoda temsil edilme şansı elde etmiştir.

başarmıştır. Bu başarı solun meşruiyet probleminin aşılmasını sağlamış, parlamentoda temsil edilmesinin yolunu açmıştır. İkinci olarak Türkiye’de solun dar aydın çevresine sıkışmışlığı kırılmış ve kitleler ile buluşmasını sağlamıştır. Son olarak parlamentoda grup kurma sayısı olan 10 milletvekili sınırı aşılmıştır. Böylece daha duyulur propaganda yapabilme ve mali güç sağlama gibi parlamentoda yer almanın avantajlarından faydalanabilme olanağı edinmişlerdir (Atılğan, 2013: 362-364).

TİP, 1966 Türkiye Senatosu’nun 1/3’ünün yenilendiği seçimlerinde oyunu %3,79’a yükseltmiştir. 1968 kısmi Senato seçimlerinde ise oy oranını %4,37’ye kadar çıkarmıştır. Ancak bu seçimlerde milli bakiye sisteminin kaldırılarak gidilmesi nedeniyle Senato’ya üye sokamamıştır (Atılğan, 2013: 365-366). 1969 Türkiye Genel Seçimlerinde ise oy oranı %3’e gerilemiş ve yeni seçim sistemi nedeniyle TBMM’de ancak 2 milletvekili ile temsil hakkı edinebilmişlerdir (Ünsal, 2002: 439).

TİP, 12 Mart Muhtırasından sonra Anayasa Mahkemesi tarafından 1971 yılında yapılan 4. Büyük Kongresi’nde Türkiye’nin doğusunda Kürt halkının yaşamakta olduğunu söyleyen ve bölge sorunlarından bahseden maddesi sebep gösterilerek kapatılmıştır. Parti liderleri tutuklanmış ve 15 yıla kadar değişen hapis cezaları almışlardır. Parti 1975 yılında Behice Boran başkanlığında tekrardan kurulsa da aynı başarıyı elde edememiştir (Varuy, 2016: 277).

Yaşar Kemal’in EK-1’de tamamı yer alan bildirisinden alınan şu cümleler TİP’in Türkiye siyasal tarihindeki yerini net şekilde anlatmaktadır. *“İşçiler! Köylüler! Aydınlar! Ve bilcümle Türk halkı, sözüm sizedir! Beni dinleyin; ...köyünden okur-yazar olarak karşınıza gelebilmiş, o da tesadüfen gelebilmiş bir köylüyü dinleyin...Benim gibi yoksul halk çocuklarının doğduğu topraklarda çocukların çoğu daha doğarken ölürlür. Biz yoksul halk çocukları bunun için tesadüfen yaşarız. Bunun için tesadüfen okuruz. Ve bunun için burada tesadüfen konuşabiliriz...Türkiye İşçi Partisi’nin sesinin buradan yükselmesiyledir ki, yoksul Türk halkının derdi dile geldi....Biz Türkiye İşçi Partisinin adamları, biz fabrika, biz maden, biz toprak işçileri, biz köylüler, biz küçük esnaf, biz emekten yana aydınlar...Türkiye İşçi Partisi sayesinde, büyük halk yığınlarının katılmasıyla özlediğimiz demokrasi gerçekten kurulacaktır.”* Bu cümlelerden TİP’in işçiler, köylüler, yoksul kesimler ve aydınları yani hegemonik sistem dışında tutulan kesimleri birleştirerek yeni bir güç doğurma girişimi okunur.

Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde; 1960 Darbesi'nin kurmaya çalıştığı ütopyik ittifakı dağılırken, Türkiye'de gelişen sanayi ile birlikte yoğunlaşan sınıf ayrımında, burjuvazinin AP ile ittifakı giderek güçlenmiştir. İşçi sınıfı ise kendilerine yeni bir parti ittifakı bulmak yerine, kendi sınıflarına ait bir parti kurmanın zamanının geldiğini anlamıştır. İşçilerin sınıfsal olarak örgütlenmeleri ve kendilik bilincine erişmeleri Gramsci'nin yeni bir gücün doğması olarak tanımladığı olguya denk gelir. TİP bünyesinde partileşmeleri, sınıf temelli hareket eden DİSK'i kurmaları ve hak aramada kitlesel hareketlerin yoğunlaşması ile yeni bir güç olduğu okunabilir. Bu elbette Gramsci'nin bahsetmiş olduğu edilgen kitlenin harekete geçmesi ile birlikte de okunabilir. Fakat Gramsci, edilgen kitlenin harekete geçmesi konusunda bahsederken özellikle köylülerin böylesi bir hareketlenmesinden bahseder. Türkiye'de köylülerin edilgenlikten çıkmasını ise köyden kente göç ve gecekondulaşma ile birlikte okunabilir.

2.2.2. Gecekondu Gettoları

Gecekondu, 1966 tarih ve 775 sayılı Gecekondu Yasası'nda, *“imar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalınmaksızın, kendisine ait olmayan arazi veya arsalar üzerinde, sahibinin rızası alınmadan yapılan izinsiz yapılar”* olarak tanımlanmıştır. Konut ve imar temelli bu tanımın yanı sıra 1940'lı yıllar ile birlikte ülke gündemine girmeye başlayan gecekondu kavramı, toplumsal bir olgu niteliği taşımaktadır (Keleş, 1983: 196). Şenyapılı (2004: 118) ise bu olguyu barakalaşmadan, gecekondulaşmaya geçiş süreci olarak ele alır. Bu sürecin başlamasında en büyük önemi ise iki yönlü etki eden Marshall Yardımlarına atfeder. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan bu yardım her ne kadar askeri amaçlı yapılmış olsa da harcama türleri içinde tarım ve tarım makineleri için harcanan miktar %22 ile en fazla orandadır.

Şenyapılı (2004: 118-119), bu dönemdeki traktör sayılarını vererek bu yardımın sonuçlarının boyutlarını göstermiştir. Buna göre 1936 yılında 961 olan traktör sayısı, 1955 yılında 40.282 ve 1970 yılında ise 106.000 sayısına yükselmiştir. Marshall yardımının bu birinci etkisiyle tarımda makineleşme ve bunun sonucunda işgücüne olan ihtiyaç azalmıştır. Bu durumda köylülere kalan tek seçenek ise köyden kente göç etmektir. İkinci etkisi ise yine bu yardımlar

dolayısıyla yapılan karayolları ve bu yollar dolayısıyla köy ve kent arasındaki ulaşımın kolaylaşmasıdır. Köylü için ulaşım kolaylığı, hem kent nimetlerinden haberdar olmasını sağlamış hem de kolaylıkla köyünden kopabilmesinin yolunu açmıştır. Zira ilk dönemlerde sadece ailenin bazı fertleri tekil olarak kente gitmiş, köy ile bağlantılarını koparmamışlardır. Kent düzeyine bu hareketliliğin yansıması ise yeni bir yapı tipi ve toplumsal olgu niteliği taşıyan gecekondulaşma olmuştur.

Bu bakımdan gecekondu tanımını, köyden kente göç sonucu kentte biriken köylü kitlelerinin yetersiz konut problemine yönelik pratik, basit ve ucuz bir çözüm yöntemi olarak tanımlanabilir. Tekeli ve arkadaşları (1976: 228) ise bu yönüyle gecekondulaşma olgusunu, toplumsal sınıf bağlamında ele alırlar. “*Toplumsal sınıf yapısının mekana yansıyan bir görüntüsü*” olarak tanımlarlar. Bu açıdan gecekondulaşmayı, köyden kente göç yani kentleşme kavramıyla birlikte ele almak gerekmektedir. Keleş’e (1983: 6) göre kentleşme, salt demografik olarak ele alınamaz. Bu hareketlilik, toplumsal ve ekonomik anlamda bir değişim yani üretim biçiminin değişmesi, tarımdan sanayiye geçiş olarak okunmalıdır. Öyleyse köyden kente göç demografik olarak bir niceliksel artış sağlamanın yanında kentleşme olgusuna kendiliğinden sebebiyet vermez. Bunun yanında Keleş’in tanımındaki sanayileşme ve demografik-toplumsal değişimlere ek olarak kültürel düzeyde Gramsci’nin bakış açısının da eklenmesi gerekir

Köyden kente göç ile biriken kitlelerin bu çalışma açısından iki önemli sonucu vardır. Bunlardan ilki sanayileşmede olan canlanmadır. Köyden kente göç olgusunu Marshall yardımı çerçevesinde okuyan bir diğer yazar olan Keyder’e (2010: 169) göre, kentlerde biriken kitleler beraberinde sanayileşmeyi getirmiştir. On işçiden fazla çalışana sahip olan fabrikalarda işçi sayısı 1950’den itibaren iki kat artmıştır. Gecekondulaşma olgusu da aslen bu durumun sonucudur; ucuz emek ve işverene mali yük getirmeyecek, kendi ihtiyaçlarını ucuz yoldan karşılayan emek gücüne tekabül etmektedir. Bu açıdan gecekondu bölgelerinde yaşayanların aynı zamanda emek sınıfının önemli bir bölümünü oluşturup-oluşturmadığı tartışılmalıdır.

Keleş (1983: 202), sanayi verilerine göre gecekondu yaşayanları alanlarında çalışmayan yani “*lumpen proletarya*” olarak tanımlar. Gecekondu yaşayanların sadece bir kısmının işçi olduğunu savunur. Ayrıca işçilerin çoğunun gecekondualarda yaşadığı görüşüne de karşı çıkar. Fakat bunun yanında Hart’ın (1969: 225) İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi sınırları içindeki beş gecekondu

mahallesi için yapılmış olan saha çalışması farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu çalışmada beş gecekondu mahallesinin nüfusu, 1960 nüfus sayımına göre 80.078 olarak belirlenmiştir. Her ailede beş üye olduğu varsayımı ile ortalama 16.000 aile yaşadığı kabul edilmiştir. 7.654 örnekleme ulaşan bu çalışmada, gecekondu mahallesinde yaşayanların ne tip işlerde çalıştıkları sorulmuştur. Cevap verenlerin %44,4'lük oranının fabrikada çalıştıkları cevabını vermiş oldukları görülür. Granville Sewell'in (1966: 253) Ankara çalışmasında ise “%33'u becerili işçi, %19'u düz işçi” olmak üzere toplam işçi yüzdesi %52'dir.

Bu araştırmalar neticesinde gecekondu yaşayanların hepsinin işçi olmasalar bile çalışanların yarısına yakınının işçi olduğu görülür. Bu sebeple de gecekondu bölgelerinin sanayi ile iç içe geçmiş bölgeler olarak yükselmiş olduğu söylenebilir. Gecekondu yaşayanların demografik özellikleri ise göç öncesinde köylü olmalarıdır. Kente göç ile gecekondu gettolarında yaşamaya başlamışlardır. Böylece siyasal, ekonomik ve toplumsal olarak yeni bir üretim sistemine, yaşam biçimine ve kültürel yaşama geçmişlerdir.

İkinci önemli nokta ise gecekondu bölgelerinde ortaya çıkan ötekileşme halidir. Kemal Harput (1969: 7), şehirde yaşayanların köyden göçerek gecekondu mahalleleri oluşturup burada yaşayanlara karşı bakış açılarına değinir. “*Şehirliye göre, gecekondu oturan kimseler, görgüsüz, bilgisiz, her türlü suçu işlemeye hazır, ıpsız sapsız kimselerdir*”. Bu bakımdan devletten temel insan ihtiyaçları olan temiz su, elektrik gibi sosyal ihtiyaçları alamayan gecekonducular yoksulluğun yanında “öteki” olarak da damgalanmıştır. Harput'un dikkat çektiği bir başka yön ise gecekondu yaşayan bu insanların zamanla siyasal, toplumsal ve sosyal olarak değişimleridir. Gecekonducular, siyasal ve sosyal örgütlenmenin baş ögesi olarak şehirli yaşam şekilleri ile tanışıp sosyal hak talep bilinçleri edinmişlerdir. Bilinçlenmenin temelinde aile, akraba ve memleketli dayanışması dışına çıkarak tanımadığı insanlarla birlikte yaşayabilmek, fikirleri paylaşabilmek ve örgütsel anlamda yaşama dahil olmak yatmaktadır.

Harput'un gecekonducularla ilgili altını çizdiği bir diğer konu ise Gramsci'de görmüş olduğumuz gibi siyasal partiyi konumlandırma şeklidir. Ona göre parti, “*okul ve okul dışı eğitim araçlarının en önemlilerinden biridir*”. Siyasi-toplumsal düşüncenin yayılmasını, paylaşılmasını ve olgunlaşmasını sağlar ki; ona göre bu modernleşme ile paralel ilerler. Gecekondulaşma ve şehirleşmenin bu bakımdan asıl önemi, edilgen olan köylü kitlesinin şehirde etkileşime ve etkilemeye açık olan

konuma gelmesidir. Önemli oranda işçiyi içinde barındırması, oy oranlarına bakıldığında TİP ve CHP'nin oy oranının giderek artması, sol öğrenci örgütleri ile olan ilişkileri bunun en önemli göstergeleridir (Harput, 1969).

Bu bakımdan gecekondü bölgeleri ile ilgili şu tespit yapılabilir; gecekondü bölgeleri Gramşiyen anlamda yeni doğan güçlerden biri olarak ele alınabilir. Zira bu göç ile köyde siyaset alanında pasif olan öznelere, kent alanında aktif işçilere dönüşmüştür. Aynı zamanda etkileşimin olduğu kent ortamı gecekondü bölgelerinde yaşayanların bilinçlenmelerini sağlamıştır. Böylece ekonomik-korporatif evreden çıkıp siyasal ve toplumsal bir çıkar bilincine erişmelerinin önü açılmıştır. Özellikle Gramsci'nin yeni güçlerin doğuşu ile ilgili olarak köylü kitlesinin ani bir kırılma ile siyasal ve toplumsal alanda etkin hale gelmesi, Türkiye özelinde köyden gelen kitlenin oluşturduğu gecekondular üzerinden okunabilir.

2.2.3. Öğrenci Hareketleri

1960 Darbesi öncesinde Menderes Hükümetine karşı yaptıkları gösteriler ile siyaset alanına dahil olmuş olan öğrenciler, 1961-1971 Dönemi arasında, başlangıçta anti-emperyalist ve Kemalist bir çizgide sosyalizme yaklaşmışlardır. 12 Mart Müdahalesine kadar Marksist okumalarla beraber bu çizgi değişmiş ve öğrenciler farklı bir yöne kaymıştır. TİP'in kurulması ve güçlenmesi ile birlikte Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) adı altında TİP ile birlikte hareket etmeye başlamışlardır. FKF ise dünyada yaşanan 1968 gençlik hareketlerinden bir yıl sonra yerini silahlı hareketle bütünleşik olarak anılan Devrimci Gençlik'e (Dev-Genç) bırakmıştır. Bu dönem boyunca asker ile sol siyaset arasında yakın ilişkiler kurulmuştur. Sol örgütlerin çoğunda, askeriye devrimdeki öncü kuvvet olarak görülmüştür (Bora ve Aytürk, 2020: 312; Özdemir, 1997: 226).

Bu dönemi özetle; FKF'nin 1965-1971 arasındaki devrimci mücadelesine ilişkin görüşlerini aktardığı broşür niteliğindeki kitapta bulabiliriz. Buna göre FKF, Demokrat Parti iktidarının son yıllarında, ilk kuruluş nüvesini Mülkiye'de atmıştır. Aynı zamanda CHP paralelinde bir aydın hareketi olarak doğmuştur. Bu broşür ile TİP etkisi altına girilmesi eleştirilir zira bu yüzden Marksizm-Leninizm'den kopuk, pasifist bir politika güdülmüştür. 1965 yılında işçi grevleri, yürüyüşleri, polisle olan çatışmaları ve bu çatışmalar neticesinde ölen işçiler olması öğrencilerin bu pasifist tutumunu kırmıştır. Böylece *“gençliğin parlatacağı kıvılcım, giderek işçi ve köylü*

yığınlarını da sarmıştır” (Kurtuluş, 1971: 5-8). Bu bakımdan öğrenci hareketinin 1960’lardaki dar aydın çevresinde başlayan öyküsü, yine 1960’lar boyunca işçi ve köylü ittifakı içinde kitle hareketi ile bütünleşmeye dönüşmüştür.

1968 yılıyla öğrenci örgütlerinin işçi hareketi ile birlikteliği de yoğunlaşmış ve işçilerin fabrika işgallerine, eylemlerine ciddi destekler vermişlerdir. Buna en bariz örnekler; 1970 yılında işçilerin 15-16 Haziran Protestolarına verdikleri destektir. Derby Lastik Fabrikası’nın işçiler tarafından işgalinde, *“hak verilmez alınır”* sloganı ile iştirak etmişlerdir (Koç, 1998: 107). Sosyalist öğrenci hareketleri işçi sınıfının yanında köylüler ve gecekonducular gibi hegemonik sistem tarafından dışlanmış çeşitli toplumsal tabakalar ile de temas kurmuştur. Kurtuluş broşüründe (1971: 28) gecekonduca yaşayanların taleplerine ilişkin olarak gençliğin, sömürülen halk kitlelerinin yanında olduğunu beyan eden bildirilerin gecekondu alanlarına dağıtıldığını söyler.

Yine Kurtuluş Dergisinde (1971: 48) işçi, köylü ve şehirdeki emperyalist karşıtı mücadelelerin öğrencilere bilinç aşıladığını aynı şekilde bilinçlenen öğrencilerin de bahsedilen bu kesimlere Marksist-Leninist bir bilinç aşıladığını söyler. Bu sayede tekil çıkarların terk edilip örgütlü ve disiplinli güçlerin ortaya çıktığını beyan eder. Bu Gramşiyen anlamda ekonomik-korporatif evrenin terk edilip çıkar birliğinin farkına varıldığı, sınıf bilincinin edinildiği, taleplerin salt ekonomik temelden sıyrılıp politik alanla birlikte okunmaya başlandığı ikinci güç düzeyinin üçüncü aşamasına denk gelmektedir.

1968 yılında dünya ile paralel olarak yoğunlaşmaya başlayan öğrenci hareketleri de büyük sermayeli burjuvaziye rahatsız etmiştir. Özellikle öğrencilerin işçi sınıfı ile ittifakı ve işçi hareketlerinin yoğunlaşması karşısında huzursuzluk duymuşlardır (Teziç, 1976: 303). Başlangıçta eğitim sorunları üzerine başlayan öğrenci eylemleri, 1968 ile birlikte silahlı mücadele şekline dönüşmüştür. Sol öğrenci örgütlerinin bu seçimlerinin çeşitli nedenleri vardır. 1960’lar boyunca TİP’in parti olarak uğradığı saldırılar, parlamentodaki milletvekillerine uygulanan fiziki şiddet, Latin ve Çin Devrim örnekleri, Dünya genelinde gelişen 68 Kuşağı eylemleri ile birlikte silahlı direnişin romantikleştirilmiş olması ve 1960 sonlarında başlayan sol öğrencilere yönelik saldırılar öğrencilerin parlamenter sisteme olan inancın tamamen yitirilmesine sebep olmuştur. Bunun üzerine sol görüşlü öğrenciler yeni bir karar alarak silahlı eğitim için Filistin’e El-Fetih kamplarına gitmeye başlamışlardır (Atılğan, 2020: 80).

Aydınoğlu (2007: 258-262), 1960'lı yıllardaki öğrenci hareketlerini silahlı eylemlerini romantik bir girişim olarak betimler. Şöyle ki TİP'in geçirdiği iç karışıklıklar sonucu güç kaybetmesi, üniversite öğrencilerini Dev-Genç ile birlikte ön cephede yer alması gerektiği düşüncesinin oluşmasına neden olmuştur. Romantiktir çünkü bu silahlı eylemlerin hiçbir alt yapısı yoktur. Yapılan silahlı eylemler, adam kaçırmalar ve banka soygunları uzun dönemli plandan yoksun, rastlantısal ve kesikli niteliktedirler. Bir bakıma yukarıda sayılan itici güçler nedeniyle öğrenciler kendilerini en ön safa atıp kazanılması imkansız bir mücadelenin içine girmişlerdir. Bu bakımdan Aydınoğlu öğrenci örgütlerinin 1968-1972 dönemi arası silahlı mücadelesini “*siyasal gerekçesi olmayan silahlı mücadele*” olarak tanımlar.

Bu dönem kurulan öğrenci örgütlerinden bazılarına kısaca değinmek gerekirse; ilk olarak Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'na (THKO) bakmak gerekir. Bu öğrenci örgütünün İstanbul ayağının lideri Deniz Gezmiş, Ankara ayağının lideri ise Hüseyin İnan gibi sol görüş içindeki simge isimlerden oluşur. Küba Devrimi'nin gelişiminden etkilenecek ordunun partiyi öncelemesi gerektiğini söylerler. Bunun yanında kır-kent gerillası taktiği ile silahlı mücadele taktiğini savunurlar. Bu dönemdeki ikinci öğrenci hareketi ise Mülkiye ve ODTÜ Fikir Kulüpleri öğrencilerinin çekirdeğini oluşturduğu, Mayıs 1971 yılında Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) adını alan örgüttür. THKP-C, Latin Amerika sol hareket örneklerinden etkileneceklerdir ve “*öncü savaşı*” ve “*kent gerillası*” taktiğini temel almışlardır. Mahir Çayan ve yanındaki üst düzey yöneticilerinin Kızıldere'de öldürülmesini takiben bu örgüt parçalanma dönemine girmiş ve bünyesinden çok sayıda yeni örgüt çıkarmıştır. Üçüncü örgüt ise İbrahim Kaypakkaya ve Doğu Perinçek'in Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi'nden “*kuramsal ve örgütsel bir kopuşla*” oluşturduğu Türkiye Komünist Partisi, Marksist-Leninist (TKP-ML) ve ona bağlı olan Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO)'dur. Mao ve Çin Devrimi örneğinden etkilenecek Türkiye gibi yarı sömürgeleştirilmiş ülkelerin ancak “*halk savaşı*” yoluyla devrime gidebileceğini savunurlar. Kırlarda ve şehirlerde örgütlenip özellikle Türkiye'nin doğusunda eylemlerini gerçekleştirmiştir (Atılgan, 2020: 82).

12 Mart sonrasında öğrenci örgütleri ve “*silahlı mücadele pratikleri*” hiçbir zaman eskisi gibi olmamıştır. 12 Mart sonrasında öğrenci örgütlerinin silahlı eylem pratikleri tamamen savunma amaçlı bir yönelime dönüşmüştür. Zamanla kır-kent

gerilla taktikleri yerini kitle hareketlerine katılıma bırakmıştır. Tüm bunların yanında öğrenci örgütlerinin asıl olarak işçileri bilinçlendirmeyi amaç edindiği söylenebilir. Öğrenci örgütleri 1970’li yıllarda; THKO’dan Halkın Kurtuluşu, Halkın Yolu ve Halkın Birliği örgütleri, THKP-C’den Devrimci Yol, Devrimci Sol, Kurtuluş, Marksist-Leninist Silahlı Propaganda Birliği, THKP-C/Akıncılar, THKP-C/ Eylem Birliği, Devrimci Savaş, Halkın Devrimci Öncüleri örgütleri olarak parçalanırken, TKP/ML ve TİKKO ise bölünmeden devam etmiştir (Atılğan, 2020: 85).

2.3. Temsil ve Parlamento Krizi

1960’ların başında toplumsal yapıda değişimler yaşanırken AP’nin sanayi burjuvazisine dayanarak kurduğu tarihsel blok ise 1960’ların sonuna doğru sarsılmaya başlamıştır. Böylece parti ile burjuva sınıf ittifakında kopmalar yaşanmıştır. Bu dönemde Türkiye’de sanayi kapitalizmi yeni gelişim aşamasında olmasından dolayı montaj hattına dayalı bir sanayisi vardır. Fakat ekonomik büyüme modeli olarak İİS uygulanmaktadır. Bu büyüme modeli, montaj hattı ile çatışır. Montaj hattı modelinde, ithal edilen ürünler tüketiciye sunulmak için ülke içinde monte edilir ve bu bakımdan ithalata bağımlıdır. Buna karşın montaj hattı, devlet tarafından tüketim malı üretiminin zamanla kendiliğinden üretim sanayisine dönüşeceği düşünülerek desteklenmiştir. Lakin bu destek, kolay ithalat ile büyük yatırım gerektirmeyen montaj hattının çekiciliğinden dolayı üretim sanayisine geçişi engelleyen olgunun kendisi olmuştur (Atılğan, 2020: 60).

AP Hükümeti, 1960’ların sonu itibariyle çatışan bu iki ekonomi programından İİS’yi destekleme kararı almıştır. Buna yönelik olarak ithalatı kısıtlayıcı kararlar alınmış ve montaj hattının çekiciliğini azaltmaya yönelik ekstra vergiler getirilmiştir. Uygulanan bu vergi politikasını desteklemek amacıyla devalüasyona gidilmiştir. Türk Lirası’nın (TL) değeri dolar karşısında %66,5 oranında düşürülmüştür. Tüm bunlar neticesinde burjuvazinin en güçlü kolu sanayi burjuvazisinin AP hükümeti ile olan tarihi bağları kopmuştur. Devletin desteği ile kendisini sürdüren sanayi burjuvazisi için bu büyük bir değişimi temsil eder (Atılğan, 2020: 60).

AP içinde yaşanan sınıfsal çatışmaların yanında, 1969-71 yılları arasında temsil krizi sonucu parti içinde çözümler yaşanmıştır. Böylelikle merkez sağda

temsil krizi dönemi başlamıştır. Kaynar'a (2020: 26) göre, AP'nin küçük sermayenin aleyhine olarak büyük sermayeyi desteklemeye başlamasıyla bozulan çıkar dengeleridir. AP'den ayrılarak kurulan Demokratik Parti ve Milli Nizam Partisi (MNP), parti içi hizipleşmenin yoğunlaşması sonucu kurulmuş partiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ise parti ismi ve programını değiştirerek AP'nin milliyetçi seçmen tabanına hitap eden Milliyetçi Hareket Partisi'ne (MHP) dönüşmüştür.

1970'lerde AP içinde "*dosyalı muhalefet*" olarak adlandırılan ve başını "*Koca Reis*" lakaplı Saadettin Bilgiç'in çektiği bir grup ortaya çıkmıştır. Dosyalı muhalefet, Celal Bayar ve diğer siyasi yasaklıların yasaklarının kaldırılmasını ısrarlı şekilde savunan parti içi hizip olarak ortaya çıkmıştır. Yeni kurulan hükümette hiçbir bakanlık elde edemeyince hükümet bütçe oylamasında kırmızı oy vererek hükümetin istifa etmesine neden olacak kadar ileri gitmişlerdir. Bu grup büyük-orta ölçekli toprak sahipleri ile esnafı temsil etmiştir. 1970 yılına gelindiğinde ise bu ayrılık AP'den koparak Demokratik Parti adıyla yeni bir parti kurmaya kadar gitmiştir (Özcan, 2020: 270).

Siyasal İslamcı olarak kurulan MNP ise köken olarak II. Meşruiyetten öncesine dayanan, Panislamizm ya da İslamcılıktan gelen bir partidir. Cumhuriyetin ilanından sonraki tek partili yıllarda dinin toplumsal yaşamda bir vicdan meselesi olarak algılanması amacıyla önce hilafet kaldırılmıştır. Sonrasında devletin dini ibaresi anayasadan çıkarılmıştır. En sonunda ise laiklik parti ve devlet programı halini almıştır. Fakat bu programa karşı 1940'lı yıllarda halkın dini hayatına müdahale ettiği gerekçesiyle muhalefet yükselmiştir. Bu yıllar aynı zamanda Cumhuriyet ile birlikte kaldırılan tarikatların yeraltı örgütlenmesi olarak tekrardan canlanma dönemidir. Bu kesim ilk olarak Adnan Menderes'li DP, ardından DP'den ayrılan Millet Partisi ve 1960 ile DP'nin devamı olan AP'de temsil edilmiştir. 1967 yılında ise AP içinde iki milletvekili ve bir senatör¹¹ tarafından İslam'ı temel alan bir parti fikri gündeme gelmiştir (Akça, 2020: 97-105).

1969 yılında ise bu gruba 1968 senatör seçimleri için AP'ye başvuru yapmış olan ama kabul görmeyen ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanlığına seçilen Necmettin Erbakan eklenmiştir. Erbakan'ın Anadolu sermayesinin

¹¹ Senatör A. Vefik Paksu, Milletvekili Hasan Aksoy, Milletvekili Arif Hikmet Güner

geliştirilmesi yönündeki tutumu, dönemin hakim burjuvazisinde rahatsızlık yaratmıştır. Bu rahatsızlığın Demirel'e yansıtılması ile birlikte seçimlerde usulsüzlük gerekçesiyle Erbakan görevden el çektirilmiştir. 1969 seçimlerinde AP'ye yaptığı milletvekilliği başvurusu da reddedilince, AP içindeki İslamcı bağımsızlarla birleşip bağımsız aday olarak seçime girip milletvekili seçilmiştir. Ocak 1970'de ise AP içinden çıkan iç hiziplerle birlikte MNP'yi kurmuştur (Yavaşca, 2020: 496; Poyraz, 2013: 316-317). MNP, AP'nin İİS'ye dayalı ekonomik büyüme modelini eleştirmiştir. Anadolu'da esnaf, tüccar ve küçük burjuvaziye dayalı bir politika yürütmüştür (Akça, 2020: 104).

MHP, 1969 yılında CKMP'nin isim değiştirmesi suretiyle kurulmuştur. Lakin kökeni 1948 yılında CHP ve DP'ye sert muhalefet temelinde Fevzi Çakmak tarafından kurulan Millet Partisi'ne kadar dayanır. Millet Partisi 1954 yılında "*dini esasa dayanan ve gayesini saklayan bir cemiyet*" olması gerekçesine dayandırılarak kapatılmıştır. Partinin devamı olarak Osman Bölükbaşı tarafından Cumhuriyetçi Millet Partisi kurulmuştur. 1959 yılında partinin adı CKMP olarak değiştirilmiş ve 1960 Darbesi'nde kapatılmadan devam etmiştir. Osman Bölükbaşı parti içi çatışmalardan sonra partiden istifa edip Millet Partisi'ni kurmuştur. Bu dönemde Türkeş, kendi görüşlerini benimseyebilecek bir parti bulmak ve eğer bulunamazsa yeni bir parti kurma düşüncesiyle 1963 yılında Hindistan sürgününden dönmüştür. Türkeş, ilk AP'ye katılmayı denedikten sonra aradığını burada bulamamış ve kendi yanlıları 1964 yılı itibariyle CKMP'ye dahil olmaya başlamıştır. Taraftarları CKMP içinde giderek güçlendikten sonra Türkeş de 31 Mart 1965'te partiye üye olmuştur. Sadece dört buçuk ay sonra parti başkanı Ahmet Oğuz, Türkeş'in partiyi ele geçirmeye çalıştığını söyleyerek istifa etmiştir. Türkeş, 1965 yılında yapılan kongrede CKMP'nin başkanı olmuş, aynı yıl "*9 Işık*"¹² partinin yeni ideolojisi olarak açıklanmıştır (Uzun, 2013: 238-242).

1969 yılında yapılan kongre ile partinin ismi MHP olarak değiştirilmiştir. Aynı kongrede, Nihal Atsız gibi seküler veya Turancı isimler partiden kopmuşlardır. Böylece parti bugün bildiğimiz anlamda muhafazakar milliyetçi

¹² Milliyetçilik, Ülkücülük, Ahlakçılık, İlimcilik, Toplumculuk, Köycülük, Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik, Gelişmecilik ve Halkçılık, Endüstricilik ve Teknikçilik

niteliğini kazanmıştır. MHP sınıf temsilini kabul etmeyip toplumu işçi, köylü, esnaf, memur, işveren, serbest meslek sahipleri olmak üzere altı gruptan oluştuğu tezini öne sürmüştür. Fakat partinin ekonomik bir sınıf temelinden yola çıkarak bir ideoloji yaratmaktan ziyade asıl amaçlarının komünizm karşıtlığı olduğu söylenebilir. Bora ve Aytürk'e (2020: 323-324) göre bu o derecededir ki “*solla mücadele MHP'nin adeta varoluş*” sebebidir. Sadece politik alanda değil; sokakta, sivil toplum kuruluşlarında solun yükselmesine engel amaçlı örgütlenmeye gitmişlerdir. İşçi sendikası olarak Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK), öğretmenler için Ülkü-Bir, mühendisler için Ülkü-Tek, polis için Pol-Bir, öğrenciler için Ülkü Ocakları gibi solun toplumsal tabanlı her türlü örgütlenmesine alternatif olabilecek milliyetçi örgütler kurmuşlardır.

Özetlemek gerekirse; 1960'ların sonları ve 1970'lerin ilk yılları ile birlikte sağda yer alan parti sayısı hızlı bir şekilde artmıştır. AP'de 1967'ler ile oluşmaya başlayan iç hizipler, 1970'lerin ilk yıllarıyla birlikte partileşmelerini tamamlamışlardır. Bu partilerden DP, büyük-orta ölçekli toprak sahipleri ile esnafı; MNP, Anadolu'da esnaf, tüccar ve küçük burjuvaziyi ve MHP ise solla mücadelede öncü gücü temsil etmektedir. Bu bakımdan 1961 Anayasası ile kurulmaya çalışılan işçi ve burjuvazinin birlikte yer aldığı ütöpik ittifak ve hegemonik sistem yerini sanayi burjuvazisinin başını çektiği AP ittifakına bırakmıştır. Yine bu hegemonik sistem krizi kendisini temsil ve parlamento krizi olarak göstermiştir. Yani AP öncülüğünde kurulan hegemonik sistem, 1961 Anayasası'nın getirdiği siyasal ve sosyal hakların da etkisiyle kendi hegemonik sistemini işletemez hale gelmiştir. Gramsci'nin organik kriz ortamının göstergeleri arasında saymış olduğu parlamentoda yer alan parti sayısının artması AP'den ayrılan partiler özelinde açıkça görülmektedir. Keza AP'nin Gramşiyen anlamda kendi geleneksel sınıflarının desteğini yitirmesi de bu durumun öncül nedenidir.

2.4. Rıza Yerine Zor

2.4.1. AP Dönemi

AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın ölümünden sonra bu göreve gelen Süleyman Demirel, sürekli olarak 1961 Anayasası'nın değiştirilmesi gerektiği söylemini gütmüştür. Demirel'e göre 1961 Anayasası, hükümetin hareketlerini aşırı derecede kısıtlamaktadır. Bu anayasanın düşünce ve eleştiri özgürlüğü alanındaki

düzenlemelerinin kötü niyetli olarak kullanılabilmeye açık hükümler barındırdığını ileri sürer. Bu yüzden Demirel, AP'nin parlamentoda 2/3 üye çoğunluğu bulması durumunda, 1961 Anayasası'nı değiştireceklerini birçok platformda ifade etmiştir (Teziç, 1976: 301). Hatta bunun için AP Hükümeti, 1969 seçimleri öncesinde büyük partilerin avantajına olan seçim sistemini değiştirerek “*barajlı D'Hondt*” sistemini yasalaştırmıştır. TİP bu yasanın iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapmıştır. Fakat bu başvurunun sonucunda baraj şartı kaldırılmasına rağmen “*D'Hondt*”¹³ sistemi korunmuştur (Teziç, 1976: 301).

1969 yılında bir başka önemli olay AP'nin yeni Sendikalar Kanunu çalışmasıdır. Bu yasa tasarısı ile federasyon kurabilmek için o iş kolunda çalışan sigortalı işçilerin 1/3 oranında üye sayısına sahip olma şartı getirilmiştir. DİSK bu tasarının amacının direkt olarak kendilerine yönelik olarak hazırlandığını söyleyerek karşı çıkmıştır (Ahmad ve Turgay Ahmad, 1976: 390). Bu konuyla ilgili olarak Abdi İpekçi, 1/3 oranında üye sayısı şartını, DİSK sendikalarından sadece birinin taşıdığını söylemiştir. Bu bakımdan DİSK'i yok oluştürebiyecek bir tasarı olduğu tespitini yapmıştır (Milliyet, 14.06.1970). Bu yasa tasarısı aynı zamanda egemen hegemonik sistemin sahibi olan AP ve büyük sermayeli burjuvazi ittifakının 1961 ütöpik hegemonik sistemde kendisine haklar verilen işçi sınıfını sistem dışına atmaya yönelik bir girişimi olarak okunabilir.

DİSK bu yasa tasarısına karşı TİP, CHP, Dev-Genç ve diğer sosyalist hareketlerin desteklediği 15-16 Haziran Protestolarını düzenlemiştir. 15-16 Haziran Protestolarının bir diğer önemi; işçi eylemlerinin, kendi işyeri çevresiyle olan sınırlı alanından çıkarak kitlesel boyuta ulaşmasıdır. Ayrıca TİP ve Dev-Genç'in destek verdiği eylemlerde öncü rolünü işçiler ilk kez kendi eline almışlardır. Bununla birlikte Koç (1998: 90), bunun Paris Komünü gibi komünist bir ayaklanma olarak ele alınamayacağını söyler. Ona göre bu protestolar, sendikal boyutta barışçıl demokratik hak talebi olarak ele alınabilir. Bu doğrultuda Koç (1998: 120-121), DİSK Başkanı Kemal Türkler'in 16 Haziran 1970 tarihli konuşmasını örnek vererek 1961 Anayasasına bağlılığın altını çizmiştir; “*Anayasal haklarınız için direndiniz, direniyorsunuz. Anayasamız her türlü toplantı ve yürüyüşlerin silahsız*

¹³ Bir seçim bölgesinde siyasal partilerin aldığı oy oranı, aynı bölgenin milletvekili sayısına ulaşana kadar 1'den başlayarak sırasıyla 2,3,4 gibi bölünerek bölgedeki milletvekili sayısına ulaşılana kadar devam edilir. Bu sistem barajsız, Ülke barajlı ve bölge barajlı olarak üçe ayrılır.

ve saldırısız olacağını emreder. Bizler Anayasaya sınımsız bağlı işçiler olduğumuzdan, hiçbir hareketimiz Anayasaya aykırı olamaz". 15-16 Haziran eylemlerinin ardından AP Hükümeti tarafından sıkıyönetim ilan edilmiş ve o döneme kadar yetişmiş öncü işçi liderleriyle birlikte 5090 işçi işten atılarak kara listeye alınmıştır. Böylelikle 12 Mart Müdahalesi evvelinde en önemli işçi liderleri saf dışı bırakılmıştır. 15-16 Haziran Protestoları ile Sendika Yasa Tasarının yasalaşması engellenememiştir. Fakat TİP'in başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi 1972 yılında yasaı iptal etmiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin bu iptal kararının yanında seçim barajını iptal etmesi, grev ertelemelerini karara bağlaması, yukarıda görüldüğü gibi meclisten geçen anti-demokratik yasaları denetlemesi AP tarafından sürekli eleştiri konusu edilmiştir. AP Hükümeti; Anayasa Mahkemesi ve Danıştay'ın kararlarını, TRT'nin özerk yapısını, hükümette olması gereken yetkilerin haksız şekilde devredilmesi olarak yorumlamıştır. Bu doğrultuda Sendika Yasası gibi çeşitli yasa tasarıları hazırlamıştır. Bunlardan biri de AP'nin 1969 yılında, 1961 Anayasası'nda değişiklik öngören ve esas olarak içeriğı güçlü bir hükümet/yürütme gücü içeren bir yenileme programı hazırlamasıdır (Tanör, 2017: 409).

1970'li yıllar ile birlikte ise haşhaş nedeniyle ABD'den ekonomik yaptırımlarla karşılaşılır. Egemen hegemonik sistem toplumsal hareketler bağlamında temsil krizi içindedirler. Muhalefetin seçim çağrılarına rağmen 2 Ocak 1971'de üniversitelerde boykotları, protestoları, işgallerini yasaklayan yasa tasarı şubat ayında yasalaşmıştır. Tedbirler Kanunu ile hapis ve para cezaları ve İçişleri Bakanlığı tarafından protestoları erteleme, katılanları fotoğraf ile tespit etme gibi önleyici düzenlemeleri içeren yasalar kabul edilmiştir (Atılğan, 2020: 61-62).

Özetle; 1961 ütöpik hegemonik sistemin, 1961 yılında geçirdiğı ilk seçimiyle büyük bir darbe olarak sürdürülemeyeceğı gün yüzüne çıkmıştır. 1965 seçimleriyle ise sanayi-ticaret burjuvazisi ve AP'nin başı çektiğı yeni hegemonik sistemin ittifakları zaferini ilan etmişlerdir. Lakin 1961 Anayasası ile toplumsal muhalefete açılan haklar alanı, bu yeni hegemonik sistemin devam ettirilebilirliğinin önünde en büyük tehlike olarak kalmıştır. Bu yüzden hegemonik sistemin sahipleri için feda edilemeyecek kadar büyük tavizler olan bu hakların geri alınabilmesi için AP sürekli olarak 1961 Anayasası'nın değiştirilmesi gerektiğı politikasını yürütmüştür. Toplumsal muhalefet alanında işçiler, öğrenciler ve aydınlar ise 1961 Anayasası'nın savunucuları olarak yer almıştır. Tüm bunlar

birlikte değerlendirildiğinde AP Hükümeti'nin 1965'ten başlayarak, 1961 Anayasası ile kurulan ütöpik ittifakı dağıttığı görülmektedir. Bunun yanında burjuvaziyle kurduğu hegemonik sistemi devam ettirebilmek adına, diğer gruplara hegemonyanın yanında anayasal düzeyde zor uygulamıştır.

2.4.2. Solun Askeri Girişimleri

AP'nin liderliğinde kurulan burjuvazi ittifakının hegemonik sistemi, 1961 Anayasası'nın tanıdığı hak ve özgürlükler alanı ile diğer sınıfların sürekli olarak müdahalesine maruz kalmıştır. Bu yüzden AP, hegemonik sistemin devamı için rıza-zor olan iki uçlu göstergede ibresini daha çok zordan yana çevirmiştir. Bu konuya ilişkin askeriye'nin görüşü ise 1970 MGK Toplantısında, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın *“sosyal uyanmanın ekonomik gelişme hızına uydurulması için anayasa değişikliği”* olması gerektiğini açıklaması ile kendini sergilemektedir. Bu bakımdan 1961 Anayasasının tanıdığı geniş hak ve özgürlükler alanına karşı, askeriye'nin de hükümetle aynı yönde düşündüğü çıkarılabilir (Tanör, 2017: 409). Fakat sadece Genelkurmay Başkanı'nın görüşü ile tüm askeriye'nin görüşü okunamaz. Zira sağ-sol ideolojik ayrışması her alanda olduğu gibi askeriyede de kendisini göstermiştir.

Madanoğlu Cuntası; başkanlığını Orgeneral Cemal Madanoğlu, Genel Sekreterliğini Doğan Avcıoğlu'nun yaptığı Gizli Ulusal Devrim Partisine dayanan bir askeri ihtilal örgütüdür. Bu bakımdan asker ve aydınların birleştiği ve aydın kanadının liderliğinde Yön Dergisi (1961-1967) ve daha sonra Devrim Dergisi'ni (1969) çıkaran Doğan Avcıoğlu'nun yer aldığı bir örgüttür. Askeri kanatın liderliğinde ise Cumhuriyet Senatörlüğü yapan 1960 Darbesini gerçekleştiren askerlerden olan Cemal Madanoğlu yapmıştır. Amaçları *“Atatürkçü, anti-emperyalist dış politikaya dönülmesini”* ve NATO (North Atlantic Treaty Organization - Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü), CENTO (Central Treaty Organization - Merkezi Antlaşma Teşkilatı) gibi askeri anlaşmaların yeniden ele alınmasıdır. Az gelişmiş kapitalist ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de sosyo-ekonomik dönüşümün *ancak “öncü aydınlar, öğrenci ve askerlerden oluşan zinde kuvvetler eliyle gerçekleşeceği”* görüşündedirler. Doğan Avcıoğlu'nun Devrim Dergisi'nde, *“darbe yoluyla iktidara gelecek devrimci hükümetin izleyeceği sosyalizan bir programı ayrıntılarıyla yazıp ortaya koymuş”* olduğu görülür. Bunun

yanında askeriye içinde tek etkin sol grup Madanoğlu Cuntası değildir. THKO ve THKP-C'nin de askeriye içinde daha küçük olsa da örgütlenmeleri mevcuttur. Askeriye içerisinde bu kadar güç toplayabilen sol örgütlenmeler, egemen hegemonik sistemin büyük bir krizle karşı karşıya olduğunu göstermektedir (Atılğan, 2020: 66; Özcan, 2020: 270).

Madanoğlu Cuntası, 9 Mart 1971'de planlanan harekatı başlatmak için iki isme başvurmuştur. Bunlardan bir tanesi 1973'te askerlerin Cumhurbaşkanı adayı olacak ama Demirel ve Ecevit karşı koymaları nedeniyle seçilemeyecek olan Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'dir. Diğeri ise CHP'nin 1980 yılında Cumhurbaşkanı adayı olup küçük farkla kazanamayan Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'dur. Fakat her ikisinin de bu harekata dahil olmaması üzerine planlanan harekat iptal edilmiştir. Bu ikili sadece üç gün sonra Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın liderliğinde 12 Mart Müdahalesine dahil olmuşlardır (Atılğan, 2020: 66). Buna benzer olaylar ve tasfiyeler, aydınlar ve öğrencilerin orduya bakış açısı ve ilişkileri kökten olacak bir biçimde değişmiştir (Özcan, 2020: 272).

Akça (2020: 105), 22 Ocak 1971 MGK Toplantısı'nda, Memduh Tağmaç'ın *“solun ordu üzerinden devleti ele geçirmeye çalıştığını ve orduyu otorite içinde tutmak gerektiğini”* söylediğini aktarır. Aydınoglu'na (2007: 248-252) göre ise diğer nedenlerin hepsi ikincil sıradayken, Madanoğlu Cuntasının önlenmesi 12 Mart Müdahalesinin en önemli nedeni olarak okur. Tüm bu olayların neticesinde 13 Mart tarihli gazetelerde silahlı kuvvetlerin 12 Mart 1971 tarihinde Temsilciler Meclisine, Senato'ya ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a muhtıra verdiği ve Demirel'in istifa ettiği haberleriyle çıkacaktır (Milliyet, 13.03.1971). Böylece Silahlı Kuvvetler 11 yıl aradan sonra devlet yönetimine tekrardan el koymuştur. Bunun nedenleri yukarıda sıraladığımız toplumsal karmaşa, solun yükselişi, sağ ve sol görüşlü öğrencilerin silahlanması, sanayi burjuvazisinin AP ile ittifakının çatlaması sayılabilir. Ama bunların yanında başkanlığını Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun yaptığı Madanoğlu Cuntası da bu müdahalenin nedenlerindendir.

2.4.3. Dışarıdan Güç: 12 Mart Müdahalesi

AP, 12 Mart Muhtırası sonrasında daha ılımlı hareket etmiştir. Buna karşın sanayi burjuvazisi ise AP yerine alternatif bir parti bulamadıkları için hegemonik

sistemin tekrardan kurulabilmesi için çözümünü dışarıdan bir gücü desteklemekte bulmuştur. Bu bakımdan 12 Mart Müdahalesinin içeriği, toplumsal karşı muhalefet mücadelesinin gücünün kırılması ve politik toplum ve sivil toplumun yeniden inşa edilmesidir. Bunu sağlayabilecek olan şey ise partiler üstü bir hükümet olarak öngörmüştür. Lakin beklenenin aksine partiler üstü teknokrat hükümetler dönemi, temsil krizleri ile geçmiştir. İki buçuk yıllık bir sürede beş ayrı hükümet kurulmuştur. Yaşanan bu hükümet bunalımları yapı ve üstyapıda yaşanan organik krize cevap bulmakta zorlanıldığını gösterir (Atılğan, 2020: 66). Özdemir de (1997: 230) bu dönemi “*siyasi ve ekonomik istikrar için nöbet değişimi*” olarak betimler. Zira 1971-74 Dönemi’nde, 1960 yılından bu yana sürekli artış içinde olan ücretler gerilemiş, grev ve toplu sözleşme yasaklanmıştır. Sanayi ve ticaret burjuvazisinin lehine işleyen bir süreç yaşanmıştır.

Sanayi burjuvazisinin hegemonyanın yeniden sağlanması için AP’den vazgeçmesi kalıcı bir hareket olarak okunmamalıdır. AP, 12 Mart Muhtırasına mesafe koymasına rağmen durumu zamanla kendi lehine çevirmeyi başarmıştır. Hatta Silahlı Kuvvetlerin ihtiyaç duyduğu parlamento desteğini vermiştir. Bu AP ile Silahlı Kuvvetler arasında uzlaşının temel formülünü oluşturmaktadır. AP’nin hükümette olduğu dönemde 1961 Anayasası’nda hedefleyip yapamadığı tüm değişiklikler 12 Mart Müdahalesini yapanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Hatta bu 12 Mart Müdahale Dönemi’nde AP ve DP’nin yapmış olduğu talepler Silahlı Kuvvetlerin yaptıklarının bir ileriye götürülmesine kadar gider. AP “*kuvvetler ayrılığı ve yargı denetimi gerekçesiyle milli iradeye kayıt getirilmemesi*” gibi isteklerde bulunurken DP ise Anayasanın, “*sosyalizme ve sınıf mücadelesine kapalılığının ilanı, öğretim özgürlüğünün anayasaya sadakat borcu şartına bağlanması*” gibi talepleri göze çarpar. Tüm bunların neticesinde AP ve burjuvazi ittifakının 1961 Anayasası’nın yaratmaya çalıştığı ütöpik ittifaktan atmaya çalışılan emek sınıfı, 12 Mart Müdahalesi ile tamamen dışlanmış (Tanör, 2017: 418-419; Teziç, 1976: 304-306). Bu bakımdan Gramşiyen anlamda 12 Mart Müdahalesi için rızanın geri plana itilip zor ögesinin ön plana çıkarılması yoluyla tehdit altında olan hegemonyanın yeniden sağlanması girişimidir denilebilir.

Bu görüşe paralel şekilde Özdemir (1997:227), müdahale her ne kadar Hükümet olan AP’ye yapılmış olsa da 12 Mart Dönemi’nden en az zarar gören partinin AP olduğunu söyler. Bu dönem içinde AP’nin 1961 Anayasa’sında değiştirilmesi istediği maddelerin çoğu Silahlı Kuvvetlerin yönlendirmesi altında

olan teknokrat hükümetler tarafından değiştirildiği görülür. Bunun karşısında aydın, işçi ve öğrencilerin ise sahip oldukları anayasal hakları kaybettikleri ve hapis cezasına çarptırıldıkları görülür. Ayrıca 12 Mart Muhtırasının yaptığı ilk iş askeriyede yer alan sol görüşlü cuntaların tasfiyesidir. Madanoğlu Cuntasında yer alan ve yeni bir anayasa taslağı dahi hazırlamış olan 9 Mart Darbesini planlayan 5 general, 1 amiral ve 35 albay silahlı kuvvetlerindeki görevlerinden el çektiler.

Zor gücünün bu dönemde; sıkıyönetim ilanı, anayasa değişiklikleri ve yasal düzey dışında aktif bir güç olan kontrgerilla olmak üzere üç ayrı şekilde işlediği söylenebilir. 26 Nisan 1971 yılında, 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetim komutanlarının sokağa çıkma yasakları, polise emir verme yetkisi gibi il bazında geniş yetkilerle donatıldıkları otoriter bir yönetime geçilmiştir. Gözaltı süreleri 30 güne çıkmış ve devlet otoritesine boyun eğdirilmeye çalışılmıştır. “*Üniversite Reformu*” ile birlikte üniversitelerin özerkliğine son verilmiştir. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Hukuk Fakültesi yurtları kapatılmıştır. Bazı üniversiteler ya da fakültelerin eğitimlerine belirli sürelerle ara verilmiştir. 2 Mayıs 1971’de Ankara’daki tüm öğrenci dernekleri kapatılmış, İstanbul’da ise tüm öğrenci forumları yasaklanmıştır. Binlerce öğrenci ve aydın hapse atılmış, mevcut hegemonik sistem dışı olan TİP ve MNP kapatılmıştır. Atılğan (2020: 71-77) bu dönem yaşanan bu ve benzeri gelişmeler için “*burjuva demokrasisi kendi içinde rızaya dayalı temsil mekanizmasıyla sağlamamayan toplumsal onay devletin zorlama aygıtıyla sağlanmaya*” çalışmasıdır ifadesini kullanır.

Tanör (2017: 416-418), 12 Mart Döneminde gerçekleştirilen Anayasa değişikliklerini dört başlık altında toplanabileceğini söyler. İlki, askerlerin siyasilerden daha fazla özerklik elde etmesidir. İkincisi, yasama yetkisi üzerindeki Anayasa Mahkemesi denetiminin zayıflatılmasıdır. Yapılan düzenlemeyle Anayasa Mahkemesi yasaları artık esas ve biçim yönünden değil, sadece biçim yönünden denetleyebilecektir. Ayrıca küçük partilerin Anayasa Mahkemesi’ne başvuru yollarının önü tıkanmıştır. Bunu özellikle TİP’in başvurularında başarı sağlaması ile bağlantı kurarak okumak gerekir. Üçüncü olarak AP’nin sürekli şikayet ettiği konu olan 1961 Anayasası’nın hükümeti güçsüz bıraktığı tezi ile ilgilidir. 1971-73 Anayasa değişiklikleri ile yürütme güçlendirilmiştir. Dördüncüsü ise yürütme organının birliğine geri dönüş olarak nitelendirdiği TRT, üniversiteler gibi kurumların özerkliklerinin kaldırılmasıdır. Bunların yanında memurlara verilen sendika kurma hakkı geri alınmıştır. Küçük partilere yapılan mali yardım kesilmiş

ve ğretim üyelerinin siyasal partiye ye olmalarının n tıkanmıştır. Son olarak olağanüstü mahkeme niteliğinde DGM kurulmuştur.

12 Mart Dönemi'nin üçüncü zor gücü ise *“teorisini, ideolojisini, kurallarını, yöntemlerini ve örgütleme esaslarını ABD'nin saptadığı özel harp dairelerinin taktiği”* olan kontrgerilladır. Kontrgerilla sadece Türkiye özelinde değil; tüm dünyada sosyalizm ihtimali olan ülkelerde oluşturulmuştur. ABD tarafından istihbarat, şiddet öğesi olarak kullanılmıştır. Türkiye'de bu yer altı rgt İstanbül'da Erenköy, Ziverbey Kşknden çalışmalarını yrtmştir. Sadece Sıkıyönetim Komutanı ile ilişkili olmayıp doğrudan Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'a bağlı şekilde çalışmıştır. Bünyesinde 22 albay ve generalleri barındıran bu örgütün özelliği; hukukun dışında çalışmasıdır (Atılğan, 2020: 75). Bu, Gramsci'nin devlet otoritesinin kaybedildiğinde yasal alanın dışında disiplinsiz birlikler yaratılıp komando tarzı birliklerin oluşturulmasına tekabül eder (Gramsci, 2018: 120-122).

Kontrgerillanın bir diğer yönü ise hegemonik sistemin lkc komandoların yerine bu rgt kullanmasıdır. Komandoların geriye çekilip Kontrgerillanın ne çıkarılmasının nedeni ise bu dönemde aktif savaştan daha fazlasının istihbarat, işkenceyi de içeren sorguların ve nokta imhaların; profesyonel, disiplinli ve denetimli bir g eliyle gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulmasıdır (Atılğan, 2020: 75).

2.4.4. 12 Mart Muhtırasının Başaramadıkları

1961 Anayasası ile yaratılmaya çalışan l sacayağına dayalı hegemonik sistemin getirdiği hak ve özgürlükler, 1965'de iktidara gelen AP tarafından mümkün olduğunca budanmıştır. 1971 yılında 12 Mart Muhtırası ile AP'nin gerçekleştirmeye gücü yetmeyen konularda; işçi sınıfının birleşmesinin önlenmesi, üniversitelerin disipline edilmesi, aydınların hapsedilmesi ya da bu yolla tehdit edilmesi ve tüm bu grupların varoluşsal bütünlüklerinin yok edilmesiyle dağıtılmaya çalışılmıştır. Böylece 1970'lerde egemen hegemonik sistemin tüm açıklarının kapatıldığı ve hegemonyanın rıza öğesinin tekrardan geri gelebileceği inancı ile demokratik seçim sistemine geri dnlmştir. Fakat beklenilenin aksine sayılan tüm devrimci güçler daha örgütlü ve disiplinli olarak 1970'lerdeki siyaset alanında yerlerini almışlardır. Böylece toplumsal karşı hegemonya mücadelesi daha

yoğunlaşmıştır (Atılgan, 2020: 86). Bunlara ek olarak CHP gibi Türkiye siyasetinde köklü bir siyasal partinin, sol siyasal hareketine verdiği destekle birlikte 1970’ler boyunca devam eden organik kriz döneminde karşı hegemonya mücadelesi yükselerek örgütsel bir boyut kazanmıştır.

Tünay (2002: 186), 1971 Muhtırasını burjuvazinin hegemonik krizi çözmeye yönelik pasif devrim girişimi olarak okur. Bu dönemi, 1970’lerin Türkiye’si için burjuvazinin kendi hegemonyasını ancak zor ögesini kullanarak koruyabildiği dönem olarak okur. Yeşilada’ya (1988: 345-346) göre ise bu dönemde yeni bir hegemonya biçimi kurulmaya çalışılmamış, sadece zor ögesi kullanılarak hegemonik kriz geçici olarak ötelenmiştir. Ayrıca bu dönemde kurulan hükümetlere Tablo 2.2’de bakıldığında; 3 yıllık dönemde 4 ayrı hükümetin kurulduğu görülmektedir. Hükümetlerin sürekli olmadığı bu dönemde, Gramşçıyan anlamda bir parlamento krizinin yaşandığı söylenebilir.

Tablo 2.2: 26 Mart 1971-26 Ocak 1974 Döneminde T.C. Hükümetleri

Hükümet Adı	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Süresi	Koalisyondaki Partiler
1.Erim Hükümeti	26 Mart 1971	11 Aralık 1971	8 ay 15 gün	Teknokrat
2.Erim Hükümeti	11 Aralık 1971	22 Mayıs 1972	5 ay 11 gün	Teknokrat
Melen Hükümeti	22 Mayıs 1972	15 Nisan 1973	10 ay 24 gün	Teknokrat
Talu Hükümeti	15 Nisan 1973	26 Ocak 1974	9 ay 11 gün	Teknokrat

Kaynak: TBMM, 2020.

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html

12 Mart Dönemi, 1973 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimiyle birlikte sona ermiştir. Daha o sene Kara Kuvvetleri Komutanlığından Genelkurmay Başkanlığına gelen Faruk Gürler, askerlerin adayı olarak parlamentoya sunulmuştur. 1972 yılında CHP’nin başına gelen ve gelir gelmez Erim Hükümeti’nden CHP’li milletvekillerini çekerek müdahaleye tepkisini koyan Bülent Ecevit ve AP lideri Süleyman Demirel, Gürler’in Cumhurbaşkanı

seçilmesini ortak çaba ile engellemiştir. AP'nin, 1961 Anayasası'nda yaptığı değişiklikler nedeniyle desteklediği askeri yönetimle arasının açılmasının nedeni Faruk Gürler'in kişiliğinde aramak gerekir. Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur ile birlikte 12 Mart öncesinde diğer cuntalarla birlikte özellikle 9 Martçı Madanoğlu Cuntasıyla ilişkileri olan bir generaldir. Bu nedenle, zamanın sol görüşlü askerleri ile iş birliği yapan bir general, AP tarafından kuşku ile karşılanmıştır. Onun yerine seçilen ise yine eski bir asker olan Fahri Korutürk olmuştur. Böylece 12 Mart Dönemi, altı ay sürecek olan bir geçiş döneminin ardından 1973 genel seçimi ile birlikte nihayete ermiştir (Özdemir, 1997: 236).

Özetle; 1960 yılında kurulan ütöpik hegemonik ittifak böylece tamamen sonlandırılmış ve sınıfsal kamplar keskin şekilde kurulmuştur. 12 Mart Dönemi her ne kadar burjuva hegemonyasının yeniden kurulmasını sağlamaya çabalamış olsa da bu dönemin bitişı ile birlikte toplumsal muhalefetin kitlesel hareketleri yoğunlaşarak devam etmiştir. Bu bakımdan 1973-80 Dönemi arası; kökleri 1960 yıllarıyla atılmaya başlanan, 1960 sonları ile olgunlaşan ve 12 Mart Dönemi ile önlenmeye çalışılan Gramşiyen anlamda bir organik kriz dönemi doğurmuştur. 1960'larda yaşanan ve TİP ile ittifak halinde olan toplumsal muhalefetin karşı hegemonya mücadelesi 1973 ile birlikte CHP ile bütünleşmeye başlamıştır. 1960'larda kitleselleşen toplumsal hareket, 1970'ler ile birlikte yoğunlaşmıştır. 1970'lerde organik kriz ortamının belirginleştiren bir diğer olgu ise ekonomik krizin yaşamın her alanında yoğunlaşmış şekilde eklemelenmesi olmuştur.

III.BÖLÜM

3. CHP ve KARŞI HEGEMONYA MÜCADELESİ 1973-1980

3.1. CHP ve CHP’de Ortanın Solu Hareketinin Doğuşu ve Gelişimi

CHP, 9 Eylül 1923 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk tarafından “*Halk Fırkası*” adıyla kurulmuştur. Kurtuluş Savaşı sırasında mecliste kurulan cemiyetlerden olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin devamı niteliğindedir. Parti, cumhuriyet rejiminin kuruluşunda ve batılılaşmayı kapsayan devrimlerde öncü rolü üstlenmiştir. 1924 yılında “*Cumhuriyet Halk Fırkası*”, 1935 yılında ise “*Cumhuriyet Halk Partisi*” adını almıştır. 1927 yılında; Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik, Laiklik, 1935 yılında ise Devletçilik ve Devrimcilik ilkelerini benimsemiştir. Böylece kuruluşundan 1960’lı yıllara kadar partinin amblemi olan 6 ok ilkeleri ile Kemalizm ideolojisi çerçevesinde hareket etmiştir (CHP, 2022).

1950-60 arasında partinin muhalefette yer almasıyla muhalif öğrenci ve aydın kesimleri ile bağları güçlenmiştir. 1960 Darbesiyle birlikte ise parti içinde ideolojik değişimler yaşanmaya başlamıştır. Partinin 1961 Kurultayı’nda yayınlanan “*Temel Hedefler Beyannamesi*”, 1961 Anayasası’nın hazırlanışında aydınlar ve partinin birlikte hareket etmesi ve partinin 1964 yılı Kurultayı’nda Bülent Ecevit’in “*İleri Türkiye Ülkümüz*” bildirileri gibi yaşanan gelişmeler bunun göstergeleridir (Bozkır, 2005: 236).

CHP içinde 1965 sonrasında Bülent Ecevit ve ortanın solu politikası, gündemi belirlemiştir. Ecevit, diplomat ve gazeteci olarak ABD ve İngiltere’de yaşadktan sonra Türkiye’ye dönmüştür. 1957 yılında CHP’den milletvekili seçilerek meclise girmiştir. 1961-65 yılları arasında İnönü Hükümetlerinde Çalışma Bakanlığı görevini yürütmüştür. Bu dönemde işçilere grev hakkının tanınmasında önemli bir rol almıştır. 1966 yılında CHP Genel Sekreterliği görevine gelmesiyle “*ortanın solu*” doktrinini CHP’nin içinde güçlendiren kişi olmuştur (Bozarslan, 2009: 458).

Ortanın Solu kavramı, Ecevit’ten önce 1965 Türkiye Genel Seçimleri öncesinde İnönü tarafından kullanılmıştır. Bir röportaj sırasında seçim bildirgesinin ideolojik içeriğine ilişkin soruya, CHP’nin ekonomik ve sosyal olarak ortanın

solunda yer aldığına ilişkin verdiği beyanattan ortaya çıkmıştır. Bu o dönem siyaset arenasında ilk kez genel seçimlere katılacak olan TİP’e karşı bir cevap niteliğinde; içi doldurulmamış, günlük ve pratik bir kullanımdır. Aslında CHP’nin o güne kadar var olan altı okuna dayanan programını ifade etmek amaçlı kullanılmıştır. Fakat dönem içinde sürekli tartışmalara neden olmuştur. AP tarafından “*ortanın solu Moskova yolu*” gibi sloganlarla sürekli gündemde tutulmuştur (Ayata, 1995: 82; Arcayürek, 2006: 29-30).

1966 yılında, CHP içinde Turhan Feyzioğlu’nun başını çektiği “76’lar” olarak anılan grup, 1965 Türkiye Genel Seçimlerinde kullanılan ortanın solu sloganına karşı parti içi muhalefet başlatmıştır. Hatta 1965 seçimlerinde alınan yenilginin sebebi olarak ortanın solu söylemini göstermişlerdir (Teziç, 1976: 296). Ecevit ise 18. Kurultay’da ortanın solu kavramına karşı çıkanları Atatürk ilkeleri ile çelişki içinde olmakla suçlamıştır. Seçimin kaybedilme nedeninin ise ortanın solu kavramı ile ilgisi olmadığını söylemiştir (Cumhuriyet, 25.01.1975).

Ortanın solu söylemi CHP içinde 76’lar gibi bölünmelere neden olsa da 1966 yılında Ecevit’in Genel Sekreterliğe seçilmesiyle, CHP içinden ilk onayını almıştır. 1967 yılındaysa Turhan Feyzioğlu liderliğindeki bu muhalif grup, CHP’den istifa etmiştir. 1971’de Milli Güven Partisi adını alacak olan Güven Partisi’ni kurmuşlardır. Bu parti daha sonra CHP içinden ayrılacak, Cumhuriyetçi Parti ile birleşmiştir. 1973 yılından itibaren ise siyasi hayatına Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) olarak devam etmiştir. Bu ayrılmalar ile CHP içinde ortanın solunu savunanların parti içindeki hakimiyeti güçlenmiştir. Aynı zamanda ayrılan bu kesim yüksek bürokrat ve sermaye gruplarının temsilcileridir (Teziç, 1976: 296-298). Bu bakımdan CHP içinde, ortanın solu hareketi ile birlikte sermaye sınıfının ve bürokrasi kesiminin partiden ayrıldığı söylenebilir. Buna karşın partinin yeni sloganı ile işçi sınıfının ve hegemonik sistem tarafından dışlanmış kesimlerin temsilcisi olma yolundaki yürüyüşü başlamıştır denilebilir.

Ortanın solu kavramının içeriğini doldurmak ve anlatmak için Ecevit’in 1966 yılında yayınladığı “*Ortanın Solu*” kitabına bakmak gerekir. Bu kitapta özetle ortanın solu; bozuk siyasal, ekonomik ve toplumsal düzenin değiştirilmesine yönelik siyasal bir hareket olarak tanımlanmıştır. Ecevit kavramın altını doldururken kullandığı en temel teori; siyasal partilerin sağdan sola doğru giden bir yelpazede yar aldıklarıdır. Bu yelpaze aşırı sağ-ortanın sağı-orta/merkez-ortanın solu-aşırı sol olarak sıralanmıştır. Ecevit’e göre o gün itibariyle mecliste bulunan

partilerden; Adalet Partisi ortanın sağı, CHP ortanın solu, TİP ise aşırı solda yer almaktadır. Yeni Türkiye Partisi, CMKP ve Millet Partisi'nin ise daha konumlandırılabilir bir programa sahip olmadıklarını ifade eder. Ecevit'e göre ortanın solu bu anlamıyla, geniş halk kitlelerinin siyasal temsilcisi olarak görülmektedir. Fakat ortanın solu her ne kadar sosyal, ekonomik ve kültürel devrimleri hedeflese de buna ilişkin okumasında sınıf ayırımından çok halk kavramını kullanan bir anlayıştır (Ecevit, 2009: 4-25).

Ecevit, halkçılık kavramı ile dezavantajlı grupların bu durumlarını gidermeye çalışır. Aşırı solu ise demokrasiyi, özel teşebbüs ve mülkiyeti reddetmeleri yönünden eleştirir. Bu bakımdan ortanın solu anlayışı, özel teşebbüs ve mülkiyeti reddetmemektedir. Ecevit'e göre sanayileşmenin hızlandığı ülkelerde var olan toplumsal ve ekonomik eşitsizliğin getirdiği tepkinin aşırı sağ ya da aşırı sola kayması ihtimali vardır. Türkiye hem sanayileşmekte olan bir ülke hem de “Dört Yönlü Basınç” adını verdiği kuzeyden SSCB, güneyden Mısır ve Suriye, batıdan sosyal demokrasi ve uzak doğudan Çin'in sol etkilerini hissetmektedir. Bu bakımdan ortanın solu hem aşırı sağ hem de aşırı sola karşı engel oluşturabilecek tek çözüm olarak okunur. Toparlamak gerekirse Ecevit ortanın solunu tanımlarken; halkçılık, sosyal adalet, devrimcilik ve reformizm, devletçilik, özgürlükçülük ve sosyal demokrasi gibi kavramlar üzerinden ilerler (Ecevit, 2009: 26-46). Ayrıca “bir parti toprak reformuna bildirgesinde yer verince, grev hakkını sağlayınca, petrolü millileştirmeye teşebbüs edince ortanın solundadır” gibi güncel Türkiye sorunları üzerinden tanımını somutlaştırır (Cumhuriyet, 25.01.1975).

CHP 1969 yılı Türkiye Genel Seçimine girerken ortanın solu programına uygun şekilde “Düzen Değişikliği Programı” ile kitaplaştırılan seçim bildirgesini yayınlamıştır. Bu bildirgeyle birlikte mevcut bozuk düzeni değiştirmek için ortanın solu programı ile kendilerine oy istedikleri beyan edilmiştir. Bu bildiriyle birlikte 1965 genel seçimlerinde alınan kötü sonuca rağmen ortanın solu programına devam edildiği ve kavramın içeriğinin tam olarak oluşturulduğu söylenebilir. Bildirinin bölüm başlıklarına bakıldığında bu daha açık görülmektedir; “köylüye dönük düzen değişikliği, bağımsız sanayi toplumuna geçiş, çağdaş ve halkçı eğitim düzeni, doğuda yeni ve halkçı düzen, verimli ve adil bir ekonomi düzeninin ilke ve araçları, insanca bir çalışma düzeni, sosyal güvenlik düzeni, sosyal konut arsa ve kentçilik düzeni, halkçı ve devrimci hukuk düzeni, yönetimde düzen değişikliği” (CHP, 1969).

CHP, 1965-1969 yılları arasında ortanın solunu halka anlatmak için sadece bu seçim bildirgesiyle sınırlı olarak hareket etmemiştir. Aynı zamanda gazete, dergi, röportajlar, radyo konuşmaları, afişler, propaganda plakları ve yurt gezileri ile ortanın solu hareketinin anlaşılabilirliğini pekiştirmek için çalışmıştır (Tütüncü Esmer, 2008: 71). Yine Ecevit tarafından “*Ortanın Solu*”, “*Bu Düzen Değişmelidir*”, “*Demokratik Solda Temel Kavramlar ve Sorunlar*”, “*Atatürk ve Devrimcilik*”, “*Türkiye 1965-1975*” ve “*Umut Yılı 1977*” adlı, 1966-1977 yılları arasında çıkarılan çeşitli kitaplarla ortanın solu anlayışının temellendirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

1969 yılı Türkiye Genel Seçim sonucunda CHP %27,4’lik oy oranı ile mecliste 143 sandalye kazanmıştır. AP ise bir önceki seçimlerde %52,9 olan oy oranını %46,6’ya düşürmüştür. Fakat seçim sisteminin milli bakiyeden, D’Hondt sistemine dönmesinden dolayı her iki parti de daha az oy oranı almasına rağmen meclisteki sandalye sayılarını arttırmıştır. CHP’nin 134 sandalyesi 143’e, AP’nin 240 sandalyesi 256’ya çıkmıştır (TÜİK, 2012: 25).

CHP içinde 1965’den 1969’a geçen süreçte yaşanan oy kaybının sebebinin ortanın solu programı olduğunu düşünen muhalif gruplar tarafından ortanın solu politikası eleştiri konusu edilmiştir. Bu öylesi bir boyutta tartışmalara neden olmuştur ki 20. Parti Kurultayı 4 ay erkene alınmıştır. 3 Temmuz 1970 yılında toplanan kurultayda İnönü, parti içi çatışmanın bitmesi yönünde görüş bildirmiştir. Ecevit, ortanın solunu “*toprak işleyen su kullananın*” sloganı ile birleştirerek daha kışkırtıcı bir dil kullanmıştır. Ortanın solunu başarısız bulan kesimler ise Ecevit’in söylemlerinin artık kanun dışına taşacak seviyeye geldiği yönünde eleştirilerde bulunmuşlardır. Kurultay sonucunda ise Ecevit’in parti meclis listesi ezici bir çoğunlukla kazanmıştır. Böylece CHP Parti Meclisinde ikilik devri kapanmış ve ortanın solu parti meclisinde hakim konuma gelmiştir (Bozkır, 2005: 243).

CHP’de ortanın solunun gelişimi için önemli gelişmelerden biri de 12 Mart Muhtırasıdır. Böylece CHP içinde, Ecevit ve İnönü gerilimini son noktaya kadar ulaştıracak bir süreç başlatmıştır. Ecevit, Muhtıranın ortanın solu hareketine karşı yapıldığını düşünüp karşı bir cephe almıştır. İnönü ise başlangıçta Muhtıranın demokrasiye karşı yapıldığı görüşüyle bir gün sonrası olan 16 Mart 1971’de fikir değiştirmiştir. Silahlı Kuvvetler gözetimiyle kurulacak olan teknokrat Erim Hükümeti’ne destek vermek istemiştir. Bunun üzerine ise Ecevit ve onunla beraber

hareket edenler İnönü'ye tepki olarak parti görevlerinden istifa etmişlerdir. 6 Mayıs 1972 yılında, CHP'nin 5. Olağanüstü Kurultay'ında Ecevit'in parti meclisi güvenoyu almasının ardından İnönü istifa etmiştir (Bozkır, 2005: 245; Ozan, 2015: 676). 14 Mayıs 1972'de İnönü'nün adaylığını koymadığı Genel Başkan seçimi için toplanan kurultayda, Ecevit tek aday olarak girmiş ve CHP Genel Başkanı olmuştur (Cumhuriyet, 15.05.1972).

3.2. 1973-1974 Ortanın Solu İktidara

CHP, 1973 Türkiye Genel Seçimi öncesi 1969 Türkiye Genel Seçimleri için hazırlanan “*Düzen Değişikliği Programı'nın*” devamı niteliğinde olan “*Ak Günlere Seçim Bildirgesi'ni*” hazırlamıştır. Bu programda da ilkinde benzer şekilde; bozuk olan siyasal, ekonomik ve toplumsal düzenin değişmesi gerektiği ve bunu CHP'nin nasıl gerçekleştirileceği anlatılmıştır. 1969 bildirgesine ek olarak 12 Mart Muhtırasının olumsuz sonuçları, gençlik sorunları gibi yeni konulara da yer verilmiştir (CHP, 1973). Aynı zamanda ortanın solu kavramı, yerini sosyal demokrasi ile eş olan “*Demokratik Sol*” kavramına bırakmıştır (Ayata, 2010: 80). Hatta parti 1974 yılındaki parti kurultayında kendisini demokratik sol bir parti olarak tanımlamıştır. Altı ok ilkelerine ek olarak; özgürlük, eşitlik, emeğin üstünlüğü gibi demokrasinin evrensel ilkelerini de eklemiştir (Tuncer, 2011: 5).

1973 Ak Günlere Seçim Bildirgesi ile CHP'nin daha fazla sosyal demokrasiye vurgu yaptığı görülmektedir. Bu bildirmede sol kavramlar daha vurgulu kullanılmıştır. Yine bu çalışma ekseninde bu bildirge incelendiğinde “*halk kesimi*” vurgusu önemlidir. Zira CHP organik kriz ortamında giriştiği karşı hegemonya mücadelesinde ittifak kuracağı gruplar olarak; köylüler, işçiler, sosyalist talepleri olan gençlik hareketleri ve doğal olarak aydınlara ilişkin vurgular vardır. Halk kesimi olarak tanımladığı; işçi, köylü ve toplumun alt kesimlerine vaadi ise mevcut bozuk düzenin, yani burjuva ve AP'nin ittifakında kurulan hegemonik sistemi yıkacağıdır. Ak Günlere Seçim Bildirisi ile bunun nasıl gerçekleştireceği anlatılmış ve halk kesiminin ittifakı talep edilmiştir (CHP, 1973).

CHP, bu bildirmede de belirtildiği gibi köylülerin mevcut hegemonik sistem tarafından dışlandığının en büyük göstergesi olarak köyden kente yaşanan göç dalgasını görür. Bunun çözümü için öncelikle toprak reformu yapılacağı, kooperatifler kurulacağı ve köy-kent projesinin gerçekleştirileceği söylenir.

Kooperatifler, devlet yönetiminden çıkarılıp çalışanlar için bir örgütlenme merkezi gibi çalışacaktır. Bunu sağlayacak olan ise çalışanların hem üretilen ürüne ortak olmaları hem de kooperatif yönetiminde yönetici olmaları olarak görülmüştür. Bu aynı zamanda halk kesiminin, kooperatifler aracılığıyla siyasal alana dahil edilmesidir. CHP vaat ettiği yeni hegemonik sistemde kooperatiflerin yeri ile ilgili olarak “*ekonominin en önemli ve güçlü kesimini*” oluşturacağını ve bunun adına halk sektörü adı verileceğini söyler (CHP, 1973: 15-31).

Burada çalışanların, kooperatiflerde yer alışı şekillerinin sadece ekonomik olarak değil, yönetsel bir anlam ile bütünleşik olduğu görülmektedir. Bu Gramsci’nin fabrika konseylerine ilişkin çıkarımları ile karşılaştırılarak okunabilir. Gramsci’ye göre fabrikanın aynı zamanda yönetim düzeyinde de yer alan işçiler, iş birliği ve örgütlenmenin yoğunlaşmasıyla ekonomik korporatif bilinçten kurtulup ortak çıkarlar çevresinde sınıf bilinci düzeyine erişebileceklerdir. Bu aynı zamanda kurulacak olan devletin yönetimine ilişkin bir prova niteliğinde olacaktır (Yetiş, 2009: 135). Bu bakımdan CHP’nin kooperatif vaadinde de buna benzer şekilde çalışanların sadece ekonomik değil, yönetsel anlamda da aktif katılımının da olacağı tespiti yapılabilir. Çalışanların iş birliği ve örgütlenmesini sağlayacak bu kooperatifler, aynı zamanda karar alma sürecine aktif katılımı ile birlikte kitleleri ortak çıkarlar çevresinde daha bilinçli ve mobilize hale getirecektir.

CHP’ye göre köylüler, bu bozuk düzende dışlanmış ve sömürülen olarak yer almaktadır. Oysa yeni düzenle birlikte bu durum kırılacaktır. Bunun için eğitim, mali destek, örgütlenme, toprak reformu gibi destekler sağlanacaktır. Hegemonik sistemde dışlanmış olarak bulunan köylülerin, yeni kurulacak hegemonik sisteme dahil edilme yöntemlerinden bir diğeri ise köy-kent projesidir. Köykent; merkez bir köyün belirlenip etraftaki çevre köylerin bu merkez köyde sunulan hizmetlerden yararlanabileceği, ulaşım olarak birbirlerine bağlı köyler birliğidir. Burada önemli nokta, tıpkı kooperatiflerde olduğu gibi köy-kentlerin yönetiminin de demokratik siyasal bir alanda gerçekleşecek olmasıdır. Böylece köylüler, köy-kentin yönetimine katıldığı ölçüde siyasal alana yani ülke yönetimine daha önce hiç olmadığı bir düzeyde katılım sağlamış olacaktır (CHP, 1973: 38).

Kooperatiflerde olduğu gibi köy-kent projesinde de köylülerin yönetime dahil olması söz konusudur. Bu durum, köy-kent projesinin de Gramsci’nin fabrika konseylerinden yola çıkarak aynı şekilde okunabilmesini sağlar. Ayrıca merkez köy olgusu ile birlikte pasif ve etkileşim olarak kente göre daha izole olan köylü

kitlesinin daha etkileşime ve mobil olmaya uygun hale gelmesini sağlar. Böylelikle modern prene denk gelen siyasal partiyle, yani karşı hegemonya mücadelesini yürüten CHP ile ittifak halinde aktif bir güce dönüşecektir. Bu aynı zamanda CHP'nin, Gramsci'nin bir parti tuzağı olarak bahsettiği bürokratikleşme tuzağından da uzak durmasını sağlayacaktır. İttifak kurduğu alt sınıflarla daimi ve karşılıklı etkileşimin yolunu açık tutacaktır.

CHP'nin köylüler için bir diğer vaadi ise toprak reformu ile topraksız köylülerin topraklandırılmasıdır. Böylece köylünün toprağa yabancılaşması önlenerek ve toprağını benimseyen köylü üretimi arttıracaktır. Her ne kadar 12 Mart Muhtırası Döneminde *“toprak ve tarım reformu”* adı altında bir adım atılmış olsa da içi doldurulmamıştır. Bu daha çok hegemonya sahibi gücün, ast sınıflara yönelik küçük ekonomik-korporatif çıkarlarından vazgeçerek karşı hegemonik gücü sönmülendirme girişimi olarak okunabilecek kapsamdadır. Yani dönemin baskılarının sonucunda ortaya çıkmış göstermelik bir politik girişim olarak okunabilir. CHP ise bu reformun genişletileceği; halka dağıtılacak toprak miktarını arttıracak ve büyük toprak sahiplerinin istisnaya tabi olmayacağını söylemiştir. Burada vurgulanan önemli nokta ise her ne kadar toprak reformuyla köylüler ile bir ittifak kurulacak olsa da amaç özel mülkiyetin sonlandırılması değildir. CHP, *“toprak reformunu engellemek isteyen varlıklı ve güçlü çevreler CHP'nin önerdiği toprak reformunu ‘mülkiyet düşmanlığı’ gibi göstermeğe kalkışmışlardır”* diyerek böyle bir gündemi olmadığını özellikle vurgulamıştır. Bu bakımdan CHP'nin buradaki amacı mülkiyetin kaldırılması değildir. Asıl amaç; tipik bir sosyal demokrat parti gibi sermaye sınıfına aktarılan ekonomik değer, toplumsal alt kesimlere aktarılmasıdır (CHP, 1973: 31-36).

Burada iki ayrı konuya vurgu yapılması gerekir. Bunlardan ilki AP ve 12 Mart Muhtırasını yapanların benzer şekilde programlarına koydukları toprak reformu çalışmalarıdır. Gramsci, mevcut hegemonik gücün yakın ya da mevcut bir hegemonik kriz ortamında karşı hegemonik güce karşı uygulayabileceği üç ayrı uygulamadan bahseder. AP ve 12 Mart Müdahalesini yapanların girişimleri, Gramsci'nin uygulamalarından alt kesimlere göstermelik tavizler verilerek demagojik süreçlerle hegemonik krizin ertelenmesi ya da geçiştirilmesine tekabül eder. Burada toprak reformunun dar çerçevesi ve büyük toprak sahiplerinin istisna kapsamına alınması, çıkarlardan verilen tavizin göstermelik niteliğini yansıtır (Portelli, 1982: 134).

İkinci bir nokta ise CHP'nin toprak reformuna ilişkin olarak mülkiyeti yok etmeden, gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermeye yönelik bir yeniden gelir dağılımı vurgusudur. Bu bize CHP'nin Gramşçıyan anlamda bir karşı hegemonya mücadelesi içinde olmaktan uzak olduğuna ilişkin bir gösterge sunmaktadır. Zira Gramşçıyan anlamda bir karşı hegemonya mücadelesi mevcut sistemin yerinden edilerek yeni tipte bir etik-entelektüel devletin kurulmasını içerir (Forgacs, 2018:197). Fakat burada CHP'nin toprak reformu, ismiyle müsemma şekilde mevcut hegemonik sistemin al aşağı edilmesi yerine reforma tabi tutma amacındadır. Bu aynı zamanda Gramsci'nin karşı hegemonya mücadelesine karşı yürütülebilecek uygulamalardan, mevcut hegemonik sistemin reforme edilerek sistemin sürdürülmesini sağlamaya tekabül eder şeklinde yorumlanabilecek bir olgudur (Portelli, 1982: 134-135).

İttifakı talep edilen diğer kesim olan işçilerle ilgili olarak ise CHP'nin kuruluşundan bu yana işçilerin yanında olduğu belirtilerek işçi sınıfı ile tarihsel bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. 12 Mart Muhtırası ile AP'nin o güne kadar yapamadığı; grevlerin yasaklanması, lokavtın serbest bırakılması gibi büyük sermayeyi güçlendiren yasalar geçmiştir. Bunun karşısında işçi sınıfının daha yoksullaşmasına neden olabilecek birçok kısıtlamanın yasallaştırıldığı belirtilmiştir. Bu, Gramsci'nin her sınıfın bir partisi olacağı çıkarımı üzerinden okunabilir. CHP, işçi sınıfının temsilinin sadece kendisi üzerinden yapılabileceğini vurgulayarak işçi sınıfı ile arasındaki temsil bağına güçlendirmeye çalışmıştır. Ayrıca yine DGM ve sıkıyönetimlerle işçilerin üzerindeki baskının daha da arttırılacağına açık olduğu vurgulanmıştır. Buna karşı mücadele eden tek partinin CHP olduğu ve bundan sonra da mücadele edeceği belirtilmiştir (CHP, 1973: 119-120). Burada CHP'nin karşı hegemonya mücadelesinde işçi sınıfının temsilcisi olma gayesi belirtilmiş denilebilir. Mücadele edilecek cephenin ise AP çevresinde toplanan büyük burjuvazi kesimi olduğunu söylemiştir. Bunların 12 Mart Müdahalesi ile zor ögesini ön plana çıkardığı ve buna karşı mücadele yürütülecek örgüt düzeyine CHP'nin sahip olduğu ilan edilmek istenmiştir.

12 Mart Döneminde sendikal düzenlemeler ile işçi sendikaları siyasal alandan dışlanmaya çalışılmıştır. CHP, Ak Günlere Seçim Bildirgesi'nde yapılan bu düzenlemeleri, halk kesiminin pasifleştirilmesi olarak okur. Sendikacılığın siyasal alan dışında düşünülemeyeceği zira bunun işçilerin örgütlülüğünü yok etmek anlamına geleceği tezini savunur. Yine AP ve 12 Mart Müdahalecileri,

derneklere ilişkin yasaklamalarla halk kesimini siyasal alan dışına taşımaya çalışmışlardır. Fakat CHP'ye göre *“toplum sorunlarıyla ilgilenmek, siyasetle ilgilenmek demektir”* (CHP, 1973: 186-188).

AP'nin ve 12 Mart Müdahalesinin amacının, mevcut hegemonyanın korunmasını sağlamak için rıza ögesinin geri plana atılıp zor ögesinin ön plana çıkartmak olduğu sendikal yasaklamalardan görülmektedir. Buna karşın; CHP'nin dernekler, sendikalar, kooperatifler, gösteri yürüyüşleri, grevlere ilişkin okuması şöyle özetlenebilir; bu alanlar halk kesiminin siyasal alana dahil olmasını ve toplumsal bilinç edinmesini sağlayan mekanizmalardır. Bu bakımdan karşı hegemonya mücadelesinde ittifakların ve kitle hareketlerinin yoğunlaşmasını sağlar. Aynı zamanda sivil toplum alanında verilecek mevzi savaşında birer siper ve karşı siperleri dağıtacak örgütlülük düzeyini temsil eder. Kooperatifler ve köy-kent gibi projelerle pasif halde bulunan köylü kitlesinin mobilize edilmesi ve siyasal bilince kavuşması hedeflenmektedir.

Siyasal bilincin yerleşmesini sağlayacak diğer şeyler ise ücretsiz eğitimidir. Bu; her il ve ilçe merkezine kurulacak olan halk eğitim merkezleri, üniversitenin yönetsel ve bilimsel özerkliğinin sağlanması yoluyla gerçekleştirilecektir. Nihayetinde ise halktan kopuk bürokrasi yerine, halk kesiminden yetişmiş ve bu kitle ile bütünleşmiş yönetim kadroları oluşturulacaktır. Böylece *“CHP iktidarı Türk demokrasisini, bir ‘egemen sınıflar demokrasisinin’ dar çemberinden kurtararak genişletecektir. Çağın gereği olan kütle demokrasisi boyutlarına kavuşturacaktır ve bütün toplumun siyasete, dolayısıyla yönetime ağırlığını koyabilmesini ve ekonomik düzeni barışçı yollardan kendi yararına değiştirebilmesini sağlayacaktır”* (CHP, 1973: 189-195).

1973 seçimleri öncesinde CHP, parti örgütlenmesi bakımından da değişimler yaşamaya başlamıştır. Ortanın solu hareketinde yer alanlar sadece partinin ideolojik yapısının oluşturulduğu merkez örgütünde değil, tüm yerel örgütler düzeyinde yayılmışlardır. CHP'nin 1974 Kurultayı ile taşra teşkilatının parti meclisi dolayısıyla parti kararlarına katılımı sürekli kılınmıştır. Böylece parti örgütü daha mobilize ve dinamik hale getirilmiştir (Ayata, 2010: 87). Bu bize CHP'nin karşı hegemonya mücadelesini yürütecek parti olarak yani modern prens olarak olması gerektiği yerde olduğunu gösterir. Yani kitleleri mobilize edebilecek düzeye ve mevzi savaşını yürütmeye hazır bir örgütlülük ve disiplin düzeyine sahip olma yolunda ilerlediğini gösterir. Bunlara ek olarak Gramsci'nin siyasal partiler

için bahsetmiş olduğu bürokratikleşme tuzağından uzaklaştığı görülür (Gramsci, 2018: 148-149). CHP'nin temsil ettiği ve ittifak içinde olduğu mevcut hegemonik sistem tarafından dışlanan sınıflarla sürekli etkileşim içinde olabildiğinin de bir göstergesidir.

Tüm bunların yanında CHP'nin düzen değişikliği ile bahsettiği olgunun Gramşiyen anlamda karşı hegemonya mücadelesine denk gelmediği aslında 1961 Anayasası ile yaratılan ütopyik üçlü sacayağına dayalı hegemonik sisteme geri dönüş talebi olduğu çıkarımı da yapılabilir. Zira CHP'nin kuracağı yeni sistemde; örneğin kooperatif, sendika gibi örgütlerin yönetiminin çalışanlar elinde olması durumunda çalışan kendi işinde çalıştığını hissettiği için verim artacaktır. Bu demokratik bir yöntem olup aynı zamanda ekonomik gelişmeyi sağlayacaktır. Aynı zamanda bu kuruluşların gelirleri burjuvaziye aktarılmadığı için gelir dağılımı daha eşit olacaktır. Yani demokratik bir zeminde, sosyal adalet ve ekonomik gelişme sağlanacaktır (CHP, 1973). Bu seçim bildirgesinin birçok yerinde vurgulanmıştır. Bu üçlü ölçüt Tanör'ün (2017: 425) 1961 Anayasası ile kurulmak istenen; kalkınma, sosyal adalet ve demokrasiden oluşan üçlü sacayağını hatırlatmaktadır¹⁴. Zira bahsedilen bu üçlü sacayağı ile sivil toplum alanındaki bahsedilen örgütlenmelerin yoğunlaşması sağlanacaktır. Yine bu yolla toplumsal olarak dışlanmış kesimler aşırı uçlara kaymayacaktır.

Bu bakımdan CHP'nin asıl amacının 1961 Anayasası'nın amaçladığı ütopyik hegemonik sisteme dönüş olduğu, devrimci ögenin bulunmadığı çıkarımı yapılabilir. Hatta aşırı uç diye bahsettiği devrimci güçlerin mevcut sisteme entegre edilerek sistem içinde eritilmesini amaçladığı savunulabilir. Böylesi bir çıkarım CHP'nin karşı hegemonya mücadelesi yürüterek mevcut hegemonik sistemi tamamen yerinden etmek yerine, onu reforme ederek sürdürülmesini sağlamak gibi bir girişim olarak da okunabilir.

CHP, Ak Günlere adlı seçim bildirgesi ile girdiği 1973 yılı genel seçimlerinden birinci parti olarak çıkmayı başarmıştır. Ek-2'de de görülebileceği gibi, CHP %33,3 oy oranıyla birinci parti olurken 185 milletvekili, AP ise %29,8 oy oranıyla 149 milletvekili çıkarmıştır. AP'nin içinden bölünen DP %11,9 oy oranıyla 45, MSP girdiği ilk genel seçimden %11,8 oy oranıyla 48, MHP %3,4 oy

¹⁴ 2.1 Ütopyik İttifak Bölümü'nde 1961 Anayasası ile kurulmaya çalışılan yeni siyasal, ekonomik ve toplumsal düzene ilişkin çalışmalar ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

oranına karşılık 3 milletvekili çıkarmıştır. Son olarak CHP’de “*ortanın solu*” politikasına tepki sonucu doğan CGP %5,3 oy oranıyla 13 milletvekili çıkarmıştır (TÜİK, 2012: 25). CHP bu seçimden, bir önceki Türkiye Genel Seçimlerine kıyasla oylarını artırarak birinci parti olarak çıkmayı başarmıştır. Bir diğer nokta ise CHP’nin oy aldığı kesimlerin geri kalmış bölgeler yerine, sanayileşmiş bölgelerden almış olmasıdır (Ahmad F, 1996: 190).

AP’nin ise oy oranının %30 seviyesine gerilediği görülmektedir. AP; sanayileşmiş bölgelerde CHP’ye, tarım kesiminin geliştiği batı ve orta Anadolu’da DP’ye, Doğu bölgelerinde MSP’ye, Anadolu’nun orta kesimlerinde bulunan milliyetçi seçmenini ise MHP’ye kaptırmıştır (Kemahlı, 2012: 168). Bu bize AP kanadı ile ilgili olarak; egemen sınıfın, geçmişten gelen toplumsal tabanı ile koptuğunu göstermektedir. CHP ile ilgili olarak ise sanayileşmiş kesimlerden oy alması, karşı hegemonya mücadelesinde işçi sınıfı ile kurmuş olduğu ittifakların yoğunlaşmış olduğunu göstermektedir.

Akça’ya (2020: 111) göre, CHP’nin 1973 yılı genel seçimlerindeki başarısının özü; toplumsal sınıfların uzlaşma üzerine kurulu olan “*CHP’nin halklaştırılması ve halkın CHP’lileştirilmesi*” mottosuna bağlı olarak 6 okun yeni ifade biçiminin zaferidir. Bu sol popülist bir hegemonik projedir. “*Planlı kalkınma, ılımlı devletçilik, sosyal adalet ve özgürlükçülüğü birbirine eklemleyerek esas olarak işçi sınıfına, köylülüğe, aydınlara, kentli orta sınıflara ve üretici sermaye fraksiyonlarına seslenmeyi hedeflemiştir*”. Kuruç (2020: 235-236) ise bu başarıyı, sosyal demokrat hareketin bir başarısı olarak okur. Ecevit’in ortanın solu ve daha sonra demokratik sol kavramının içeriğinde İskandinav Modeli’nin etkileri görülmektedir. Hatta Ecevit’in Norveç, İsveç, Finlandiya ve Danimarka’yı kapsayan gezileriyle bu ülkelerdeki sosyal demokratlarla bağ kurulur. Yine bu gezide İsveç başbakanlığı görevini de yürütmüş olan sosyal demokrat lider Olef Palme ile görüşülmüştür. Aradaki bağın sıkılığı, 1977 Türkiye Genel Seçimlerinde Norveç ve İsveç’ten çok sayıda gazetecinin seçimi izlemek için Türkiye’ye gelmiş olmasında görülebilir. Bu dönemde Ecevit, dönemin Sosyalist Enternasyonal örgütünde önde gelen isimlerden olan Alman Sosyal Demokrat Partisi başkanı Willy Brandt’la da yakınlaşmıştır.

Ecevit bu söylemlere paralel olarak 1974 yılında iktidara gelmesinden sonra ortanın solu yerine demokratik sol kavramını kullanmaya başlamıştır. Ayata (2010: 87), her iki kavramın da aslında sosyal demokrasi olduğu söyler. Bu söylemeleri

doğrultusunda da CHP Sosyalist Enternasyonal'e üye olmuştur. Ayrıca Ayata CHP'nin bu yeni söyleminde halkçılık ve demokrasi vurgusuna eğilir. Bu iki ilkenin CHP'nin kuruluşu yıllarındaki ideolojik anlayışına bir tepki şeklinde okunması gerektiğini belirtir. Keza bu halkçılık anlayışı sınıfsız bir toplum yaratmak yerine toplumsal sınıfları kabul eden ve sınıf eşitsizliğinden kaynaklı toplumsal adaletsizliğe karşı savaşılan bir halkçılık anlayışıdır. CHP'nin bu savaşımlı, mevcut hegemonik sistem tarafından dışlanan sınıflarla kurduğu ittifak dolayımı ile sivil toplum alanında yürüttüğü hegemonya mücadelesine denk gelmektedir tespiti yapılabilir.

Cumhurbaşkanı Korumürk bu sonuçlardan sonra hükümet kurma görevini 27 Ekim 1973'te Ecevit'e vermiştir. Ecevit, MSP ile görüşmelerinin olumsuz sonuçlanması nedeniyle hükümet kurma görevini 9 Kasım'da Cumhurbaşkanına iade etmiştir. Cumhurbaşkanı tarafından bu görev 12 Kasım'da AP lideri Demirel'e verilmiş, onun da hükümeti kurma görevinde başarısız olması üzerine 17 Kasım'da bu görevi iade etmiştir. Bu arada 9 Aralık'ta yerel seçimler gerçekleştirilmiş ve CHP 33 il belediyesi kazanırken AP 22 il belediyesi ile yetinmek zorunda kalmıştır. Cumhurbaşkanı'nın 15 Aralık'ta Naim Talu'ya verdiği hükümet kurma görevi, 10 Ocak 1974'te kendisine iade edilmiştir. 15 Ocak'ta ise yerel seçimlerde rüşünü bir kez daha ispatlamış olan CHP'ye hükümet kurma görevi ikinci kez verilmiştir. Görüşmelerin sonunda, 25 Ocak tarihinde CHP ve MSP koalisyonu kurulmuştur (Yaşlı, 2020: 249-250).

CHP-MSP koalisyonu, her iki parti içinde pragmatik bir çözüm arayışıdır. Her iki partide büyük sermaye ve ABD karşıtlığı, adil düzen talebi mevcuttur. Fakat ilerici, reformist CHP ve muhafazakar, din temelli hareket eden MSP arasındaki görüş farklılıkları çok daha derindir. Bu yüzden MSP, din temelli siyaseti devletin tanınması, CHP ise seçim vaatlerini gerçekleştirerek kendini kanıtlamak için pragmatik ama gelecekte birçok sıkıntı potansiyeli olan bir koalisyon kurmuşlardır (Erdoğan, 2012: 144). Keza Tablo 3.1'de de görüldüğü üzere bu koalisyonun ömrü sadece sekiz ay olmuştur.

Tablo 3.1: 26 Ocak 1974-12 Eylül 1980 Döneminde T.C. Hükümetleri

Hükümet Adı	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Süresi	Koalisyondaki Partiler
1.Ecevit Hükümeti	26 Ocak 1974	17 Kasım 1974	8 ay 21 gün	CHP-MSP
Irmak Hükümeti	17 Kasım 1974	31 Mart 1975	4 ay 14 gün	Teknokrat
4.Demirel Hükümeti	31 Mart 1975	21 Haziran 1977	2 yıl 2 ay 21 gün	AP-MSP-CGP-MHP
2.Ecevit Hükümeti	21 Haziran 1977	21 Temmuz 1977	1 ay	CHP (Koalisyonsuz)
5.Demirel Hükümeti	21 Temmuz 1977	5 Ocak 1978	5 ay 15 gün	AP-MSP-MHP
3.Ecevit Hükümeti	5 Ocak 1978	12 Kasım 1979	1 yıl 10 ay 7 gün	CHP (Koalisyonsuz)
6.Demirel Hükümeti	12 Kasım 1979	12 Eylül 1980	10 ay	AP (Azınlık Hükümeti)

Kaynak: (TBMM, 2020).

CHP, MSP Koalisyon Hükümetinin ilk anlaşmazlığı Cumhuriyet'in 50. Yılı kutlaması için İstanbul'da yapılan "Güzel İstanbul" heykeli olmuştur. MSP bu heykelin pornografik olduğunu, devletin bununla mücadele etmesi gerektiğini ve heykelin kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Heykel kaldırılmıştır fakat buna benzer olaylar sürekli koalisyonun önüne gelmeye devam etmiştir. Zira asıl mesele MSP'nin koalisyonun küçük ortağı olması sebebiyle Erbakan'ın Ecevit'in gölgesinde kalmasıdır. MSP; haşhaş yasağının kaldırılması, genel af yasası gibi konularda öncül rolü üstlenemeyeceğini görmüştür. Bu yüzden hem CHP'ye hem diğer sağ partilere oy kaptıracağını düşüncesiyle heykel sorununa benzer popüler sorunlar bulup bunları çözüme kavuşturmaya yönelmiştir (Ahmad F, 1996: 417-418).

Bir diğer sorun CHP'nin seçim öncesi sözünü verdiği "af yasası" nedeniyle yaşanmıştır. MSP parti olarak destek kararı almasına rağmen 20 milletvekili; 141 ve 142'nci maddelere, komünistlerin salıverilmesinin engellenmesi amacıyla olumsuz oy kullanmıştır. CHP bu sorunu Anayasa Mahkemesi'ne taşıyıp 141 ve 142'nci madde kapsamında hüküm giyenlerin de salıverilmesini sağlamıştır

(Yalansız , 2006: 302). Buna benzer şekilde iki parti arasında bizatihi koalisyonun bitmesine sebep olabilecek boyutta görüş ayrılıkları koalisyon süresince yaşanmıştır. Fakat her iki parti lideri kendi partilerindeki karizmatik otoriteleri ile koalisyonu devam ettirebilmiştir. Her şeye rağmen bu koalisyon döneminde çeşitli başarılarla imza atılmıştır. Kıbrıs Barış Harekatı yapılmış; 12 Mart Dönemi'nde hapse atılan sol görüşlü aydınlar, öğrenciler ve sivil toplum örgüt liderlerinin serbest bırakılmıştır. Haşhaş üretimi ABD'ye rağmen serbest bırakılmıştır (Eryılmaz, 2019: 195-200).

Af yasasının uygulanmasıyla birlikte CHP; sol cenahtan gençlik hareketi, sendikalar, dernekler, aydınlarla olan ittifakını yoğunlaştırmıştır. Böylece ilerleyen yıllarda siyasal ve toplumsal alanda kitle hareketinin yoğunlaşmasını sağlayacak bir ortamın hazırlanmasını sağlamıştır (Yaşlı, 2020: 258). Zira 12 Mart Muhtırasından sonra hapse atılan liderler ve aydınlar, af ile tekrar siyasal alana dahil olmuştur. Böylelikle sivil toplum alanında örgütlülük düzeyini arttırmıştır. Bu da siyasal bilincin artması ve böylece karşı hegemonya mücadelesinin, mevzi savaşı şeklinde sivil toplumun tüm alanına zuhur ederek yoğunlaşmasını sağlamıştır.

Bu bakımdan CHP'nin kısa iktidarında yaptıklarıyla, Gramşiyen anlamda modern prens olan siyasal partinin yapması gereken hegemonya savaşımının liderliğini yerine getirmiş olduğu söylenebilir. Böylelikle mevcut hegemonik sistem tarafından dışlanan sınıflarla etkileşimini kuracak aydınları kendisine entegre edebilmiştir. Bu örgütlülük seviyesiyle karşı hegemonya savaşımına hazır bir halde olduğunu göstermiştir (Gramsci, 2018: 163). Zira seçimlerden aldığı sonuçlarla birlikte iktidara kısa sürede olsa gelmesi bunun göstergesidir. İktidara gelmesi ise Gramşiyen anlamda karşı hegemonya mücadelesinin kazanılmış olduğunu göstermez. Zira Gramsci'ye göre iktidara gelmek demek egemen hegemonyanın kurulması demek anlamına gelmemektedir. Hegemonyanın daha iktidara gelmeden kurulması gereklilik arz eden bir durumdur (Gramsci, 2011a: 171). CHP'nin de iktidarının bu kadar kısa sürede yıkılabilmesi hegemonyasının yeterince güçlü olmadığının bir göstergesi olarak okunabilir.

Kıbrıs Barış Harekatı bu koalisyonun en önemli başarısı olmasına rağmen kendi başını yiyen yılan gibidir. Kıbrıs Barış Harekatı öncesinde CHP-MSP koalisyonunda yaşanan görüş ayrılıkları nedeniyle koalisyon artık bitme noktasına gelmiştir. Bu dönemde başlayan Kıbrıs Barış Harekatı tüm görüş ayrılıklarının unutulmasını ve koalisyonun ömrünün uzamasını sağlamıştır. Yine de bu hareket,

koalisyonun nihayete ermesine sebep olan en önemli etmenlerden biri olmuştur. Zira bu harekete yönelik, CHP ve MSP'nin söylemi farklı şekilde gelişmiştir. CHP uluslararası arenada Kıbrıs Barış Harekatı'nın meşruiyetini, bir savaş değil barış için yapılan müdahale olduğu tezi üzerine kurmuştur. MSP ise ümmetçi bir söylem üzerinden harekatı bir cihat olarak tanımlamıştır. Bu da hükümeti uluslararası alanda zora sokmuştur. Her şeyden önemlisi ise her iki liderin de bu zaferden seçmen nezdinde kendi lehine yararlanmak istemeleri koalisyonun sonunu getirmiştir (Ahmad F, 1996: 423). Bunun neticesinde CHP, MSP ile bir koalisyon yerine tek başına iktidar olmanın konforunu düşünerek koalisyonu bitirme hesapları yapmaya başlamıştır. Ecevit, "*Kıbrıs Fatih*i" unvanından da yararlanıp yapılacak bir seçimde tek başına iktidar olma hesabı yapmıştır. Buna karşın diğer partiler ise Ecevit'in etrafında oluşan dalgaya bir de milliyetçilik vurgusunun eklenmesiyle gidilecek seçimden kaçma üzerinden politikalarını kurmuşlardır (Zürcher, 2014: 377).

Organik kriz ortamının oluşmasına neden olan etmenlerden biri ekonomik şoklardır. 1970'li yıllar Dünya'da Keynesyen iktisat modelinin krizi, sermayenin aşırı birikim krizidir. Bu tanımlama gelişmiş ülkeler için mümkün iken az gelişmiş ülkelerdeki krizin adı ise İİS modeli, popülizm ve bürokratik-otoriter devlet krizi şeklinde tanımlanabilir (Ozan, 2015: 661). Bunun yanında Türkiye ekonomisi için olumlu bir gelişme yaşanmıştır. Bu olumlu gelişme Almanya'ya giden işçilerden gelen Mark'ın ülke içinde döviz bolluğu yaratmasıdır. Bu döviz bolluğu ödemeler dengesinde bile hissedilmeye başlamış, 1973 yılında ödemeler dengesindeki açık tamamen kapanmış ve fazla vermiştir. Bunun boyutu o dönem için maaşların Mark ile ödenmesi tekliflerinden anlaşılabilir (Kuruç, 2020: 237).

OPEC'in 1973 İsrail-Mısır Savaşı sonrasında petrole uyguladığı %400'lük bir zam sonrası tüm Dünya enflasyonist bir ortama girmiştir. Bu şoktan Türkiye gibi üretim yapmayan, ithalata bağımlı olan ülkeler derinden etkilenmiştir. Krizden etkilenen Almanya, Türkiye'den işçi alımını durdurmuştur. Böylece Türkiye, 1974 itibarıyla ödemeler dengesinde yeniden açık vermeye başlamıştır. Bir diğer gelişme; 12 Mart Muhtırası Döneminde ABD baskısıyla yasaklanan haşhaş ekiminin, CHP-MSP Koalisyonunca yeniden serbest kılınmasıdır. Yine aynı koalisyonun, yıllardır Türkiye dış politikasında sorun oluşturan Kıbrıs Sorununa yönelik Kıbrıs Barış Harekatı'nı başlatması neticesinde gelen ABD'nin ekonomik ambargosudur. Tüm bunlar birleşince sürekli olarak dış borcun artması, önlenemez

enflasyon, yükselen dolar ve petrol fiyatları nedeniyle ithalat için finansman bulmakta sıkıntı çekilmeye başlanmıştır (Kuruç, 2020: 237-238). Tüm bunlara rağmen Dünya genelinde yaşanan Keynesyen iktisat modelinin krizi; Almanya'ya giden işçilerden sağlanan döviz, yurt dışı borçlanma imkanı gibi nedenlerle Türkiye için 1970'lerin ikinci yarısına ertelenmiştir (Boratav, 2004: 129-140).

1970'lerle birlikte eğitilmiş ve 1961 Anayasası'nın verdiği hak ve özgürlükleri tanıyarak yetişen, Dünya genelinde gençlik isyanı olan 68 Kuşağına dahil olmuş genç bir nüfus yetişmiştir. 1971 Muhtırası ile hapse gönderilen gençlik ve öğrenci örgüt liderleri, Ecevit Affı ile salıverilmiş ve kaldıkları yerden siyasal girişimlerine devam etmişlerdir (Yaşlı, 2020: 258). Endüstrileşme hızlanmış, köyden kente göç süreklileşmiş, halkın toplumsal ve siyasal gelişmeleri takip etmelerini kolaylaştıran radyo ve televizyon yaygınlaşmıştır. Kendi toprağını terk eden köylüler ücretli çalışana dönüşmeye başlamıştır. 1965 yılında 3 milyon olan ücretli çalışan sayısı, 1970'de 4,2 milyon, 1975'te 5,4 milyon ve 1980'de 6,2 milyona yükselmiştir (Koç, 1998: 64-65). Bu durum, Gramsci'nin mevcut hegemonik sistemin krize girmesinin sebeplerinden biri olarak göstermiş olduğu, pasif halde bulunan grupların aniden siyasal bilinçlilik düzeyine erişmesi ve mobilize olmalarına denk gelir. Gramsci, özellikle köylülerin bu düzey değişimini önemli olarak görür (Gramsci, 2011b: 46). Türkiye'de, köylülerin siyasal olarak daha etkileşime açık hale gelmeleri ve sanayileşmenin artmasıyla bir kısmının işçi sınıfına dönüşmesiyle Gramsci'nin analizine benzer yönler taşımakta olduğu görülebilir.

1960'larda işçi eylemleri daha çok işyerinde yaşanan sıkıntıların giderilmesi ve sendikal hakların serbestleştirilmesi gibi amaçlarla yapılmıştır. 1974 yılıyla birlikte ise işçi gösteri ve eylemleri hem sayısal olarak artmış hem de yapıma sebepleri daha siyasallaşmıştır. Bu dönemde yapılan eylemler; iş durdurma, işyeri işgali, iş yavaşlatma ve işin yapılmasını engellemeye yönelik çeşitli girişimler şeklinde olmuştur (Koç, 1998: 115). Bu bakımdan 1970'lerle birlikte işçi sınıfının ekonomik-korporatif evreden çıkarak evrensel çıkar bilincine eriştiği bir döneme girilmiştir. Yani tarihsel bir zorunluluk olarak hem nicel hem nitel bir gelişim sergilemiştir.

1970'ler aynı zamanda burjuva sınıfının da işçi sınıfı karşısında kendi sınıf bilincine eriştiği döneme denk gelmektedir. Bunu en net şekilde Türkiye Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği'nin (TÜSİAD) kuruluşunda görebiliriz.

TÜSİAD, büyük sanayi burjuvazisinin örgütlenme biçimini temsil etmiştir. Devlete ilişkin uzun vadeli vizyon belirleme misyonu edinmiştir; yani burjuvazinin “*ideolojik ve siyasal hegemonya arayışındır*” (Ozan, 2015: 667). 1970’ler, aynı zamanda bankalar ve bazı iş gruplarının;¹⁵ resim, müzik, sinema, müze gibi kültürel alanlarda “*ideolojik ve kültürel hegemonyanın*” kurulmasına yönelik girişimleri olduğu yıllar olmuştur (Atılğan, 2012: 346).

Aydınların karşı hegemonya mücadelesine dahli 1960’lar ve 1970’ler boyunca açıkça görülebilir. Özellikle TİP bünyesinde Yaşar Kemal gibi önemli isimler göze çarpmaktadır (Atılğan, 2020: 58). Müzik alanında bakıldığında Aşık Mahsuni, Aşık İhsani gibi fakir toplumsal kesimlerin toplumsal ve ekonomik sıkıntılarını siyasal olarak dile getiren halk ozanları popülerleşmiştir. Sinemada Yılanların Öcü (1963), Şafak Bekçileri (1963), Karanlıkta Uyuyanlar¹⁶ (1965), Umut (1969) gibi filmlerle Türkiye’nin siyasal, ekonomik ve toplumsal ortamı yansıtılmaya başlanmıştır. Dönemin romanlarında ise sömürülen köylünün yanına sömürülen işçi sınıfı da eklenmiştir. Yaşar Kemal’in Dağın Öte Yüzü üçlemesi, Fakir Baykurt’un Tırpan’ı (1970), Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü (1962) gibi kitaplar yazılmıştır (Atılğan, 2015: 648-650). Bunlar bize işçi sınıfının kendi aydın sınıfı ile bütünleşmiş olduğunu gösterir. İlk olarak TİP ile bütünleşen bu aydınların bir kısmının zamanla CHP çatısı altında kitleleri eğitme ve örgütleme görevi gördükleri gözlenebilir.

3.3. 1975-1978 Cephe Döneminin Başlaması

Akça’ya (2020: 109) göre 1970’li yıllar, özellikle 1970’lerin ikinci yarısı hegemonik kriz dönemine denk düşer. Zira bu dönemde İİS’ye dayalı kalkınma modeli krize girmiştir. Kitlel hareketler ve sınıf mücadelesi yoğunlaşmış, parti-sınıf bağlamı ve ittifaklar çözülmüştür. Zor hem militarizasyon hem de sağ şiddet yaygınlaşması olarak kendisini gösterir şekilde tamamen egemen hale getirilmiştir. Buna karşın rıza üzerinden bir hegemonya kurma yeteneği kaybolmuştur. Parlamenter sistem kronikleşen temsil krizleri içinde boğulmuştur.

¹⁵ Türkiye İş Bankası, Akbank, Yapı ve Kredi Bankası, Koç, Sabancı ve Çukurova Sermaye Grupları vs.

¹⁶ Boya fabrikası işçilerinin verdikleri siyasal mücadeleleri anlatan Türk sinemasının ilk siyasal işçi filmidir.

Burjuvazinin, 1971 Muhtırası ile sağlanmaya çalıştığı hegemonyanın güçlendirilmesi projesi başarısız olmuştur. Tünay bunu şöyle ifade etmektedir; *“artan gelir dağılımı bozukluğu, hızlı ama eşitsiz gelişme süreci, hükümetlerin ittifak tekliflerinin radikal sendikalar tarafından reddedilmesi, öğrenci protestoları, kırsal kesimde artan toplumsal hoşnutsuzluk, yeni zenginlerin savurgan yaşam tarzına yönelik hoşnutsuzluk, eski ve yeni değerlerin çelişkili ve dramatik bir şekilde bir araya gelişi ve de devrimci solun bir kesimi tarafından yürütülen parlamento mücadelesi; bunların hepsi iç içe geçerek toplumsal bir hoşnutsuzluğa dönüştü”*. Bahsedilen bu olayların hepsi Türkiye’nin 1970’lerini hegemonik kriz ortamına dönüştürmüştür (Tünay, 2002: 185).

3.3.1. I. Milliyetçi Cephe Dönemi (1975-1977)

Ecevit’in istifasından sonra dört ayı geçkin bir süre organik kriz ortamının en büyük göstergelerinden olan hükümet bunalımı yaşanmıştır. İşveren sendikaları AP-CHP Koalisyonunun kurulmasından yana tutum almıştır. DİSK ise CHP’nin tek başına iktidara geleceği düşüncesiyle seçime gidilmesini desteklemiştir (Milliyet, 28.09.1974). Bunun yanında dört ay boyunca Ecevit her ne kadar hükümet kurma görevini almış olsa da seçim yanlısı tutumunu sürdürmüştür. CHP, özellikle AP ile kurulacak bir koalisyon yerine seçime gidecek bir azınlık hükümeti kurmaktan yana tutum sergilemiştir. DP’nin AP karşıtı tutumu nedeniyle CHP ile bir koalisyona yeşil ışık yakması üzerine DP ile görüşmeler başlamıştır. Fakat DP’nin erken seçime gidecek bir hükümet yerine kalıcı bir hükümet kurma teklifi CHP tarafından kabul edilmemiştir. Bunun temel nedeni CHP’nin erken seçime gidilmesi durumunda tek başına iktidara geleceğine olan inancıdır. Üstelik CHP kendisinin bir koalisyon kurmaması halinde diğer sağ partilerin birleşerek bir hükümet kurabileceği ihtimalini ciddiye almamıştır. DP ile uzlaşma olmaması üzerine Ecevit son kez azınlık hükümeti kurmayı denemiştir. Bu da başarısızlıkla sonuçlanınca hükümet kurma görevini Cumhurbaşkanı’na iade etmiştir (Milliyet 06.11.1974).

AP ise bir sağ koalisyon oluşturmaya yönelik çabalarını sürdürmüştür. CHP ile bir koalisyona ise katı şekilde karşı durmuştur. MSP, MHP ve CGP ise AP liderliğindeki bir sağ koalisyona onay vermişlerdir. Fakat milletvekili sayıları hükümet kurmaya yetmemiştir. Bunların dışında kalan, AP içindeki muhalif

hareketten doğan DP ise AP ile bir koalisyona geçmiş hesaplar nedeniyle yanaşmamıştır. Hükümetin kurulamaması üzerine 14 Kasım 1974 yılında milliyetçi ve muhafazakar aydınların oluşturduğu Aydınlar Ocağı, sağ partilere hükümet kurmaları için bildiri yayınlamıştır. Bu bildiriye göre Ecevit ve CHP'nin yükselişine, yani komünizme karşı bir sağ cephe kurulması istenmiş ve tüm partiler nezdinde kulis yürütülmüştür (Yaşlı, 2020: 269-271).

Devam eden süreçte ise DP lideri Ferruh Bozbeyli'nin Demirel'e karşı olan inatçı tutumu Saadettin Bilgiç'in başını çektiği parti içi muhalefete neden olmuştur (Milliyet, 23.03.1975). Celal Bayar'ın çalışmaları ve 18 Aralık 1974'te "*Eski DP'lilerin Siyasi Affına İlişkin Kanununu*" kabul edilmesiyle eski Demokrat Partililer ile AP arasındaki sorunun tamamen çözüme kavuşmuştur. Bunun sonucunda 28 Mart'ta koalisyona yanaşmayan DP'den Bilgiç ile birlikte 8 milletvekili istifa etmişlerdir (Çavuşoğlu, 2005: 93). Nihayetinde AP, MHP, MSP ve CGP arasındaki koalisyona DP'den istifa eden bağımsız milletvekillerinin de destek vermesiyle I. Milliyetçi Cephe (MC) Hükümeti kurulmuştur. Böylece mecliste hiçbir dayanağı olmayan Sadi Irmak Hükümeti sona ermiştir. MC'nin kurulmasıyla sonlanan bu 213 günlük hükümet krizi Türkiye Devleti'nin en uzun hükümet krizidir (Eroğul, 2010: 298). Bu aynı zamanda Gramsci'nin bahsetmiş olduğu organik kriz ortamının göstergelerinden olan hükümet krizlerinin bu dönem de yoğun bir şekilde yaşandığını gösterir (Forgacs, 2018: 323).

MC koalisyonu içindeki partilerin milliyetçilik tanımları, ekonomik anlayışları gibi konulardaki görüş ayrılıkları koalisyonun sonlanmasına neden olacak ölçüde farklıdır. (Özdemir, 1997: 240). Öymen (1975: 1), 8 Mayıs 1975 tarihli yazısında MC üyesi partilerin farklılığına vurgu yaparak "*aslında bir tek hükümet programı yok, beş ayrı hükümet programı var*" diyerek konuyu özetlemiştir. Bununla birlikte AP, hem CHP etrafında kurulan sol ittifaka karşı güçlü bir ittifak kurmuş hem de kendi oy tabanlarına hitap eden ve kendisinden ayrılmış partilerin kendisine yöneltebileceği muhalefeti engellemiştir.

Arslan'a (2020: 382) göre MC Hükümeti, 1970'lerin başında parçalanmış sağın tek bir çatı altında tekrardan bir araya gelmesidir. Bunu Marks'ın "*Louis Bonaparte'in 18. Brumaire*" kitabın ile bağlantılandırarak okur. Buna göre; proletarya dışındaki partilerin, düzenin tekrardan inşasını sağlamak için Louis Napolyon etrafında birleşmelerine benzettir. Akşin (2012: 250) ise "*cephe*" kelimesinin 1950-1960 arası Demokrat Parti dönemindeki "*Vatan Cephesi'ne*"

benzediğini söyler. Yine Ahmad da (1996: 426) “*cephe*” kelimesinin “*Vatan Cephesi’ni*” hatırlattığını söyler. Fakat bu sefer cepheleşmenin ideolojik olarak yaratıldığını ve karşı cephenin tüm sol görüşler olduğu çıkarımını yapar. Bu durum, Gramsci’nin mevcut hegemonyanın krize girmesi durumunda uygulayabileceği yöntemlerden birinin göstergesidir. Sorgulanmaya başlayan ve tarihsel ittifaklarının sorgulandığı bu hegemonik kriz ortamında mevcut hegemonik güç alt gruplar üzerinde kaybolan hegemonyasını tekrardan kurmaya çabalar (Portelli, 1982: 134-135). Bunun yöntemlerinden biri de MC çatısı altında kendisinden kopan diğer partileri, tek bir partide yeniden toplama girişimi olarak okunabilir.

MC Hükümetinin ilk işlerinden biri TRT Genel Müdürlüğü’ne CHP tarafından getirilmiş olan İsmail Cem’in bu görevden alınmasıdır. Bu girişim, Demirel’in TRT ve Anadolu Ajansı (AA) üzerinde mutlak güç kurma politikasının göstergesidir (Akın, 2012: 389). Bununla birlikte yasa dışı hareketler sadece Devlet kurumları üzerinde atamalarda yaşanmamıştır. MC Hükümeti döneminde paramiliter örgütler tarafından uygulanan sağ şiddet hat safhalara çıkmıştır. Güvenlik güçleri ise bu paramiliter örgütlere daha müsamahalı davranırken sol görüşlü kişilere karşı MC Hükümeti tarafından kullanılmışlardır. Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği’nin (TÖB-DER) Genel Başkanı Ali Bozkurt, Demirel’in Hükümeti kurma görevi almasıyla birlikte ülkede yaşanan şiddet olaylarının yeniden başladığını söylemiştir (Cumhuriyet, 05.04.1975).

Türkeş, 17 Mayıs’ta yapılan 12. MHP kurultayında “*Türkiye halkları*” ifadesini kullananları hainlikle suçlamıştır. Bu hainlere karşı sabırlarının artık kalmadığını, derhal bertaraf edilmesi gerektiği söylemiştir. Bu ifadeler CHP ve sol ittifaka karşı, sağ şiddetin yoğunlaşacağının bir ilanı gibi tehdit unsurları içermektedir (Yaşlı, 2020: 277). Türkeş’in Ecevit’e ilişkin “*sövenler ne yapılır?...önce nasihat edilir, eğer uslanmazsa azarlanır, yine de terbiyesizliğe devam ederse, temiz bir kötek atılır. Saydığım tedbirlerin hiçbir netice vermezse, layık olduğu yere gönderilir.*” ifadesi de tehdidin boyutunu gözler önüne sermektedir (Cumhuriyet, 05.10.1975). Bu aynı zamanda, krize giren hegemonyanın yeniden sağlanması için rıza momentinin geri plana alınıp zor momentinin öne çıkarılmasıyla birlikte okunmalıdır (Jones, 2006: 95).

Ecevit komando saldırılarını engellemek isteyen polislerin MC Hükümeti tarafından görevden alınmasını, bunu ülke içinde kargaşa çıkarmak isteyen MC’nin bilinçli bir eylemi olarak okumuştur (Cumhuriyet, 10.05.1975). 20 Eylül tarihinde

ise Ecevit, Ünye ve Eynesil Mitingine yapılan saldırılarda AP'nin MHP'li komandoları kullandıkları açıklamasını yapmıştır (Cumhuriyet, 20.09.1975). 24 Kasım tarihinde Cumhuriyet Gazetesi; MC Hükümetinin ilk dokuz ayında 21 gencin öldürüldüğü, 715 kişinin yaralandığı haberiyle çıkmıştır. Bunun yanında 43 silahlı baskın gerçekleştirilmiş, 72 ayrı yer veya binaya saldırı düzenlenmiş, 1143 kişi gözaltına alınmış, 242 sol görüşlü öğrencinin tutuklanmıştır (Cumhuriyet, 24.11.1975).

Mumcu (1976: 9), toplumsal şiddet olaylarında hedef olarak devrimci öğrenci liderlerinin alındığını söylemiştir. Bu şiddet olayları programlı bir şekilde tüm ülke genelinde profesyonel yöntemlerle ve silah eğitimi almış kişilerce gerçekleştirilmiştir. Öldürülen sol görüşlü insanların başlarından ve göğüslerinden vurulmuş olması, ateş edenlerin profesyonelliğini göstermektedir. Aynı zamanda sol görüşlü insanların varoluşsal olarak olumsuzlanmasıdır. Mumcu'ya göre bu saldırıların destekleyici ve azmettiricisi MC, tetikçileri ise kontrgerilla ile ülkücülerdir.

Ecevit; işçi sınıfının şiddete başvurduğu ve kanunsuz eylem, grev ve iş bırakma yaptığı yönündeki eleştirilere ise işçilerin şiddete karşı ve yasalara saygılı olduğunu söylemiştir. Ona göre asıl olarak Demirel'in sermaye sınıfını kayırarak işçi sınıfını kışkırttığını söylemiştir (Cumhuriyet, 25.08.1975). Erzurum Pasinler'de Genel Sekreter Orhan Eyüboğlu'nun da aralarında bulunduğu CHP heyetine ve binalarına saldırılar olmuştur. Ecevit saldırılara karşı İçişleri Bakanı'na ulaşmaya çalışmış fakat ulaşamamıştır. Bu olay sonrasında Ecevit sağ şiddete karşı MC'nin tutumunu *"bugün Türkiye'mizde sağ kalanlar, Hükümete rağmen sağ kalanlardır"* sözleriyle özetlemiştir (Cumhuriyet, 13.12.1976). Ecevit'in Anadolu'da gerçekleştirdiği mitinglere sürekli olarak MHP'li komandolar tarafından saldırılar düzenlenmiştir (Ahmad F, 1996: 434).

CHP mitinglerine yönelik saldırılar karşısında parti içinde bir askeri müdahale riskinin önlenmesi için Ecevit'in gezilerinin ertelenmesi gerektiği tartışılmıştır. Ecevit ise halk nezdinde olan popülaritesini zayıflatacağını düşündüğü bu öneriye karşı çıkmıştır. 28 Haziran 1975 yılında Taksim'de 200.000 kişinin katılımıyla yaptığı mitingde sağın şiddet politikalarına karşı daha yırtıcı bir muhalif tavır takınmıştır. Ecevit'in sağ şiddete karşı sert muhalefet yürütmesi; sağ şiddetin üzerine kurulduğu sol görüşlü partiler, sendikalar, sivil toplum kuruluşlarının CHP etrafında kümelenmesini sağlamıştır. CHP'nin buna benzer sert

muhalefet girişimleri, milliyetçi cephe karşısında sol bir cephe oluşturulabilmesini kendiliğinden getirmiştir (Ahmad F, 1996: 435-439).

18 Nisan 1976 yılında Ankara’da gerçekleştirilen “*Özgürlük ve Barış Mitingine*” TİP Genel Başkanı Behice Boran ve Sosyalist Parti Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, faşist cepheye karşı ortak cephe çağrısıyla kendi tabanlarını davet etmişlerdir. DİSK’in, Taksim’de solun MC karşısında güç gösterisine dönüştürdüğü 1 Mayıs kutlamalarında CHP’ye olan destekleri bir kez daha vurgulanmıştır (Ahmad F, 1996: 439-441). CHP’nin, mevcut hegemonik güç tarafından kendisine yöneltilen zor momentine karşı geri adım atmayışı, kitleleri etrafında toplamasını sağlamıştır. Bu da temsil ettiği ve ittifak içinde olduğu sınıflarla olan bağının güçlenmesini sağlamıştır. Bu bakımdan karşı hegemonya mücadelesinde CHP, Gramsci’nin bahsettiği anlamda eşgüdümlü ve eşzamanlı eyleme ulaşmayı amaç edinenleri homojenliğe taşımıştır çıkarımı yapılabilir.

MC Hükümeti, Devlet Kurumlarına kendi partilerinden insanları yerleştirmek ve komünizmle mücadele edildiği gerekçesiyle “*komandolar*” adı verilen MHP’ye bağlı paramiliter örgüt eliyle sağ şiddetin yoğunlaşmasına neden olmak dışında ülkenin siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunlarına yönelik politikalar oluşturamamıştır. Bunun bir nedeni de Hükümet ettiği süre boyunca, koalisyon partilerinin pamuk ipliğine bağlı olan birliğidir. Bu yüzden koalisyonu yürütürken önemli kararlar alamamış, sürekli olarak iç sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır (Cumhuriyet, 03.04.1975). Buna bağlı olarak da enflasyonist ortam derinleşmiş, işsizlik artmış ve ekonomik sıkıntılara çözümler üretilmemiştir. Yaşanan ekonomik krizden işçiler, köylüler, esnaf, memurlar ve sanayiciler olmak üzere toplumun tüm kesimi etkilenmiştir (Ahmad F, 1996: 437). Bu, Gramsci açısından organik kriz döneminin yani otorite krizi döneminin iyi yönetilememesi demektir. Bunun sonucunda egemen hegemonik sistem, ittifak halinde olduğu alt sınıflarla bağını devam ettiremez hale gelmiştir (Carnoy, 2001: 266). MC Hükümetinin, iktidarında uyguladığı politikalarla hegemonyada meydana gelen çatlak iyice büyümüştür. Gramsci’nin deyiimiyle “*yönetemez*” noktasına gelmiştir.

1974 OPEC Krizi’nin sonucu olarak petrol fiyatları hızlı şekilde tüm Dünya’da artmaya başlamıştır. Türkiye’ye de yansıyan bu küresel kriz; dış borçlanma, Almanya’dan gelen döviz ve popülist politikalarla 1977 yılına kadar ötelenmiştir (Boratav, 1997: 341). MC Hükümeti’nin sürekli seçim ortamında geçirdiği iktidarında ülke ekonomisinin yapısal sorunlarına çözüm üretilmemiştir.

Bunun yerine seçime yönelik geçici ve krizi ötelemeye yönelik bir ekonomi politikası yürütmüştür. Bu durum çeşitli ekonomi kuruluşlarının MC Hükümeti'ne yönelik olarak verdiği çeşitli uyarılarda ve raporlarda görülebilir.

Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF), Türkiye'nin 1975 yılı bütçesinin açık vereceği uyarısında bulunmuştur. Bunun önlenmesine yönelik yeni zamların yapılması gerektiği, vergi gelirlerinin arttırılması için vergi kaçakçılığının ve kaybının önlenmesi gerektiğini bildirmiştir (Cumhuriyet, 14.04.1975). 22 Nisan 1975'de, Merkez Bankasının net rezervleri bir hafta içinde artı 47 milyon dolardan eksi 17 milyon dolara gerilemiştir (Cumhuriyet, 22.04.1975). 2 Haziran 1975'de, Türkiye IMF'ye yeniden kredi için başvuruda bulunmuştur. Aynı zamanda Türkiye, Dünya Bankası tarafından borcunu ödeyemeyen ülke ilan edilmiştir (Cumhuriyet, 02.06.1975).

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Türkiye'nin 1975 yılındaki ekonomik durumuna ilişkin olarak ekonominin yapısal olarak zayıf durumunun devam ettiği tespitini yapmıştır (Cumhuriyet, 09.06.1975). TÜSİAD Başkanı Feyyaz Berker ise Türkiye'nin ticaret açığı konusunda iş dünyasının duyduğu kaygıyı anlatmıştır. MC Hükümeti'ni tedbir almaması konusunda eleştirmiştir (Cumhuriyet, 01.08.1975). Sanayi Odaları Birliği Başkanı Sakıp Sabancı, ekonomik durumun kötüleştiğini ve devalüasyon gibi uygulamaların MC Hükümeti tarafından gereksiz yere uygulandığı eleştirilerinde bulunmuştur (Cumhuriyet, 13.08.1975).

Yayınlanan Devlet Planlama Teşkilatı raporunda, 1975 yılının ilk yarısında yaşanan enflasyonist ortamın MC Hükümeti'nin uygulayageldiği mevcut ekonomi politikalarını uygulamaya devam etmesi durumunda yoğunlaşacağı tespiti yapılmıştır (Cumhuriyet, 30.08.1975). Amerikan AP Ajansına göre, Türkiye'yi 1976 yılında büyük bir devalüasyon beklemektedir. 1976 yılı için Türkiye'de dış ticaret ve bütçe açığının artacağı ve bu durumun devalüasyona sebep olacağı tespiti yapılmıştır (Cumhuriyet, 24.11.1975).

1976 yılı İstanbul Ticaret Odası raporuna göre, son 3 yılda en yüksek enflasyonun 1977 yılı ocak ayında yaşandığı tespiti yapılmıştır. Ayrıca 1977 yılı içinde enflasyonun rekor düzeyde gerçekleşeceği tahmin edilmiştir (Cumhuriyet, 12.02.1976). 2 Mart 1976'da MC hükümeti boyunca 9. kez TL, dolar karşısında değer kaybetmiştir. Böylelikle devalüasyon ile birlikte toplamda %23,6'ya ulaşan bir değer kaybı söz konusu olmuştur. Bunun üzerine İstanbul Sanayi Odası Başkanı

ve TÜSİAD Genel Sekreteri, devalüasyonun fiyatları olması gerekenden daha fazla arttıracığı açıklamasını yapmıştır (Cumhuriyet, 02.03.1976).

Ekonomik kriz, yaşanan enflasyonist ortamda da kendisini göstermektedir. Ocak 1977’de kahveye %30, mutfak araç gereçlerine %40, et ve balık ürünlerine %30 ile 40 arasında bir fiyat artışı yapılmıştır (Cumhuriyet, 22.01.1977). 3 Şubat’ta ise zaten zamlanmış olan kahve fiyatına %100’lük bir zam haberi daha gelmiştir (Cumhuriyet, 03.02.1977). Yönetilemeyen ekonomik ve siyasetin nihayetinde, büyük sermaye de MC Hükümetinden umudunu kesmiş ve erken seçim talebinde bulunmaya başlamıştır (Cumhuriyet, 05.03.1976).

Gramsci, ekonomik krizin bizatihi kendisinin organik bir krize neden olmayacağını söylemiştir. Ekonomik kriz, organik krizin sebeplerinden biri ya da yoğunlaşmasını sağlayan bir neden olabilir. Egemen hegemonik güç, ekonomik krize rağmen doğru yöntemlerle hegemonyasına karşı yürütülen karşı hegemonya mücadelesine karşılık verebilirse, organik kriz ortamını sonlandırıp hegemonyasını sürdürebilir (Gramsci, 2011b: 200). MC ittifakı bu doğru politikanın oldukça uzağında hareket etmiştir. Zira karşı hegemonya mücadelesine karşı sadece rıza momentini geri plana itip zor gücünü uygulayarak ayakta kalmaya çalışmıştır. Böylelikle hegemonyasındaki çatlak her geçen gün büyümüş ve yönetemez hale gelmiştir. Burjuva sınıfının, MC Hükümetinden vazgeçme nedeni de tam olarak bu yanlış uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Zira karşı hegemonya mücadelesi, zor momenti uygulandıkça daha yoğunlaşmış ve kitleler daha mobilize olmuştur. Örgütlenmenin merkezi olan bir siyasal parti yani CHP etrafında homojenlik düzeyine ulaşmıştır.

1975 yılında yapılan kısmi Senato seçim sonuçlarına bakıldığında, MC’nin geleneksel tabanı ile kopuş süreci görülmektedir. Tablo 3.2’de görüldüğü gibi; CHP %43,3 ile 25 senatör, AP %40,8 ile 27 senatör, MSP %8,9 ile 2 senatör çıkarmıştır. CGP seçime girmeyip AP’yi desteklemiş, MHP %3,2, DP ise %3,1 oy alarak senatör çıkaramamıştır (Cumhuriyet, 13.10.1975). Bu seçim, gelecek seçimlerin bir provası niteliğindedir ve partilerin politikalarının onaylanma durumlarını göstermektedir. Buna göre; 1973 Genel Seçimleri ile karşılaştırıldığında CHP’nin oyu %33’ten %43’e 10 puanlık, AP’nin ise %29’dan %41’e 12 puanlık bir artış gösterdiği görülmektedir. Buna karşın DP’nin oy oranının %12’den %3’e, MSP’nin %12’den %9’a gerilediği, MHP’nin oy oranını koruduğu görülmektedir. Bu sonuçlarda CHP’nin ve yürüttüğü karşı hegemonya mücadelesinde ittifaklarının

yoğunlaştığı bu bakımdan desteğinin arttığı görülmektedir. AP ise MC'nin lideri olma konumunu iyi kullanarak kendisinden kopan tabanının bir kısmını tekrardan kendi bünyesinde toplayabilmiştir. Burada her ne kadar AP'nin oyunun artmış olduğu görülse de sağ cenahın oy oranı %62'den %56'ya düşmüştür.

Tablo 3.2: 1973 Türkiye Genel Seçimi- 1975 Kısmi Senato Seçim Sonuçları

	CHP	AP	CGP	MSP	MHP	DP
1973 Genel Seçim Sonuçları (%)	33,3	29,8	5,3	11,8	3,4	11,9
1975 Senato Seçim Sonuçları (%)	43,4	40,8	0	8,9	3,2	3,1
Kazanılan Senatör Sayısı	25	27	0	2	0	0

Kaynak: (Cumhuriyet, 13.10.1975).

Cumhuriyet'in "*Çanlar kimin için çalışıyor*" başlıklı yazısında ise senato seçimleri sonrası oyları düşen küçük partilerin durumu değerlendirilmiştir. Buna göre küçük partiler, iktidarın avantajlarından yararlanmak için koalisyona girmiştir. Fakat cepheleşme ile normal koalisyonun farklı şekilde işlediği olgusunu göz ardı etmişlerdir. Cepheleşmenin kamp mantığı ile ilerleyen ve yarattığı ideolojik kamplaşma ile bütünleşmeyi kendiliğinden getiren bir olgu olduğu hesaba katılmamıştır. MC Hükümetinde liderliği doğal olarak en büyük koalisyon ortağı olan AP lideri Demirel ele almıştır. Buna bağlı olarak küçük partilerin oy oranı düşerken AP'nin oy oranı artmıştır. Burada istisna MHP'dir zira MHP gücünü gençlik örgütü ile sokak çatışmasından almaktadır (Cumhuriyet, 21.10.1975). Bu seçimlerde küçük partilerin oy kaybına uğramasının mevcut olan koalisyon çatlağını daha da derinleştirdiği söylenebilir. CGP Genel Sekreteri Vefa Tanır, MSP'yi MC içinde cephenin mantığına uymayan tek parti olduğu gerekçesiyle eleştirmiştir. MSP Sözcüsü, MSP'nin iyi niyetine karşın AP başta olmak üzere diğer koalisyondaki diğer partilerinin olumsuz tutumlarının MC'nin geleceğini belirsizleştirdiğini söylemiştir (Cumhuriyet, 22.07.1975).

Meclis Başkanlığı seçimleri MC koalisyonundaki çatlağını açıkça gözler önüne seren bir olaydır. Meclis Başkanlığı seçiminde AP ve CHP arasındaki "*centilmenlik anlaşmasına*" göre TBMM Başkanı CHP'den, Senato Başkanı AP'den seçiliyordu. Fakat AP bu seçimlerde bir güç gösterisinde bulunmuş ve CHP'nin adayını desteklememiştir. Fakat MSP'nin AP adayı Öztürk'e oy vermemesiyle seçim süreci aylar süren bir parlamento krizine dönüşmüştür (Özdiç, 2013: 125). 48 tur süren toplantıların nihayetinde AP, CHP ile anlaşmak

zorunda kalmış ve CHP'li Kemal Güven Meclis Başkanlığı'na seçilmiştir (Cumhuriyet, 25.12.1975). Meclis Başkanlığı üzerinden çıkan parlamento krizi, toplumsal anlamda da bir karşılık bulmuştur. TÜRK-İŞ, 24 Aralık tarihine kadar Meclis Başkanı'nın seçilememesi halinde bir saat sürecek iş bırakma ile Parlamento'ya yönelik “*genel uyarı direnişi*” yapacaklarını söylemiştir. Parlamento'nun duyarsızlığını devam etmesi halinde ise sürekli iş bırakma kararı alacağını duyurmuştur (Cumhuriyet, 08.12.1975).

1976 yılında MC, DGM'nin yeniden kuruluşuna yönelik yasa tasarısı hazırlamıştır. Bu yasa tasarısına karşı hegemonik mücadelenin en önemli sınavlarından biri verilmiştir. DİSK, TÖB-DER, 11 Makine Mühendis Odası, TÜM-DER, Genel-İş, TÜTED, TÜMAS, Türkiye Yazarlar Sendikası, Türkiye Barolar Birliği gibi neredeyse toplumsal muhalefetin merkezi olan tüm sivil toplum kuruluşları; DGM yasa tasarısı ve MC Hükümeti'ne karşı bildiriler yayınlamış, CHP ise parlamentoda mücadele yürütmüştür. DİSK, MC Hükümeti sonlanıncaya değin “*genel yas*” ilan etmiş, “*sessiz matem yürüyüşleri*” yapmıştır. Bunun yanında mitingler düzenlemiş ve iş bırakma direnişleri gerçekleştirmiştir. Bu öyle bir raddeye gelmiştir ki; 18 Eylül 1976 tarihinde Aliğa ve TÜPRAŞ Rafinerilerinde, Ereğli Demir Çelik Fabrikasında üretim tamamen durmuştur. MC'nin bu toplumsal muhalefet karşısında tepkisi sıkıyönetim ilan etme tehdidi olmuştur. 1 Ekim'de TÖB-DER yaptığı yürüyüşler gerekçe gösterilerek kapatılmıştır. Ankara Belediye Başkanı Vedat Dalokay belediye işçilerinin direnişini engellemediği gerekçesiyle İçişleri Bakanlığınca görevden alınmıştır. Her iki karar da daha sonradan Danıştay tarafından bozulmuştur. Tüm bu sürecin sonunda ise karşı hegemonik mücadele MC karşısında en büyük zaferlerinden birini almış ve DGM yasa tasarısının kanunlaşmasını engellemiştir (Yaşlı, 2020: 288-306).

MC'nin yasal düzeyde zor momentini öne çıkarma girişimi, karşı hegemonik gücün mücadelesinin de etkisiyle önlenebilmiştir. Bu, Gramsci'nin yönetime gelmeden önce sivil toplum alanında hegemonya kurulmasının zorunlu olması gerektiği çıkarımı ile birlikte okunabilir (Gramsci, 2011a: 171). Zira MC, hükümette olmasına rağmen istediği yasaları çıkarmakta daha doğrusu topluma kabul ettirmekte zorlanmıştır. Bunun yanında TÖB-DER'in kapatılması ve Ankara Belediye Başkanının görevden alınması gibi yasalar yoluyla uyguladığı zor momenti ise 1961 Anayasasının verdiği yetkilerle donatılmış kurumlar eliyle

önlenmiştir. Bu bakımdan MC'nin karşı hegemonik mücadele karşısında kullandığı tek yöntem olan zor momentinin yasal olarak uygulanamayacağı görülmüştür. Bunun sonucu ise karşı hegemonik mücadelede yasa dışı paramiliter güçlerin zor ögesi olarak daha yoğun kullanılması olmuştur.

MC Hükümeti Dönemi'nin bir diğer önemli olayı Kıbrıs Barış Harekatı Dönemi'nde ilan edilen Sıkıyönetimin devam ettirilmesidir. Sıkıyönetimin devam ettirilmesi CHP tarafından eleştirilmiş ve MC'nin bu anayasal durumu kötüye kullandığı söylenmiştir (Cumhuriyet, 05-15.06.1975). Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından toplumsal muhalefet içeren tiyatro oyunları yasaklanmış, grev kararları ertelenmiş, gösteri yürüyüşleri ve mitingler yasaklanmıştır. Ecevit'in mitingleri de sıkıyönetimden nasibini almış, 13 Haziran'da Ecevit'in Kırıkkale Mitingi yasaklanmıştır. DGM'de 141. Madde kapsamında soruşturma başlatılan ve takipsizlik kararı alınan “Ana” adlı oyun nedeniyle Ankara Sanat Tiyatrosu kapatılmıştır (Cumhuriyet, 14.06.1975). Nihayetinde Sıkıyönetim 2 Eylül 1975 tarihinde kaldırılmış fakat Hükümet gerekmesi halinde tekrardan Sıkıyönetim ilan edileceği tehdidini sürekli olarak canlı tutmuştur (Cumhuriyet, 05.12.1975).

Demirel, Ecevit'e Şili Lideri Allende'nin askeri bir darbeyle devrilmesine atıf yaparak “Bülende” hitabı ile seslenmeye başlamıştır. Buradaki anlam; Ecevit'in iktidara gelmesi halinde askerin darbe ile onu devireceğine yönelik bir tehdittir. Yine sıkıyönetim kalktıktan sonra geri getirme imaları, askeriye'nin siyasal karışıklıklara dahil edilmesine yönelik AP'nin tutumunu yansıtmaktadır (Ahmad F, 1996: 444). Bu atıflar aynı zamanda 12 Mart Muhtırası ile ezilen solun canlanması karşısında yeniden yasal sınırların ötesinde bir müdahale ile karşı hegemonik mücadelenin silinmesi talebidir. Yürütülen mevzi savaşında karşı mevzilerde yaratılmaya çalışılan psikolojik bir tahribat girişimidir.

MC Döneminde sendikalar ise toplumsal muhalefetin sesi olmayı sürdürmüştür. Genel İş Kongresi'nde konuşan Genel Başkan Abdullah Baştürk, MC'yi eleştirmiştir. TÜRK-İŞ, DİSK ve diğer sendikaların birleşmesinin artık bir zorunluluk hali aldığını söylemiştir. Neden olarak ise MC ittifakının karşısına ancak ittifakla çıkılırsa işçi haklarının savunulabileceğidir. Sağın Makyelist politikanın özü olan böl ve yönet tuzağına düşülmemesi gerektiğini söylemiştir (Cumhuriyet, 23.04.1975). DİSK ise 24 Mayıs'ta yaptığı Olağanüstü Genel Kurul Toplantısında CHP'yi desteklemeye devam etme kararı almıştır (Cumhuriyet, 24.05.1975).

26 Mayıs'ta DİSK Başkanı Kemal Türker ise bu kararlarını “*CHP, sağ ve Faşist güçlere karşı mücadele veren güçlü bir demokratik kuruluş*” olmasından dolayı 1973 yılı seçimlerinde verilen desteğin devam ettiğini açıklamıştır. Düzen değişikliğinin anayasal yollardan işçi sınıfının öncülüğünde; köylü, esnaf, memur gibi emeğiyle geçinen kesimlerin desteğiyle gerçekleşeceğini ifade etmiştir (Cumhuriyet, 26.05.1975). Bu bakımdan CHP'nin işçi sınıfı ve ittifak halinde olduğu diğer alt sınıflarla bütünleşip onların öncüsü rolünü üstlendiği söylenebilir. CHP, örgütlülük düzeyi ile bahsedilen sınıfları homojenleştirmiştir. Karşı hegemonya mücadelesinde Gramşiyen anlamda olması gereken modern prens görüntüsünü vermiştir denilebilir (Gramsci, 2018: 40-43).

MC Hükümeti Döneminde yaşanan bir başka toplumsal olay ise topraksız köylü kitlesinin durumudur. Ankara-Polatlı'da Beylikköprü köylüleri, yıllardır kira verilmeden ağalar tarafından kullanılan Hazine'ye ait 18 bin dönüm arazinin bir bölümünü işgal etmiştir. Köylüler, bu topraklara el koyduklarını söyleyerek ekip biçmeye başlamışlardır. MHP'li olduğu iddia edilen Oğuz Sakarya adlı kişinin “*buradan çıkın devlet biziz, istediğimizi yaparız*” söylemine karşı köylüler ellerine geçirdikleri sopalarla direnişe geçmiştir (Cumhuriyet, 14.08.1975). Bu ve buna benzer olaylar dönem içinde çoğaltılabilir. Bunların özü Gramsci'nin bahsettiği mevcut hegemonyanın krize girmesinin belirtilerinden olan pasif halde olan bir gücün yani köylülerin ani bir kırılmayla mobilize hale gelmesidir (Forgacs, 2018: 266).

Seçim yılı olan 1977 yılına girildiğinde ise artık koalisyon partileri birbirleri aleyhine olan söylemlerini açık olarak yapmaya başlamışlardır (Cumhuriyet, 05.01.1977). Şubat 1977'de memur maaş katsayısı, MSP'li üyelerin Bütçe Plan Karma Komisyonuna gelmemesi üzerine AP tarafından 11'e indirilmiştir. Konu meclise taşındığında ise CHP ve MSP'nin ortak tutumu ile yeniden 12'ye çıkarılmıştır (Cumhuriyet, 15.02.1977). Böylece erken seçime ilişkin çağrılar tüm partiler tarafından 1977 yılının başında yapılmaya başlanmıştır (Cumhuriyet, 31.01.1977). Nihayetinde 23 Mart 1977 tarihinde AP ve CHP erken seçim yapılması konusunda uzlaşmıştır (Milliyet, 25.03.1977).

Seçim dönemi başladığında Ecevit yurt gezilerini sıklaştırmış ve mitinglerine olan saldırılar yoğunlaşmıştır. Fakat sağ şiddet sadece Ecevit'in mitinglerine değil tüm toplumsal karşı muhalefete yönelmiştir. Sokak çatışmaları, bina baskınları, sol görüşlü kişilerin öldürülmesi gibi şiddet olaylarından en öne

çıkanı ise 1 Mayıs 1977 yılında Taksim’de kutlanan 1 Mayıs Bayramı olmuştur. Taksim Meydanı’na bakan binalardan ateşlenen silahlar ve meydandakilerin üzerine sürülen polis panzerleriyle yaratılan panik ortamında 34 kişi hayatını kaybetmiştir (Cumhuriyet, 02.05.1977). Ecevit yaşanan bu olayın CHP ve toplumsal karşı muhalefeti sindirmek için merkezi ABD olan kontrgerilla tarafından organize edildiğini söylemiştir. Malatya Mitinginde patlayan bombadan sonra *“Malatyalılar ben ayaktayım, bu patlayan Demirel’in demokrasisidir”* diyerek uygulanan sağ şiddete karşı meydan okumuştur (Milliyet, 22-23.05.1977).

Ahmad (1996: 439) MC’nin zoraki koalisyonunu, iktidarda olmanın bir siyasal partiye kendisini gösterme ve kanıtlama imkanı vererek o partiye büyük avantaj sağlaması temelinde okumuştur. Ecevit’in 1974 yılındaki kısa süreli iktidarında Kıbrıs Barış Harekatı, haşhaş ekimini serbest bırakması ve genel af çıkarması bunun en iyi örneğidir. Bunun karşısında oy verenlerin hafızası kısa sürelidir. Bir partinin iktidarda iken yaptıkları parti iktidardan ayrıldıktan sonra unutulmaya başlar. Liderinin popülaritesi günden güne sönümlenir. MC bunun bilincinde olarak mümkün olduğunca koalisyonunu devam ettirmeye ve CHP-Ecevit popülaritesinin unutulmasını sağlamaya çalışmıştır. AP buna yönelik olarak sağ şiddet ile Ecevit’in elini zayıflatmaya çalışmıştır. Ecevit’i sol şiddetin örgütleyicisi olarak göstermek istemiştir. Ayrıca tüm bu süreç içinde MC’nin tüm yönetimini üstlenmek ve sağın tüm oylarını konsolide etmeyi amaç edinmiştir.

Tüm bunlara rağmen MC’nin koalisyon hükümetini 1977 yılına kadar taşıyabilmesi, AP ve Demirel’in siyasi bir başarısı olarak okunabilir. Fakat MC Hükümeti siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunları çözmede tamamen başarısız olmuştur (Çavuşoğlu, 2019: 128). Türkiye’de burjuvazi de bu dönemde güçlü bir hegemonik sistem yaratmakta zorluk çekmiştir. Zira toplumsal karşı hegemonya mücadelesinin güçlü oluşu ve ekonomik kriz, parlamento krizi gibi nedenlerle organik kriz ortamı yoğunlaşmıştır. Bunun yanında Tünay’a (2002: 186) göre *“Türkiye’nin ekonomik gelişmesinin bağımlı kapitalist nitelikte oluşu, sürekli olarak tutarlı bir ideolojinin oluşmasına set çekiyor ve bu da hegemonyanın kurulmasını”* engellemiştir.

3.3.2. II. Milliyetçi Cephe Dönemi (1977-1978)

1977 yılı Türkiye Genel Seçimlerine CHP, tek başına iktidar olacağına inancı ile girmiştir. Bu seçimlerde DİSK, tekelci sermaye ve faşist saldırıların tarafı gördüğü MC'ye karşı CHP'yi desteklemiştir. Tüm demokratik kitle örgütlerini ve siyasal partileri de CHP'yi desteklemeye çağırmıştır (Cumhuriyet, 23.02.1977). Yıllardır partiler üstü politika görüşüyle tarafsız olduğunu söyleyen TÜRK-İŞ ise CHP'yi destekleme karşılığı partiden taleplerde bulunmuş fakat bu kabul edilmemiştir. Nihayetinde ise sendika üyelerini seçimde hangi partiyi destekleyecekleri konusunda serbest bırakmıştır (Cumhuriyet, 26.04.1977). Bunun üzerine ilk olarak TÜRK-İŞ'e bağlı 26 sendikanın İstanbul örgütleri, ardından TÜRK-İŞ'e bağlı bulunan 16 sendika CHP'ye oy verme kararı almıştır (Cumhuriyet, 24.04.1977; Gaytancıoğlu, 2014: 6). Bunun yanında DİSK, tüm TÜRK-İŞ üyelerini 1977 yılı seçimlerinde CHP'ye oy vermeye davet etmiştir (Cumhuriyet, 26.04.1977). Bu örgütlerin yanında TÖB-DER de MC ve yarattığı şiddetin yenilmesi için tüm ilerici güçleri 5 Haziran Mücadelesi olarak adlandırdıkları seçimlerde CHP'yi desteklemeye çağırmıştır (Cumhuriyet, 23.04.1977).

Tablo 3.3'te de görüldüğü gibi, 1977 Türkiye Genel Seçimleri sonuçlarına göre CHP, %41,4'lik oy oranı ile 213 milletvekili çıkarmıştır. Böylece mecliste %47,3'lük oranda bir temsil gücü edinmiştir. AP ise oy oranını 7 puan arttırmış ve %36,9'luk bir oy oranı ile 189 milletvekili çıkarmıştır. CGP, 3 puan oy kaybıyla %1,9'a kadar düşmüş ve sadece 3 milletvekili çıkarmıştır. DP ise 10 puanlık bir oy kaybıyla eriyerek %1,8 oy oranına düşmüş ve sadece 1 milletvekili çıkarabilmiştir. MHP'nin oylarındaki 3 puanlık yükseliş ile %6,4'lük bir oy oranına ulaşmış ve milletvekili sayısını 3'ten 16'ya yükseltmiştir. MSP ise 3 puanlık bir oy kaybıyla %8,6 oy oranı almış ve 24 milletvekili çıkarabilmiştir. 12 Mart Müdahalesi sonrasında kapatıldığı için 1973 yılı seçimlerine katılamayan TİP yeniden kurulup 1977 yılı seçimlerine katılsa da sadece %0,1'lik oy oranı ile milletvekili çıkaramamıştır (TÜİK, 2012: 25).

Tablo 3.3: CHP'nin 1950-77 Yılları Türkiye Genel Seçimlerinde Aldığı Oy Oranı, Milletvekili Sayısı ve Meclisteki Sandalye Oranı Dağılımı

	1950	1954	1958	1961	1965	1969	1973	1977
Oy Oranı (%)	39,6	35,1	41,4	36,7	28,7	27,4	33,3	41,4
Milletvekili Sayısı	69 (487)*	31 (541)	178 (610)	173 (450)	134 (450)	143 (450)	185 (450)	213 (450)
Meclis Dağılımı (%)	14,2	5,7	29,2	38,4	30,7	31,8	41,1	47,3

*Meclisteki toplam milletvekili sayısını göstermektedir.

1977 Yılı Genel Seçimlerinin bu sonucundan sonra büyük sermaye tekrardan AP-CHP Koalisyonu 'nu desteklemiştir. CHP ise hem büyük sermayenin bu tutumu hem de AP milletvekillerinin güven oylaması sırasında disiplinsiz davranıp kabul oyu vereceklerini düşünmesi sebebiyle bir azınlık hükümeti kurmuş fakat başarılı olamamıştır (Akın , 2012: 403). Büyük sermaye, hükümet kurma görevi Demirel'e verilince bu sefer AP'ye CHP ile bir koalisyona gidilmesi teklifini götürmüştür. Fakat Demirel, cephe mantığını sürdürmeyi tercih etmiş AP-MSP-MHP arasında kurulan koalisyonla 2.MC Dönemi başlamıştır. Kurulan koalisyonda AP 13, MSP 8, MHP 5 Bakanla temsil edilmiştir. Böylece Demirel yine Türkeş ve Erbakan'a bağımlı olarak Hükümete gelmiştir (Ahmad F, 1996: 447-448). Kurulan 2. MC'de, MHP ve MSP'ye verilen Bakanlık sayıları da göz önüne alındığında ilk MC Hükümetine göre MHP ve MSP'nin etkisinin daha fazla olduğu görülebilir (Zürcher, 2014: 380).

Büyük sermayenin, karşı hegemonya mücadelesini güçlendirdiği için mesafeli durduğu siyasal şiddet 2.MC Hükümeti'nin kurulmasıyla birlikte kaldığı yerden devam etmiştir. Ülkücülerin şiddetlenen eylemlerinin karşısında silahlı sol örgütler de cevap vermekten geri durmamıştır (Yaşlı, 2020: 343). 2.MC Hükümetinin ilk 15 günlük iktidarında 26 siyasi cinayet işlenmiştir (Ahmad F, 1996: 448). Hükümetin ilk beş ayında ise bu sayı 68'i sol, 37'si sağ kanattan olmak üzere 155'e çıkmıştır. Ayrıca sol görüşlü öğretmenler, polisler ve diğer devlet görevlileri üzerinde soruşturmalar, tayinler ve görevden el çektirmeler yoluyla politik baskı kurulmuştur (Ozan, 2015: 695).

1970'ler boyunca, siyasal şiddet olaylarında sağda MHP'ye bağlı gençlik örgütleri aktif olarak kullanılmıştır. Ülkücü gençlerin dahil olduğu örgütler eliyle, ülkeyi komünistlerden kurtarma amacı etrafında silah kullanımı onanmıştır. Bu şiddet eylemleri belli bir ideoloji çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu örgütler,

işlenen cinayetler veya yapılan saldırıları örgüt merkezi ile bağ kurulamayacak şekilde organize etmiş paravan nitelikte örgütlerdir. Bunlardan bilinenleri; Esir Türkleri Kurtarma Ordusu (ETKO), Türkiye Ülkücü Şeriatçı Komando Ordusu (TÜŞKO), Türk İslam Birliği Komandoları (TİBKO), Türk İntikam Mukavemet ve Katliam Ordusu (TİMKO), Türk İslam Birliği İntikamcılar Şeriatçı İntikam Tugayları (ŞİT), Türk İntikam Tugayları (TİT) gibi örgütlerdir (Ozan, 2015: 685).

1977 yılına gelindiğinde ekonomideki aksaklıkların bir krizi tetiklemesini engelleyecek herhangi bir opsiyon kalmamıştır. Bu dönem verilerine bakıldığında ihracatın ithalatı karşılama oranının %30'a kadar düştüğü, dış ticaret açığının 4 milyar dolara çıktığı görülmektedir. 1977 yılı içinde son kurşunlar olarak banker borçlanmaları, ticari krediler gibi yollarda denendikten sonra 1977 yılı sonu itibariyle Türkiye için tüm kredi olanakları tükenmiş ve petrol de dahil ülke ithalatı peşin para üzerinden yapılmak zorunluluğu oluşmuştur (Boratav, 1997: 341).

İMF ile yapılan görüşmelerin ardından ise ekonomide zam haberlerine yer vermeye başlanmıştır. Akaryakıt, çimento, elektriğe %26 ile %100 arasında zamlar yapılmıştır (Milliyet, 06.08.1977). 20 Eylül 1977'de, tüm MC Hükümetleri Döneminin en büyüğü olan %33,5'lik oranda bir devalüasyon yapılmıştır (Cumhuriyet, 21.10.1977). Kasım ayı geldiğinde Irak, borçlarını ödemediği için Türkiye'ye petrol satışını durdurmuştur (Milliyet, 26.11.1977). Bunun yanında MC içindeki partilerin birbirleri ile olan gerilimleri de ilk dönemde olduğu gibi devam etmiştir (Cumhuriyet, 26.10.1977).

2. MC Dönemi; ekonomi, siyasal şiddet ve politik istikrarsızlıklarla başa çıkma bakımından genel olarak değerlendirildiğinde ilk MC Hükümetinden bir farkı olmadığı söylenebilir. Her şeyden önce ekonomik krizle mücadele etme konusunda ve bununla bağlantılı olarak kendi sınıfını temsil etme bağlamında başarısız olunmuştur. Bu yüzden sermaye sınıfı baştan beri kurulacak olan bir AP-CHP koalisyonunu desteklemiştir. Fakat Demirel sağın lideri olmayı sürdürmek ve Ecevit'in popülaritesini düşürmek için sermaye sınıfına rağmen böyle bir koalisyona yanaşmamıştır. Böylece 2. MC Hükümeti de mevcut hegemonik krize karşı, ilk MC Hükümetlerinde yaptıkları gibi geçici ve popülist çözümler üretmeye çalışarak Hükümetlerini tamamlamıştır (Zürcher, 2014: 385)

MC Hükümeti, 9 ay sonra gerçekleşen 11 Aralık 1977 Türkiye Yerel Seçimleriyle birlikte güç kaybetmiştir. İller bazında CHP 42, AP 15, MHP 4, MSP 3 ve Bağımsızlar 2 belediye kazanmıştır. Bu sonuçlar Hükümete olan güvenin

azaldığının göstergesi olmuştur. Aynı zamanda eski DP Milletvekili olan 3 vekil partilerinden istifa etmiş böylece MC 226 olan meclis çoğunluğunu kaybetmiştir. Demirel yaşananlar üzerine “*desteğimizi kaybedersek zorla duracak değiliz*” açıklamasını yapmıştır (Cumhuriyet, 13-14.12.1977). AP’de gelişen parti içi muhalefet, MC Hükümeti yerine CHP ile bir koalisyon Hükümeti kurulmasını destekleyenlerden oluşmuştur. Ecevit, ülkeyi cepheleştirmeye götürdüğü gerekçesiyle 22 Aralık’ta Demirel’e karşı, gensoru önergesi vermiştir (Cumhuriyet, 23.12.1977). Bu önergeden 2 gün sonra AP’den 12 milletvekili partilerinden istifa etmiştir (Cumhuriyet, 25.12.1977). Böylece yeni yılın ilk gününde çıkan gazetelerde, MC Hükümetinin düştüğü ve Demirel’in istifasını Cumhurbaşkanıya sunduğu haberleri yer almıştır (Cumhuriyet, 01.01.1978).

3.4. CHP İktidarı (1978-1979)

CHP içinde ortanın solu kavramı, yerini zamanla “*demokratik sol*” kavramına bırakmıştır. 1974 yılına gelindiğinde ise tüzüğe CHP’nin demokratik sol bir parti olduğu eklenmiştir. Bu tercihin nedeni Ecevit’in sosyal demokrasi kavramının Marksist kökenden gelmesinden kaynaklı sağ görüşlü seçmenden gelebilecek eleştirileri bertaraf etmektir (Yaşlı, 2020: 325-326). Bununla birlikte CHP, 1970’ler boyunca sendikalar ve sol görüşlere yaklaşan bir çizgi izlemiştir. Yeni parti programını kabul etmek için toplanan 1976 CHP Kurultayı’nda “*emek en yüce değerdir*” sloganı atılmıştır (Kuruç, 2020: 239). Bu doğrultuda CHP, diğer ülkelerdeki sosyalist partilerle çeşitli düzeylerde ilişki kurmuştur. 1976 yılında Sosyalist Enternasyonal’e üye olarak kabul edilmiştir. CHP’nin demokratik sol kavramını seçmesinin ikinci nedeni ise diğer sol anlayışlardan farklı olduğunu gösterme çabasıdır. Ecevit demokratik solun, demokrasi temelli olduğunu bu nedenle halka dayanan bir solculuk olduğu belirtilmiştir. Bu yüzden de amacının komünizm olmadığı yönünde sık sık açıklama yapmıştır (Ozan, 2015: 676).

14 Aralık 1974 Kurultayı’nda ise CHP’nin halka dayanan demokratik solculuğunun ileri solculuk olduğunu söylemiştir. Ayrıca geçmiş teoriler yerine toplumun değişen koşullarına göre hareket ettiğini söylemiştir. Türk halkının demokrasiyi yadsıyan komünizmi benimsemeyeceği ancak faşist yöntemlerinin uygulanması halinde komünizme eğilim olabileceği söylemiştir. Portekiz örneği üzerinden komünizme karşı en etkili önlemin ve mücadelenin demokratik sol

partiler tarafından yapılabileceğini söylemiştir. Ecevit, 8 Nisan 1975 tarihli Ulus Gazetesi'ne verdiği beyanatta, CHP'nin ve demokratik solun özel sektöre karşı olmadığını söylemiştir (Ecevit, 2010: 239-250).

CHP'nin değişen koşullara göre siyasal partinin de değişmesi gerektiği görüşü, Gramsci'nin karşı hegemonya mücadelesi yürüten siyasal partinin değişen koşullara göre sürekli olarak örgüt yapısını yenilemesi görüşü ile uyumludur. Bununla birlikte Gramşiyen anlamda bir karşı hegemonya mücadelesi Marksist bir okumanın dışına itilemez. CHP'nin demokratik sol kavramını tercih etmesinin sebebi Marksizm'den uzak durmak olabileceği gibi, alt sınıflar üzerinde hegemonyasını sağlamak için modern prensin yürüttüğü bir propaganda taktiği de olabilir. Fakat Ecevit'in Portekiz örneği üzerinden verdiği demokratik sol parti örneği, CHP'nin Gramşiyen anlamda bir karşı hegemonya yürüttü konusunda soru işaretleri doğmasına neden olmaktadır.

1970'lerde Ecevit'in partiler yelpazesinde, CHP'den daha sola yerleştirdiği sol partilerde yer almıştır. Bunlardan ilki 1974 yılından sonra yeniden örgütlenen Türkiye Komünist Partisi'dir. İkinci olarak 12 Mart Muhtırası Döneminde kapatılan ve 1975'de Behice Boran'ın Başkanlığa seçildiği TİP'dir. Üçüncü olarak Hikmet Kıvılcımlı'nın işçi-köylü el ele anlayışını paylaşanların 1974 yılında kurdukları Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP) gelmektedir. Ayrıca Mehmet Ali Aybar önderliğinde kurulan Sosyalist Devrim Partisi, Mihri Belli önderliğinde Vietnam Komünist Partisinin yöntemini benimseyen Türkiye Emek Partisi ve koyu Kıvılcımlı yanlıların kurduğu Vatan Partisi yer almaktadır. Son olarak Doğu Perinçek önderliğinde 1978 yılında kurulan, Aydınlık Dergisi'nin desteklediği Türkiye İşçi Köylü Partisi (TİKP) gelmektedir (Ozan, 2015: 76-708).

CHP, solda yer alan bu partilerden bir kısmı ile yakın temaslar yürütmüştür. TSİP, 1977 Türkiye Genel Seçimlerinde CHP'yi destekleme kararı almıştır (Ozan, 2015: 706). Ecevit, 8 Mart 1977 tarihinde TİP Genel Başkanı Behice Boran ile demokrasinin geliştirilmesi ve demokratik hak ve özgürlüklerin korunması konulu bir görüşme gerçekleştirmiştir (Milliyet, 08. 03.1977). Bu görüşme öncesinde de TİP ve CHP arasında kurulacak bir iş birliği hep gündemdeki bir konu olagelmıştır (Milliyet, 27.02.1977). Fakat CHP'nin sol partilerle yaklaşmasının AP tarafından propaganda malzemesi yapılması endişesiyle Ecevit daha ihtiyatlı davranmıştır. Sol partileri direkt olarak karşılarına almayacak kadar yakın aynı zamanda yan yana yürüdüğü iddia edilemeyecek kadar uzak durmayı tercih etmiştir. Bu da CHP'nin

seçimler ncesi Türkiye Birlik Partisi ve TİP ile yrttğ ttifak görüşmelerini tıkamıştır. İttifak ihtimali Nisan ayı ile birlikte tamamen ortadan kalkmıştır (Ahmad F, 1996: 446; Koç, 1998: 90).

Ecevit 24 Mayıs tarihinde yaptığı radyo konuşmasında, 1977 yılı seçimlerinin en önemli konusunun can güvenliği, barış, demokrasi ve ekonomik kriz olduğunu söylemiştir. Bunları sağlayacak olan CHP’dir ve bu yüzden halkın “*ekonomik bunalım yılında, 1974 yılında, köylüyü işçiyi refah yoluna çıkarabilmiş olan Cumhuriyet Halk Partisi’ni*” destekleyeceklerdir. Ecevit, siyasi şiddete ilişkin ise kendi iktidarları dönemi hariç hep var olduğunu söylemiştir. MC’nin iddia ettiği gibi siyasi şiddetin gerekçesi sol görüşlü gençlerden kaynaklanmadığını söylemiştir. Ona göre MC’nin kendisi, özellikle AP ve onun silahlı desteği olan MHP’nin kışkırtmasıyla, ülkede siyasi şiddet artmıştır (Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, 1977: 3-10).

Ecevit 28 Mayıs tarihli radyo konuşmasında, CHP’nin düzen değişikliğinin neden gerektiği ve neler getireceğini anlatmıştır. Bu konuşmada ki düzen değişikliğinin asıl vurgusu; “*yürürlükteki Anayasamızın çerçevesinde ve Anayasa doğrultusunda*” yapılacağıdır. Buna karşın AP’nin sürekli olarak CHP’nin mevcut anayasal düzeni yıkacağı vurgusu yaptığını söylemiştir. Fakat 1961 Anayasası’nın değiştirilmesi gerektiğini söyleyenin AP olduğunu, CHP’nin ise aksine 1961 Anayasası’nın özü ile birlikte tam uygulanması gerektiğini savunduğunu söylemiştir. Zira ona göre 1961 Anayasasının ngrdğ düzen henüz kurulamamıştır (Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, 1977: 25). Bu konuşma üzerinden gidildiğinde CHP’nin “*düzen değişikliği*” dediği şeyin; 1961 Anayasası ile yaratılmak istenilen fakat burjuvazi ve AP ittifakı ile yıkılan l sacayağına dayanan ütopik ittifakın yeniden canlandırılmasını yönelik bir girişim çıkarımı yapılabilir.

Ecevit, 29-30 Mayıs’ta yaptığı radyo konuşmasında, 1961 Anayasası’nın tam anlamıyla uygulanmasının yani düzen değişikliğinin neden gerektiği anlatır. Gecekonducular hak ettikleri insan onuruna yaraşır bir barınmadan mahrumdur. Fakat 1961 Anayasası bunu önlemek için sosyal adalet ilkesini getirmiştir. Büyük sermaye sınıfı her türlü imtiyazdan yararlanmaktadır. Buna karşın gecekonducular, işçiler, köylüler ve toplumun alt kesimleri her türlü imtiyazdan yoksundur. 1961 Anayasası ise Devlet nezdinde herhangi bir kişiye ya da sınıfa imtiyaz verilemeyeceğini hüküm altına almıştır. Topraksız köylülere yeteri kadar toprak

sağlayacağı, köylere de kentler gibi hizmet götürüleceği Anayasa’da yer almasına rağmen uygulanmamaktadır. İşçilere yönelik hak ve özgürlükler tam olarak sağlanması gerekirken bu konuda adım atılmamaktadır. CHP’nin yeni düzeniyle ise lokavt kaldırılacak, tarım işçileri ve kamu görevlilerine de işçilere verilen haklar verilecektir. Tüm bu kesimlerin ittifaka dahil olmasıyla birlikte uygulanacak olan düzen değişikliğiyle; sanayileşme hızlanacak, sosyal adaletin sağlanacak ve özgürlükler genişleyecektir (Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, 1977: 26-35).

Bu anlatım esnasında karşı hegemonik mücadelede ittifak kurmak istediği sınıflara, modern prens olan partileri etrafında örgütlenme çağrısını içerir. Bununla birlikte Ecevit’in ifadelerinde bu karşı hegemonya mücadelesinin temelini 1961 Anayasası etrafında kurgulandığı görülmektedir. Bu söylem, CHP’nin karşı hegemonya mücadelesinin mevcut hegemonik sistemi tam anlamıyla yerinden etmekle ilgisi olmadığı sonucuna götürür. Bunun yerine 1961 Anayasası ile yaratılan üçlü sacayağına dayalı ütopyik hegemonik sistemin yeniden sağlanmasına yönelik bir reform girişim olduğu çıkarımına yöneltir.

1977 yılı seçimleri öncesinde yapılan bu radyo konuşmaları ile toplum CHP’ye oy vermeye çağırılmıştır. Fakat Ecevit’in seçimlere etki eden asıl önemli radyo konuşması 2 Haziran tarihli konuşmasıdır. Bu konuşmanın özeti; Demirel’in, Ecevit’i Taksim’de yapacağı mitingde suikast girişimi olduğu konusunda uyarmasıdır. Ecevit yapılan bu uyarıya rağmen demokrasi için eşiyle birlikte Taksim’de olacağını ve halktan kimseyi de bu tehlikeye girmeye davet edemeyeceğini söylemiştir (Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, 1977: 51-54). Bu açık bir şekilde mevcut hegemonik gücün, toplumsal karşı hegemonik mücadeleye yönelttiği zor momentine karşı bir meydan okumadır. Böylelikle Taksim Meydanı’nda büyük bir kalabalık toplanmış ve bu miting CHP’nin güç gösterisine dönüşmüştür (Cumhuriyet, 04.05.1977).

Seçim sonuçları CHP açısından her ne kadar iyi olsa da tek başına bir hükümet kurmasına yetmemiştir. Buna karşın Ecevit Güneş Motel Olayı olarak anılan olayla 11 AP milletvekilini kendi saflarına katmıştır. Ayrıca CGP ve DP’nin toplam 4 milletvekilinin desteğini sağlamıştır. Bunun ardından verilen gensoru önergesiyle, 2. MC Hükümeti 31 Aralık 1977 tarihinde düşürülmüştür. Böylece Demirel gensoru ile devrilen ilk Başbakan unvanını almıştır (Özdemir, 1997: 244). MC’nin devrilmesiyle Cumhurbaşkanı’dan hükümeti kurma görevini almış ve 17

Ocak 1978 yılında da güvenoyunu almıştır. Böylece yaklaşık 22 ay sürecek olan Ecevit Hükümeti Dönemi başlamıştır (Akin , 2012: 403).

Ecevit kurduğu Hükümette, 3 milletvekili ile parlamentoda temsil edilen CGP 2 Bakanlık, 1 milletvekili ile temsil edilen DP 1 Bakanlık ve AP'den ayrılan 11 bağımsız milletvekiline 10 Bakanlık vermiştir. CHP böylesi bir dağılım yapabilmek için Bakanlık sayısını 28'den 34'e yükseltmiştir. Bu bakımdan kurulan Hükümet aslında örtük bir AP-CHP koalisyonu olduğu eleştirileri yapılmıştır. Görülen bu rakamsal dağılım aynı zamanda kurulan Hükümetin ne kadar bıçak sırtında olduğunu da göstermektedir (Ataay, 2007: 133).

CHP iktidarında, MC Döneminde yaşanan siyasal şiddet olayları önleneyeğine ilişkin verilen vaatlere rağmen önlenememiştir. Ecevit, polis gücünü kullanarak toplumsal şiddet olaylarının üstesinden gelemeyeceğini 6 ayın sonunda anlamıştır (Ahmad F, 1996: 449). Yaşanan siyasal şiddet olaylarını önlemek ve sonlandırmak amacıyla Hükümete bağlı olarak kurulan “İç Güvenlik ve Koordinasyon Kurulu” da yetersiz kalmıştır (Cumhuriyet, 06.01.1978). Tablo 3.4'te de görüldüğü gibi CHP Hükümeti öncesinde 1977 yılında siyasal şiddet olaylarından ölenlerin sayısı 319 iken 1978'de 1095, 1979'da ise 1362'ye ulaşmıştır.

Tablo 3.4: 1970-79 Yılları Arası İşlenen Siyasi Cinayet Sayıları

1970	1971-72	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
19	22	15	27	37	108	319	1095	1372

Kaynak: (Keleş ve Ünsal, 1982).

Bir diğer konu, MC Hükümeti Döneminde Ecevit'in ortaya atmış olduğu kontrgerilla tartışmasıdır. Kontrgerilla, Ecevit tarafından ABD merkezli, içinde askeriyeden personelin bulunduğu yasal düzene paralel bir örgüt olarak tarif edilmiştir. Hükümete geldikten bir ay sonra Demirel'in kontrgerillaya ilişkin sorusuna “*kontrgerilla diye bir kuvvet resmen yoktur. Yanlış bir tanımlama sonucu bu terim ortaya çıktı*” açıklamasını yaparak kaçamak cevap vermiştir. Ecevit, yasal düzeyde böyle bir daire olmadığını kontrgerillaya ilişkin önceki açıklamasının bir yöntem tarifi olduğunu söylemiştir. Fakat yasal düzeyde böylesi bir örgütün varlığını yadsıması aynı zamanda bu örgütün üzerine gitmemekle sonuçlanmıştır (Cumhuriyet, 04.02.1978). Bu, toplumsal muhalefet gözünde sağ şiddet karşısında sert çıkışlar yapan Ecevit portresinde bir çizik oluşturmuştur.

1979 yılında Abdi İpekçi Cinayeti, İpekçi'nin Ecevit'in dostu ve meslektaşı olması nedeniyle Ecevit'e ve CHP iktidarına doğrudan bir saldırı niteliğindedir (Ahmad F, 1996: 450). MHP'lilerin hedef göstermiş olduğu Savcı Doğan Öz, 24 Mart'ta öldürülmüştür. Öz, MC Hükümetleri Dönemlerinde devlet kurumlarının kontrgerilla tarafından ele geçirildiğini ve Ecevit Hükümeti aleyhine çalıştıklarını söylemiştir (Cumhuriyet, 25.03.1978). 8 Nisan'da İstanbul Üniversitesi, Hukuk Doçenti Server Tanilli ağır yaralı olarak kurtulup felç kaldığı bir saldırıya uğramıştır (Cumhuriyet, 09.04.1978). 17 Nisan'da ise Adalet Partili Malatya Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu evine gönderilen bombanın patlaması sonucu kendisi, gelini ve iki torunu ölmüştür (Cumhuriyet, 18.04.1978). Bunlara benzer siyasi şiddet olay örnekleri Tablo 3.4'de gösterilen rakamlardan da anlaşılabileceği üzere çoğaltılabilir. Cinayet ve kargaşanın asıl amacı kitlesel hareketlerin gözünün korkutulması, aydınların varoluşsal olarak yok edilmesi ve sol siyasi hareketin pasifleştirilmesidir.

Bunun üzerine Malatya'da *"Katil Ecevit"*, *"Kahrolsun Komünizm"* sloganları ile taşkınlık yaşanmış, sol görüşlü derneklere ve CHP binalarına saldırılar gerçekleşmiştir. Saldırıları kitleselleşmiş ve Alevi vatandaşların yaşadığı mahallelere yönelmiştir. Yaşanan saldırılarda 8 kişi hayatını kaybetmiş ve 60 kişi yaralanmıştır (Cumhuriyet, 20.04.1978). Daha sonraki günlerde sağ görüşlü Fendoğlu'na gönderilen bombanın aynısının Pazarcık İlçesi eski CHP'li Başkanı Memiş Özdal'a da gönderildiği anlaşılmıştır. Özdal paketi almamış ve PTT personeli tarafından açılan bombanın patlaması sonucu bir personel hayatını yitirmiştir. Asıl önemli nokta ise patlamanın yaşandığı gün Ankara Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nde bomba yapmış olduğu saptanan eski Ülkü Ocakları Başkanı Muharrem Şemşek'in tutuklanmasıdır (Cumhuriyet, 19.04.1978). Bombanın bir sağdan bir soldan birilerine gönderilmesi ve sonrasında yaşanan olayları sağ-sol kavgasına ve kitlesel bir saldırıya dönüşmüş olması provokasyon ihtimalini güçlendirmektedir.

16 Mart'ta İstanbul Üniversitesi'nde toplu şekilde çıkan sol görüşlü öğrencilerin arasına bomba atılmış, 7 öğrenci hayatını kaybetmiştir. Bu olay aynı zamanda MC üyelerinin Ecevit'e yönelik sıkıyönetimi getirmesi yönünde yaptıkları ilk çağrının nedenidir (Cumhuriyet, 17.03.1978). Mumcu'ya göre yaşanan siyasal şiddet olayları daha önce izlenen filmin tekrar vizyona girmesi gibidir. İzlenen bu film, 12 Mart Muhtırasının bir tekrarı niteliğindedir. 12 Mart Muhtırası öncesinde

olduğu gibi siyasal şiddet ve toplumsal karmaşa tırmandırılmıştır. Mumcu ("Uyarı", 1978), Ecevit'in Montrö Zirvesinde ABD'ye karşı "*gölge etmesinler başka ihsan istemeyiz*" sözünün üstüne şiddet eylemlerinin yeniden başladığını söylemiştir. Şiddet olaylarının bir darbeyi meşru kılmak için ABD merkezli olarak Türkiye'de faaliyet gösteren kontrgerilla eliyle gerçekleştirildiğini söylemiştir.

Bu dönemde Alevilere yönelik sistemli bir saldırı, cinayet ve kitlesel katliamlar serisi yaşanmaya başlamıştır. Ülkücülerin başı çektiği bu saldırılarda asıl sebep olarak Alevilerin komünist olarak görülmesi ve CHP'yi desteklemeleridir (Ozan, 2015: 686). 1978 yılında öne çıkan kitlesel saldırılar; Nisan Malatya, Eylül Sivas, Ekim Bingöl saldırılarıdır. Bu olaylarda birçok Alevi ve CHP'liye ait ev ve işyerleri de yakılmıştır. Yani bu saldırılar yöneldikleri öznelerin sadece varoluşsal bütünlüklerini değil ekonomik varlıklarında yok etme anlayışı güdülerken gerçekleştirilmiştir. Tüm bu şiddet olayları üzerine MC üyeleri sıkıyönetim ilan edilmesi gerektiğini söylemini yinelemiştir (Ahmad F, 1996: 450). Bireysel saldırıların aşıp kitlesel saldırılara geçildiği bu dönemde, yaşanan can ve mal kayıpları saldırılarının ne denli büyük boyutlarda gerçekleştirdiğini göstermektedir (Ozan, 2015: 686).

Siyasi şiddet olayları, organik kriz ortamı olan 1970'lerin sonları itibariyle iyiden iyiye yoğunlaşmıştır. Sol ve sağ görüşlü örgütlerden gelen saldırıların yanında kontrgerilla olarak adlandırılan paramiliter örgütlerin karşı hegemonya mücadelesine yönelik saldırıları da yoğunlaşmıştır. Bu paramiliter örgütler, devletin yasanın ötesine geçerek zor momentini uygulamasına tekabül etmektedir. Gramsci, Hindistan üzerine yaptığı incelemesinde bu ve benzeri paramiliter örgütlerle işçi sınıfının mücadelesini değerlendirir. İşçi sınıfı mücadelesinde bu örgütlerin uyguladığı savaş yönteminden farklı olması gerektiğini söyler. Ona göre işçi sınıfı; tarihsel ve örgütsel olarak zorunlu olan kitle, lider ve aydın unsurlarını içinde barındıran kolektif iradeyle yani temsilin sağlanabileceği siyasal parti öncülüğünde, sivil toplum alanında girişilen bir hegemonya mücadelesi sonucu kazanılabilecektir. Bu bakımdan iktidara gelmeden önce sivil toplum alanında hegemonya kurulmuş olmalıdır (Gramsci, 2018: 119-124). CHP'nin iktidardayken, kontrgerillanın karşı hegemonik mücadele karşısındaki zor momentini uygulamaya devam edebilmesi Gramsci'nin bahsettiği gerekliliğin önemini ortaya koyar.

Her ne kadar CHP iktidara gelmiş olsa da hem ittifak kurduğu sınıflara hem de kendisine yönelik devlet nezdinde oluşturulan bu paramiliter güçlerin

saldırılarını önleyememiştir. Yani iktidardayken, sivil toplum alanında kendi hegemonyasını kurabilmiş değildir. Zira Gramsci'nin de deyimiyle sivil toplumun geliştiği yerlerde devlet sadece dış çeperdir. İçeride yani sivil toplum alanında hegemonik krizlere karşı daha dirençli çeşitli düzeylerde kurumlar mevcuttur (Forgacs, 2018: 229). Bu bakımdan CHP'nin her ne kadar kendi çıkarları ile diğer alt sınıfların çıkarlarını birleştirmeyi başarmış ve yönetici konumuna yükselmiş olsa da karşı hegemonya mücadelesinde zafer sağlayacak olan devletin ardında yer alan kurumlar bütününde kendi hegemonyasını kurmuş olduğu söylenemez.

CHP ve işçi sendikaları arasında kurulan organik bağ, Ecevit iktidarı döneminde dönüşüm yaşamıştır. 1970'li yıllarda işçi sınıfının en etkin sendikası olan DİSK; 1960'larda TİP'le ilişkili sosyalizm, 1970'lerde ise CHP ile ilişkili sosyal demokrat mantalite ile hareket etmiştir (Ozan, 2015: 672). Fakat CHP'nin farklılaşan söylemi ile DİSK ve diğer sol görüşe sahip sivil toplum kuruluşlarının CHP'ye yaklaşımında da kırılmalar yaşanmıştır. 16 Mart İstanbul Üniversitesi Olayı, DİSK ve CHP'nin aralarının açılmasına sebep olan ilk olaydır. DİSK bu olay üzerine "*Faşizme İhtar*" adlı 600.000 işçinin katılım sağladığı iki saatlik iş bırakma eylemine gitmeyi kararlaştırmıştır. Ecevit ise DİSK'in direnişinin yasa dışı olduğunu, bu direnişin diktacıların tuzağına düşmek olduğunu söylemiştir. Ayrıca DİSK'e açıktan bir mesaj olarak CHP'nin iktidara gelmesi nedeniyle kimseye diyet borcu olmadığını açıklamıştır (Cumhuriyet, 21.03.1978). Fakat aradaki soğukluk uzun sürmemiş 1 Mayıs Bayramında DİSK Genel Başkanı Baştürk, Ecevit'in faşizme karşı durduğunu ve faşizmin ancak işçi sınıfı önderliğinde aşılabileceğini söylemiştir (Cumhuriyet, 02.05.1978).

DİSK ve CHP'nin arası sol görüşlü polislerin olduğu POL-DER ve sağ görüşlülerin olduğu POL-BİR'in kapatılmasına yönelik CHP'nin girişimi ile tekrardan bozulmuştur. POL-DER'in kapatılması kararını, TMMOB, TÖB-DER, TÜTED, Halkevleri, ÇHD, DGDF ve İGD toplu bir bildiriyle kınamıştır. POL-DER ise CHP'nin faşist güçlere boyun eğdiğini söylemiştir (Cumhuriyet, 08.07.1978). Sol görüşlülere yapılan saldırıların ve cinayetlerin artması üzerine DİSK, TÖB-DER ve diğer meslek kuruluşları ve dernekler, CHP'nin faşist saldırılara karşı yeterli önlemi almadığı yönünde eleştirmiştir (Cumhuriyet, 14.07.1978).

26 Kasım 1978 tarihinde DİSK ve diğer sol görüşlü sivil toplum örgütleri, Ecevit'e faşist saldırılara karşı hükümetin önlem almadığı eleştirisini içeren bir mektup göndermişlerdir. Ayrıca bu mektupta, demokratik güçleri engelleyecek

yasaların yine Ecevit Hükümetince çıkarıldığı vurgusu yapılmıştır (Cumhuriyet, 26.11.1978). 1 Aralık'ta gönderilen mektupta ise Ecevit'in artık kendileri nezdinde inandırıcılığının kalmadığını bildiren sert bir uyarı mektubu yazılmıştır (Cumhuriyet, 01.12.1978). Sol görüşlü örgütler gibi aydınlar da Ecevit Hükümeti'nin politikalarına karşı eleştiriler yapmaya başlamıştır. Mumcu (1979a: 11), İpekçi cinayeti üzerine kaleme aldığı yazısında Ecevit Hükümetini yaşıyan sağ şiddet olaylarına yeterince müdahale etmemekle, edememekle suçlamıştır. Bunun üzerine CHP ise şiddet olaylarının yalnızca sağdan değil marjinal soldan da ileri geldiği açıklamasını yapmıştır. Bunu yanında Ecevit, kendi partisinin oy oranının %42, diğer aşırı solun ise yalnızca %1 olduğu söylemiştir. Bu nedenle de %1'e yaranmak yerine kalan %57'lik büyük kitlenin hedeflenmesinin daha demokratik olacağını söylemiştir (Milliyet, 17.10.1978).

TÜRK-İŞ ve CHP arasında üçlü sacayağına denk gelen *“toplumsal anlaşma”* metni imzalanmıştır. Bu anlaşma ile 1963 yılında CHP Hükümeti Döneminde işçilere verilen haklar, *“ileri ve demokratik işçi hakları çerçevesinde”* uygulanacaktır (Yaşlı, 2020: 364). Burada 1961 Anayasası ile oluşturulmaya çalışılan üçlü sacayağına dayanan mücadelenin sözleşmeyle resmileştirildiği görülmektedir. Ecevit'in bu sözleşmeyi yapmasının bir diğer yönü ise hala işçilerin desteğinin CHP'de olduğunu topluma ve rakiplerine gösterme çabasıdır. Bununla birlikte, MC Hükümeti döneminde desteklediği DİSK'in mevzi savaşımını, kendi iktidarı döneminde yer yer yasa dışı ilan ederek ehlileştirmeye çalışmıştır. Ayrıca kendi iktidarında pay sahibi olan sendikal güçlerin payını yadsımıştır. Tüm bunların sonucunda, karşı hegemonya mücadelesinde ittifak içinde olduğu sendikalar ile olan organik bağında kopmalar yaşanmıştır.

Ecevit'in sıkıyönetim karşıtı söylemi, 22 Aralık 1978'de Kahramanmaraş'ta gerçekleşen katliam ile son bulmuştur. Özdemir (1997: 245-247), Türkiye'yi 1976 ile iç savaş koşullarının oluşmaya başladığı ve 1978 ile birlikte iç savaşın yaşandığı bir ülke olarak niteler. Kahramanmaraş olaylarını ise Ecevit Hükümetinin en önemli toplumsal olayı olarak değerlendirir. Olayların bilançosu, güvenlik güçlerinin olaylara müdahale etmemesinden dolayı 109 ölü ve 176 yaralıya kadar çıkmıştır. İktidarda CHP olmasına rağmen güvenlik güçlerinin pasif tutumu, sol kesimin CHP'ye ve devlete karşı olan güvenini sarsmıştır. Bu yüzden özellikle işçi mahalleleri olmak üzere mahalle içi savunma komiteleri kurulmuştur. Ecevit

olayların sonunda baskılara daha fazla direnememiştir. 25 Aralık 1978’de Güneydoğu’da 13 ili kapsayan sıkıyönetim kararı almıştır.

Ecevit bu noktadan sonra hem sağdan hem soldan eleştiriler almaya başlamıştır. Sol, barış vaadiyle gelen Ecevit’in sıkıyönetim ilan etmesine karşı eleştiriler yükselmiş ve Ecevit’in popülaritesi günden güne azalmıştır. Bunun nihayetinde Güneydoğulu 3 milletvekili sıkıyönetimleri gerekçe göstererek CHP’den istifa etmiştir. 1979 yılında 1 Mayıs kutlamaları, sıkıyönetim ilan edilen illerde Sıkıyönetim Komutanlıklarınca yasaklanmıştır (Ahmad F, 1996: 452). Polis, DİSK Genel Merkezine baskın düzenlemiş üyelerin bir kısmı göz altına alınmıştır. CHP ise 1 Mayıs kutlamalarını partililerin katılmaması yönünde çağrı yapmıştır (Cumhuriyet, 28.04.1979). İstanbul’da DİSK’in önünde Behice Boran, hükümeti eleştiren bir konuşma yapmıştır. Tüm ülke genelinde 1 Mayıs kutlamalarında 1339 kişi gözaltına alınmıştır (Cumhuriyet, 02.05.1979). Böylelikle sıkıyönetim altında işçi sınıfına olan baskı günden güne artarken işçi sınıfı ile CHP’nin organik bağı çözülmeye başlamıştır (Ahmad F, 1996: 452). Bu bakımdan mevcut hegemonik gücün sıkıyönetim ilan ettirme ısrarı aynı zamanda karşı hegemonyanın homojenliğini dağıtmaya yönelik provakatif bir yönetim tarzını yansıtmaktadır.

Sıkıyönetim ilan edilmesi Demirel için yeterli olmamış, askerler tarafından sıkıyönetimin etkili şekilde uygulanmasını Ecevit tarafından engellediğini söylemiştir. TSK’ya, devletin ve milletin “*en büyük güven kaynağının*” TSK olduğunu ifade eden bir mektup göndermiştir (Arcayürek, 1987: 96). Ayrıca aynı günlerde Demirel, Ecevit için, darbeyle devrilen sosyalist lider Allende’yi örnek göstererek “*bunların gidişi Allende’nin gidişidir*” açıklamasını yapmıştır. Darbe olacağını mı kastediyorsunuz sorusuna ise böyle bir şey ima etmediği şeklinde cevap vermiştir (Milliyet, 20.03.1979). Ecevit, İçişleri Bakanlığı’na şiddet olaylarının bastırılması görevi vermiştir. Aynı zamanda MHP Genel Merkezine yapılan bir saldırı girişimi sonrası karşılıklı diyalogla bu şiddetin bitirilmesi için hazır olduklarını söylemiştir. Fakat AP başta olmak üzere sağ partilerden açık bir ret gelmiştir (Cumhuriyet, 04.07.1979).

Sıkıyönetim ilanı Ecevit’in istemediği fakat yönlendirildiği bir yönetim şekli olmuştur. Daha sonra sıkıyönetim ilanı ile ilgili “*sanırım, Kahramanmaraş olayları, bazı çevrelerce, bizi sıkıyönetim ilanına zorlamak için tezgahlanmıştı*” açıklamasını yapmıştır. Sıkıyönetimin amacı askerin politik alana dahlini sağlamaktır. Böylelikle toplumsal muhalefetin disipline edilmesine yönelik yasal

baskı, şiddet ve mahkemeleri içermektedir (Akça, 2020: 115-116). Bu bakımdan karşı hegemonya mücadelesinin bastırılmasına yönelik olarak hegemonyanın rıza momentinin geri plana itilip zor momentinin öne çıkarılmasına denk gelmektedir (Forgacs, 2018: 2323). Sıkıyönetim MC Hükümetleri elinde açıkça karşı hegemonya mücadelesini bastırmak için kullanılmıştır. Fakat toplumsal muhalefetin 1977 yılı seçimlerinde birleştiği CHP iktidarı döneminde de hedef değişikliği olmadan uygulanmaya devam etmiştir. CHP, her ne kadar sıkıyönetim ilanını istemese ve yumuşatmaya çabalasa da egemen hegemonya tarafından ilana yönlendirilebilmiştir. Bu bakımdan iktidar olmadan hegemonyasını kuramamış olan CHP, siyasi şiddet dolayımı ile meşrulaştırılan sıkıyönetimi yöneten konumu elde edememiştir.

Boratav (1997: 341); 1970'lerin sonunda yaşanan ekonomik krize, *“içe dönük, dışa bağımlı müdahaleci, ithal ikameci ve popülist modelin”* sebep olduğunu söyler. Ecevit, 1977 yılıyla birlikte ağırlaşan ekonomik krizin üzerine iktidara gelmiştir. İktidarı boyunca da bu krizle uğraşmak zorunda kalmıştır. Sermaye sınıfı, Ecevit'i IMF ile anlaşması konusunda ısrar etmesine rağmen CHP oy tabanı olan emek kesimine karşı bir ekonomik politika yürütülmesinin siyasi faturası olacağı endişesiyle bu tavsiyeye karşı direnmiştir. Aslında Ecevit'in ilk hamlesi ve düşüncesi, Alman ve İskandinav sosyal demokrat hükümetlerinden ekonomik yardım alma girişimidir. Fakat bunda başarı sağlayamamış ve CHP'nin kredi yolları kapanmış, ülke dış borç bulamaz hale gelmiştir (Görücü, 2020: 361).

Nihayetinde ise IMF'nin şartlı maddi yardımını, tedbirlerin gecikmiş olması sebebiyle şartların daha da sertleşmiş haliyle kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu noktadan sonra Ecevit, IMF'ye taviz vermeme üzerine kurulu bir ekonomi politikası gütmüştür. İlerleyen dönemde ise IMF yapılan ekonomik düzenlemeleri yetersiz bulmuş ve krediyi kesmiştir. Böylece Türkiye'nin dış borçla ekonomik kaynak yaratma yolu kapanmış, enflasyonist bir ortamda kıtlık ve karaborsanın hakim olduğu bir ekonomi oluşmuştur (Boratav, 1997: 342). OPEC'in Haziran 1979'da petrole %35 zam yapmasıyla birlikte zaten kötü giden Türkiye ekonomisi ciddi bir darbe daha almıştır. Bu zam ile birlikte Türkiye'nin ihraç gelirleri sadece petrol ithalatına bile yetmez hale gelmiştir. İhracat açığı iyiden iyiye artmış, döviz kıtlığı yoğunlaşmıştır. Ayrıca enflasyonist ortam daha da tetiklenmiş, karaborsacılık, stokçuluk ve kıtlık artmıştır. Bunun sonucunda da piyasaya gelen

ürüne olan talepler iyiden iyiye arttığı için uzun talep kuyrukları oluşmuştur (Milliyet, 29-30.06.1979).

Tablo 3.5'te de görülen ekonomik göstergeler, Ecevit Hükümeti Dönemiyle birlikte ağırlaşan ekonomik krizin göstergeleri ve etkilerini tespit etmektedir. Buna göre 1977 yılında %23,8 olarak gerçekleşen enflasyon 1978 yılında %46,9 1979 yılında %75,7 1980 yılında %89,5'luk oranlara tırmanmıştır. Sabit dolar kuru düzenlemeleri artık IMF ile yapılan anlaşmalara göre arttırılmaya başlamıştır. Buna göre 1977'de 19,64 olan dolar kuru, 1978'de 25,5 1979'da 35,7 ve 1980'de ise 91,04'e kadar tırmanmıştır. Büyüme hızı göstergesi ise 1979 yılına gelindiğinde artık eksi seviyelerine kadar düşmüş ve Türkiye ekonomisi küçülmüştür.

Tablo 3.5: 1971-80 Yılları Ekonomik Göstergeler

	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Fiyat Artış Hızı (%)	18,3	9,9	20,5	30,9	21,1	15,4	23,8	46,9	75,7	89,5
Dolar Kuru (TL)	14,3	14,3	14,28	14,13	15,3	16,83	19,64	25,5	35,7	91,04
Büyüme Hızı (GSMH - %)	7,0	9,2	4,9	3,3	6,1	9,0	3,0	1,2	-0,5	-2,8
Ekmek Fiyatı (TL/kg)	1,58	1,64	2,11	2,71	3,86	4,46	5,19	6,63	10,4	21,97

Kaynak: Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1961-1980, Cilt 3 (Aktaran: Ozan, 2015: 664).

1979 yılı itibariyle ekonomik kriz hem sermaye hem işçi sınıfını etkileyecek düzeylere ulaşmıştır. Fakat işçiler, köylüler, memurlar ve toplumun alt kesimleri yaşanan enflasyonist ortamda daha savunmasız kalmışlardır. Bu ortamda sermaye-emek çelişkisi daha yoğunlaşmış her iki kesimde kendilerinin lehine reel gelirin artırılmasına çabalamıştır (Boratav, 2004: 145-146). Sermayenin eli güçlü olmasına rağmen işçi sınıfının sendikal bilincinin verdiği direniş ile sermayeye karşı güçlü bir mücadele vermiştir. Bu nedenle 1978-79 yılları da daha önceki yıllarda olduğu gibi grevler, iş bırakma direnişleri, yürüyüşlerle geçmiştir (Sönmez, 1985: 94). Tablo 3.6'da 1970'li yıllarda artarak devam eden grev sayıları ve işçi katılımlarının düzeyi gösterilmiştir.

Tablo 3.6: 1970-80 Arası Türkiye’de Gerçekleşen Grev ve Katılım Sayısı

Yıl	Grev Sayısı	Katılan İşçi Sayısı
1970	72	21.156
1971	78	10.916
1972	48	14.879
1973	55	12.286
1974	110	25.546
1975	116	13.708
1976	58	7.240
1977	59	15.682
1978	87	9.748
1979	126	21.011
1980	220	84.832

Kaynak: Çelik, 2020: 541.

Ketenci (1975: 9), işçilerin ekonomik gücün yanında, siyasal partilerle olan ilişkilerine de eğilen bir yazı kaleme almıştır. İşçilerin 1961 Anayasası ve 1963’de alınan toplu sözleşme, grev ve lokavt yasaları ile ekonomik bir güce dönüştüğünü söylemiştir. Bu düzenlemelerde sendikalara siyasal bir araç verilmemiştir. Fakat sendikalar elde ettikleri ekonomik güç sayesinde siyasal partiler tarafından görmezden gelinemez bir güç odağı olmuşlardır. Böylelikle siyasal partilerde temsil gücü elde etmişlerdir. Öyle ki partiler zaman zaman sendikalara kontenjan adaylık ayırmış böylelikle partiler ve sendikalar arasında organik bir bağ da kurulmuştur.

Ekonomideki bu kötü gidişe karşı Ecevit Hükümeti bu dönemde “*Düzen Değişikliği Programı’nın*” gerçekleştirilemeyeceğini ancak bir alt yapı zemini hazırlanabileceğini düşünmüştür. Asıl düzen değişikliğinin ise restorasyon döneminin sonu olan 1981 yılında sağlanacağı düşüncesiyle hareket etmiştir. Fakat bu anlayış sonrası ortaya çıkan ekonomi politikaları ve ortanın solu politikaları arasında ciddi bir anlayış farkı oluşmuştur. Ekonomik tedbirler doğrudan işçi sınıfının aleyhine sermaye sınıfının ise lehine işleyecek şekilde IMF ya da dış yardımlar dolayısıyla belirlenerek uygulanmıştır. Zira Türkiye’nin ekonomisini iyileştirmeye yönelik olarak yaratabileceği bir iç kaynağı kalmamıştır (Yaşlı, 2020: 352).

Böylelikle CHP ve temsil ettiği işçi sınıfı arasında siyasal çıkar birliğinde çatlama görüntüsü oluşmaya başlamıştır. Bu da karşı hegemonya mücadelesinde, yönetici pozisyonda bulunan siyasal partinin tarihsel ve zorunluluk olarak yerine

getirmesi gereken çıkarların evrenselleştirilmesi görevinde bir geri adım olarak okunabilir. Zira Mumcu'ya (1979b) göre parti programında yer alan düzen değişikliği vaadinin uygulanmaması, egemen sınıf karşısında ittifak kurulan ve homojenleştirilen işçi sınıfı ile diğer hegemonyadan dışlanmış sınıfların görmezden gelinmesi devam ederse CHP'nin temsil gücü kaybolacaktır.

Bunun bir diğer göstergesi ise 11 Haziran'da IMF baskısıyla yapılan %43,6 oranlık devalüasyondan sonra DİSK'in, CHP'nin işçi sınıfının verdiği desteği kaybettiği yönündeki açıklamasıdır (Cumhuriyet, 14.06.1979). Fakat ekonomide işçi sınıfı aleyhine aldığı kararlara, işçi direnişlerine yönelik baskıcı tutumuna ve bu dolayısıyla yaşanan çatışmalara rağmen işçi sınıfının toplumsal muhalefet merkezi DİSK, 1979 kısmi Senato seçimlerinde de CHP'yi desteklemeye devam etme kararı almıştır (Çelik, 2020: 559). Bununla birlikte yoksul kesimler; uzayan kuyruklar, yüksek enflasyon ve birçok ihtiyaç maddesinin bulunamaması sonucu iyiden iyiye hissedilen ekonomik bunalıma çare bulamayan CHP'den kopmaya başlamıştır (Görücü, 2020: 361).

Sermaye çevresi ise CHP iktidarının başlangıcında, ekonomik sorunları çözebileceğine dair olumlu görüşlere sahip olmuştur. IMF ile anlaşılacak, ABD ile olan sorunlar halledilecek ve dış kaynak yardımlarıyla ekonomi bir düzene girecektir. Ecevit'in tutumu da tüm bunların gerçekleştirilmesine yönelik adımların atılacağını gösteriyordu. Fakat zamanla evdeki hesap çarşıya uymamıştır. Ecevit Dönemi enflasyonist ortam, karaborsacılığın tavan yaptığı, halkın kuyruklarda ithal gelen malları beklediği bir dönem olarak anılacaktır. Her şeyin ötesinde Ecevit'in başarılı olmasının önündeki engel; liberal Batı Dünyası'nın Ecevit'in sol söylemlerine, Kıbrıs Harekatı ve haşhaş yasağının kaldırılması gibi ABD'ye kafa tutan siyasetine karşı antipati duymasıdır (Yaşlı, 2020: 351). Böylelikle burjuvazi, hegemonyasının yeniden sağlanması için AP'den vazgeçtiği gibi CHP'den de vazgeçmiştir.

Rahmi Koç'un yabancı bir dergide yayınlanan yazısında Türkiye'nin 9 baş ağrısı olduğunu yazmıştır. Bunlar; siyasi şiddet, enflasyon, dış borç, bürokrasi, yüksek seviyede işsizlik, sermaye karşıtı hükümet, işçi sınıfının yüksek ücret talebi, hızlı nüfus artışı ve siyasi liderdir. Koç'a göre Türkiye'ye hükümet edecek iktidar uzun dönemli ekonomi politikası belirlemeli ve sermayenin büyümesini desteklemelidir (Cumhuriyet, 22.07.1979). Koç'un açıklamalarına bakıldığında, mevcut organik kriz ortamını derinleştiren nedenlerin sıralaması görülebilir. Bunun

yanında karşı hegemonya mücadelesinin kendi tarihsel bloğunu kurma yolunda ilerlemesinden duyulan bir telaşın dışavurumudur. Aynı zamanda karşı hegemonya mücadelesinin zaman ve mekanı olan kriz ortamının organikliğini yani geçici nitelikte olmadığı gösterir.

TÜSİAD 13 Mayıs 1979'da örtülü olarak DPT'yi dolayısıyla CHP Hükümeti'ni hedef alan bir bildiri yayımlamıştır. Buradaki öz sermayenin devam eden hegemonik krizin sonlandırılması ve sermayenin iktidara gelmesi isteğinin bir beyanatıdır (Kuruç, 2020: 242). Bu bildiride özetle CHP Hükümetinin ekonomi politikaları eleştirilmektedir. Ekonomik sorunların kaynağının CHP tarafından sermaye sınıfı olarak gösterilmesine tepki gösterilmektedir. Ekonomik krizin sebebinin asıl olarak hükümet olduğu söylenmektedir. Sermaye sınıfının desteklenmesi, serbest piyasa koşullarının uygulanması, işçi sınıfının ücret artışı taleplerinin ve direniş imkanlarının kısıtlanması gibi talepler dile getirilmektedir (Ercan, 2020: 256-259). Bu bildiri Cumhuriyet Gazetesi tarafından CHP'ye karşı açılan yeni bir cephe olarak tanımlanmıştır (Cumhuriyet, 15.05.1979). Ecevit bu ilana karşı, iş adamlarının muhtırası ile Hükümet'in yıkılıp yenisinin kurulamayacağını söylemiştir (Cumhuriyet, 14.05.1979).

Yaşlı'ya (2020: 397-402) göre TÜSİAD'ın gazete ilanı, sermaye sınıfının hegemonik krizin farkında olduğunu gösterir. Sermaye sınıfı, MC iktidarı gibi CHP iktidarının da bu hegemonik krizi aşamayacağını görmüştür. Bunun yanında sermaye sınıfı, işçi sınıfının güçlü ve toplumun politikaya yoğun şekilde dahil olduğu bir dönemde, ilanında talep ettiklerinin gerçekleşmekten uzak olduğunun da farkındadırlar. Zaten talepleri ancak Ecevit Hükümeti yıkıldıktan sonra kurulacak olan azınlık AP Hükümeti Döneminde alınan 24 Ocak Kararları ile kabul görecektir. Uygulanması ise 12 Eylül Darbesi sonrasında toplumun politikadan uzaklaştırıldığı, işçi sınıfının bastırıldığı bir dönemde olacaktır. Böylece sermaye sınıfı mevcut hegemonik krizi aşabilecek ve yeni liberal hegemonik sistemi kurabilecektir.

Ecevit, aydınların toplumsal mücadelenin içinde ve bu yüzde zorunlu olarak politik olmaları gerektiğini söylemiştir. Gramsci'nin organik aydınları ile bütünleşik bir söylemle; aydının toplumu bilinçlendirmesi, toplumdan kopuk olmaması ve topluma liderlik etmesi gerekmektedir (Ecevit, 1957). Bununla bağlantılı olarak 1977 seçimleri öncesinde kültür ve sanat alanının özerkleşmesi gerektiği savunulmuştur. MC üyesi MHP ise CHP'nin bu tutumunu eleştirmiştir.

Onlara göre kültür sanatın devletin gözetimi ve denetimi altında yürütülmesi gerekmektedir. Aksi halde milli değerlerin yitirilmesi tehlikesi doğmaktadır (Tarkan, 1977: 10-11). CHP'nin bu tutumu toplumsal muhalefet ile olan ilişkisi bağlamında da tutarlılık arz etmektedir. 1970'lerin ikinci yarısında sanat alanında aydınların ortaya koyduğu eserlerde köylü sorunları, köyden kente göç ve gecekondu olgusu, işçi sınıfının ve sendikanın anlatıldığı eserler görülmektedir (Ozan, 2015: 740-741).

Bunlardan bir kısmı 12 Mart Muhtıra Dönemine ilişkin sol eleştirilerin yer aldığı eserlerdir; Erdal Öz *“Yaralısın”* (1974), Füzûzan *“47'liler”* (1974), Pınar Kür *“Yarın Yarın”* (1975), Sevgi Soysal *“Yeni Şehirde Bir Öğle Vakti”* (1973) ve *“Şafak”* (1975), Yılmaz Güney *“Salpa”* (1975), *“Sanık”* (1975) ve *“Hücre”* (1976) romanları, Oğuz Atay *“Tutunamayanlar”* (1972) ve *“Tehlikeli Oyunlar”* (1973), Çetin Altan *“Büyük Gözaltı”* (1972), *“Viski”* (1975) ve *“Bir Avuç Gökyüzü”* (1979), Demir Özlü *“Bir Uzun Sonbahar ve Bir Burjuvanın Gençlik Yılları”* (1979). Sinemada ise Yılmaz Güney'in senaryolaştırdığı *“Sürü”* (1979), Yavuz Özkan *“Maden”* (1978), Atıf Yılmaz *“Köşeyi Dönen Adam”* (1978) filmleri önemli örneklerdir (Ozan, 2015: 740-741). Müzik alanında da karşı hegemonya mücadelesinin yansımaları görülmüştür. TRT'de yasaklı olup eserleri yayınlanmayan sanatçılar, siyasi mitinglerde kitlelere hitap etmiştir. Bunlardan Aşık Mahzuni Şerif, Selda Bağcan, Ruhi Su gibi isimler toplumsal değişime yönelik şarkılarıyla sol siyasi hareketinin tanınan simaları olmuşlardır (Tunç, 2001: 146).

Abdi İpekçi'nin 1976 yılında gecekondu sorununa ilişkin hazırladığı köşesine, Ankara Belediye Başkanı Vedat Dalokay konuk olmuştur. Köyden kente göç ile artan konut sorununun yasal olmayan şekilde vatandaş tarafından çözümü olan gecekondulaşma tartışılmıştır. Dalokay'a (1976: 6-7) göre gecekondu insanı, 1973 yılına kadar sağ partilerin vaatlerine oy vermiştir. 1973 ile birlikte ise muhafazakar olan kendi partilerinden çözülmeye başlamış ve geleneksel partileriyle olan bağları kopmuştur. Bu yıllarda CHP ve vaat ettiği düzen değişikliği programı konut problemine çözüm vaatleri içinde en cezbedici olan olmuştur. Dalokay, gecekondu sorununun ana kaynağı olarak topraksız köylünün kente göçünü göstermiştir. Köylünün toprak sorunun CHP eliyle çözülmesiyle gecekondu problemlerinin de kendiliğinden çözüleceğini söylemiştir. Geleneksel partilerinden kopuş, Gramsci'nin organik kriz dönem göstergelerinden birine denk gelmektedir (Gramsci, 2011b: 46).

Gecekonducuların direnişleri tekil bir eylem ya da yıla sığdırılmadan farklı şehirlerde ve farklı yöntemlerle 1970'ler boyunca devam etmiştir. Milliyet Gazetesi haberlerine bakıldığında; 03 Eylül 1972'de Ümraniye'de polis ve gecekonducuların çatışmasında 5 kişi öldüğü haberleştirilmiştir. Aynı olayda 9'u polis, 44 kişi tabancayla vurularak, 36 kişi ise taş ve sopalarla yaralanmıştır. Yıkım ekiplerine karşı kadın ve çocuklar da direnişe katılmıştır. 5 Ekim 1973'de Ankara Çankaya'daki gecekondu yıkımı sırasında gecekondu bir kadın, bir polis memurunu tabanca ile yaralamıştır. 26 Ekim 1974'de gecekonduarda çıkan çatışmada 3 polis ve 1 mühendisin yaralandığı haberi yer alır. 25 Haziran 1977'de yaşlı bir adamın polise taş attıktan sonra tutuklandığı, yine bir kadının kürekle polise saldırdığı haberleştirilmiştir. 03 Nisan 1977'de gecekondu kadınların yıkıma gelen polis panzerine taşla saldırdığı ve 5 kişi yaralandığı haberleştirilmiştir. 11 Temmuz 1977'de Ankara'da gecekondu yapımı sırasında çıkan çatışmada 1 kişinin öldüğü haberleştirilmiştir (Milliyet Gazetesi). Bu yönü ile gecekondu alanları, mevcut hegemonik güç tarafından hegemonyadan dışlanan ve zor gücüyle hegemonyaya dahil edilmeye çalışılan bir alan görüntüsü vermektedir (Gramsci, 2011c: 218).

Gecekondu bir yandan da sosyalist hareketin yükseliş mekanları ve deneme alanları olmuştur. Gecekonducuların yaşadığı yoksulluk ve konut sorunları, özellikler sol görüşlü öğrencilerin dikkatlerini bu yöne çekmiştir. Aynı zamanda gecekonducuların yıkımlara karşı gerçekleştirdikleri direniş, sol için bu bölgelerin romantikleşmesine neden olmuştur. Bu bölgeden üniversiteye katılan gençlik de yine bu bölgelerin sorunlarını çözmeye yönelik olarak sosyalist çözüm önerileri geliştirmeye çalışmışlardır (Yürekli, 2020: 201-202). Sol öğrenci örgütleri, özellikle THKP-C'nin devamı niteliğindeki Devrimci Yol, hegemonya tarafından dışlanan tüm alt kesimlerle çeşitli düzeylerde ittifaklar kurmuş ve bu kesimler üzerinde hegemonik güç elde etmişlerdir. Bunu Devrimci Yol gibi pragmatist ve popülist bir politika tarzının benimsenmiş olması sağlamıştır. Gecekondu mahallerinde de aynı pragmatist bir yaklaşımla, konut problemi çözümüne yönelik yeni ve kolay yönetsel bir anlayış olduğu görüşüyle yaklaşmışlardır. Bu bakımdan gecekondu bölgelerinde de hegemonik bir kapasite kazanmışlardır (Aytürk ve Bora, 2020: 313).

Sol öğrenci örgütlerinin, gecekondu bölgelerindeki yoksullukla olan romantik bağı büyük bir boyuta ulaşmıştır. *“Konut sorunu, sınıf mücadelesinin bir*

parçasıdır” sloganı dahi üretilmiştir. Teorik temel ise Engels ve Marks’tan bulunmuştur. Engels’e göre konut sorunu kapitalizmden kaynaklanmaktadır ve kitlesel hareketlerle çözüme kavuşturulabilir. Bu bakımdan Marks’a göre konut sorunu, devrim gerçekleşene kadar kapitalizm içinde halkın kendisi tarafından karşılanacaktır. Yani Türkiye özelinde sosyalizm için bu konut ihtiyacının kapitalizm içinde karşılanmasının en kolay ve ucuz yolu gecekondulu tipi yerleşimler olmuştur (Aslan , 2004: 189-190).

Gecekondulu bölgeleri köyden kente göçen insanların bulunduğu bir ortamdır. Başlangıçta sağ görüşlü partilerin güçlü olduğu mekanlar olarak olagelmıştır. Fakat karşı hegemonya mücadelesine zamanla eklenmiştir. Bu, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat, Doç. Dr. Ahmet Taner Kışlalı ve Dr. Doğu Ergil’in hazırladığı, gecekondulu bölgelerinin siyasal partilere verdikleri oy değişimlerini gösteren Tablo 3.7’de görülebilir. Buna göre sol partilerin gecekondulardan aldıkları oy oranı yıllara göre artış göstermiş, nihayetinde 1965 yılında sağın gecekondulardan aldıkları oy oranına erişmiştir. Tersine olarak sağın oy oranları da 1965 yılından itibaren eriyerek solun aldığı oy oranından da aşağılara gerilemiştir.

Tablo 3.7:Ankara’da Gecekondulu Bölgeleri 1965-69-73-75 Seçimlerinde Oy Verme Eğilimleri

Siyasal Partiler (%)	1965	1969	1973	1975
AP	52,5	43,4	21	18,7
MSP	-	-	5,2	4,9
MHP	1,7	3,4	1,6	3,9
DP	-	-	2,6	1,3
CHP	28,8	30,1	40,7	50,5
TİP	3,5	1,7	-	-
TBP	-	8,4	2	2
Sağ Partiler	54,2	46,8 ↓	30,4 ↓	28,8 ↓
Sol Partiler	32,3	40,2 ↑	42,7 ↑	52,5 ↑

*Liste içindeki CHP, TİP ve TBP sol partiler, diğerleri sağ partiler olarak ele alınmıştır.

**Oy farklarına ilişkin kaynakta yapılan bir atıf bulunamamış, farklar bağımsızlar ya da diğer partiler olarak çalışmada değerlendirilmiştir.

***1965-1969 seçim sonuçları, Ergun Özbudun, (1975), “Türkiye’de Siyasal Değişme ve Siyasal Katılma”, Ankara, sy.182’den, 1973-1975 oranları SBF tarafından yapılan anketten elde edilmiştir.

Kaynak: (Milliyet Gazetesi, 01.10.1975).

En önemli gecekondü direniş ve karşı hegemonik mücadele örneklerinden biri ise 1 Mayıs Mahallesi Direnişidir. 1 Mayıs Mahallesi Direniş, bir yıl içinde 11 kişinin öldüğü ve 80 kişinin yaralandığı varoluşsal bir mücadele olarak tanımlanabilir (Milliyet, 01.05.1978). Olayların başlangıcı, 5 Haziran 1977 yılında gecekondü inşasına sol görüşlü öğrenci örgütlerinin yardım etmesiyle başlamıştır. Bu örgütler, mahalle üzerinde rızaya dayalı hegemonik bir güç elde ettikten sonra bölgeye yönelik alternatif imar planları hazırlanmışlardır. Komiteler kurup alternatif yönetim şekli geliştirerek gecekonduları yeniden inşa etmişlerdir. Komite 5 ayrı bölge yönetimine ayrılmış, 80 örgütlü genç sayısal olarak bu bölgelere bölünmüştür. Komiteden izinsiz ev yapılamayacağı, dışarıdan gelip yerleşmek isteyenlere ancak başka bir konutu olmaması halinde konut sağlanacağı gibi kurallar konulmuştur (Milliyet, 02.05.1978).

2 Eylül'de ise polis ekipleri yıkım için gelmişler ve gecekondular taş sopayla direnmiş, direniş silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Yıkılan gecekondular aynı alanda çok kısa bir süre içinde yeniden inşa edilmiştir. Nihayetinde mahalle tasfiye edilmiş ve adı "*Mustafa Kemal Mahallesi*" olarak değiştirilmiştir (Milliyet, 03.05.1978). Aslan (2004: 190), 1 Mayıs Mahallesi olaylarını sosyalist hareketin, işçi sınıfının konut problemini çözmeye yönelik yasal olmayan çözüm yolu olarak okur. Buna benzer şekilde Ümraniye gibi birçok yerde benzer komiteler kurulmuş ve alternatif yönetim şekilleri oluşturulmuştur.

Bu mahallenin gecekondü direnişleri içindeki özgün yanı; yapısal ve yönetsel farklılıklarıdır. Yönetsel yönü, Gramsci'nin Fabrika Konseylerine benzer şekilde, yönetsel bir deneyim sunmakla birlikte devletten tamamen ayrışmış bir mekan yaratılmasıdır. Yapısal yönüyle ise geniş sokakları, sosyalleşme ve eğitim alanları, kaliteli konut ve planlı yerleşim gibi özelliklere sahip olmasıdır. Zira alışlagelmiş gecekondü mahalleleri, bireysel şekilde rastgele yerleştirilen konutların oluşturduğu yoksulluğun dışavurum alanlarıdır. Bu bakımdan da Gramsci'nin ekonomik korporatif çıkarlar evresi dediği güç düzeyine denk gelmektedir. Fakat 1 Mayıs Mahallesi bireysel çıkarların aşıldığı, sınıf bilincinin oluşmaya başladığı evrensel çıkarlar düzeyine denk gelmektedir.

CHP; işçiler, köylüler ve sol siyasi hareketle kurduğu ittifakı gecekondulu yoksul kesimler düzeyine de taşıyabilmiştir. Bunu iş insanları yani sermaye sınıfını karşısına alarak popülist bir söylemle gerçekleştirmiştir (Bila, 2001: 204) (Ecevit, 1975: 38). Sol siyasi hareketin en mobil tarafını oluşturan ve gecekondü

mahallelerinde hegemonik bir güç olan öğrenci hareketleriyle de ittifak halindedir. Öyle ki; duvarlara “*Umudumuz Ecevit-THKO*” gibi propaganda yazıları yazılmıştır (Bora, 2017: 573). İktidara gelmesiyle ise diğer alanlarındaki söylemlerine benzer şekilde söylemlerinde bazı değişimler yaşanmıştır. Bu, 1 Mayıs Mahallesi olayları karşısında Ecevit’in söylemleri üzerinden görülmektedir. Devletin sosyal konut alanı olarak ayrılan bu yerlere konut yapmamasından dolayı kendiliğinden alternatiflerin doğduğu söyleyerek mevcut hegemonik gücü eleştirmiştir. Ama diğer yandan da kurtarılmış bölgeler kurulmasına izin verilmeyeceğini söylemiştir. Bu iki söylemin bir karışımı olarak görülebilecek söylemi ise; devletin, asker ve polis ile bu mahalleye zor gücüyle gireceği ama sosyal yardımlar yönüyle de destek olacağıdır (Milliyet, 03.05.1978; Yürekli, 2020: 197).

Gramsci, tarihsel ve zorunluluk anlamında karşı hegemonya mücadelesi yürüten partinin en önemli görevi olarak örgütlenmesini tamamlamış ve zafere hazır halde bulunması gerektiğini söyler. Modern prens olan bu kolektif iradenin temsili, aynı zamanda eğitsel ve yönetsel anlamda öncü rolünü üstlenecektir. Fakat bu yönetsel yön, ittifak halinde olduğu ve çıkarlarını evrenselleştirdiği sınıflarla karşılıklı olarak ilerlemelidir. CHP 1960’ların sonları ile birlikte bürokratik parti görünümünden sıyrılmaya başlamıştır. Parti zamanla kendisini hegemonya tarafından dışlanan toplumsal muhalefetin temsilcisi konumuna taşımayı başaramıştır. CHP, ideolojik değişimin yanında örgütsel bir değişimde yaşamıştır. Bürokratik siyasal parti özelliğini yansıtan güçlü merkeziyetçilikten, yetkilerin yerelle paylaşıldığı adem-i merkeziyetçi bir yönetim anlayışına geçilmiştir. Böylelikle parti içinde işçi sınıfı, köylüler, toplumun yoksul kesimleri, öğrenciler söz sahibi olabilmıştır (Ayata, 1995: 85-87).

Bu Gramsci’nin örgüt ve eğitim anlamında karşı hegemonya mücadelesinin öncüsü olacak olan partinin göstermesi gereken özelliğe denk gelir (Gramsci, 2018: 148). CHP böylelikle, Gramsci’nin bahsettiği demokratik merkeziyetçilik ile öncü partinin sağlaması gereken organikliği sağlamıştır. Fakat her alanda olduğu gibi CHP’nin iktidara gelmesiyle partinin bu görüntüsünde de olumsuz anlamda gelişmeler olmuş ve parti merkezi yeniden güçlenmeye başlamıştır.

Bektaş’a 1993: 114) göre, CHP’nin yerelde temsilini ve aktif bir parti olmasını sağlayan delegeler, 1979 yılı ile birlikte parti içi hizipleşmenin kurbanı olmaya başlamıştır. Bu delegeler halkla sosyal demokrat politikanın birleşmesini sağlayan bu sayede CHP’ye başarı getiren unsurlardandır. Merkez yönetim bu aktif

gücü pasifleştirerek CHP karar alma ve uygulama mekanizmalarından uzaklaştırmıştır. Tüm bunların nihayetinde ise CHP'nin 1970'lerin başından başlayan başarı hikayesi, 1970'lerin sonu ile birlikte parti içi hizipleşmeler, ülke içi konjonktürel nedenlerin etkisiyle kötü bir anlatıya dönüşmüştür (Mantaoğlu, 2018: 119).

Parti içinde iki ayrı grup iç hizipleşmenin başını çekmiştir. Bunlar Parti Meclisinin yeni baştan kurulmasını savunan, Baykal ve Topuz taraftarları ile Ertuğrul Günay ve Süleyman Genç'in başını çektiği sol kanat olarak adlandırılan gruptur. Amaçları tek adam yoluna girdiğini düşündükleri genel başkanın ve ona bağlı parti merkezinin yetkilerinin azaltılması olmuştur. Fakat Ecevit'i yenememişler ve istekleri CHP 24. Kurultayında reddedilmiştir. Bu kurultayın bir diğer önemi ise Ecevit'in Genel Yönetim Kurulu listesini ilk kez il başkanlarına danışmadan tek başına hazırlamasıdır. CHP, Hükümetten düştükten sonra yapılan Olağanüstü 8. Kurultayda Ecevit *“disiplini uygulamadım, çünkü eğer uygularsam bu hükümet çökerse, acaba faşizm gelir mi kuşkusunu benim içime çöktü”* açıklamasını yapmıştır. Hemen akabinde kazandığı kurultay sonrasında, disiplini sağlamak için muhalif parti il örgütlerini dağıtmıştır (Görücü, 2020: 363-364).

Bu görüntü bize Gramsci'nin parti içi hiziplerine yönelik söylemlerini hatırlatmaktadır. Parti üyeleri, devletin vatandaşlarını yasalara tabi tutmasına benzer şekilde disipline tabi tutulmalıdır. Zira bu iç hizipler üye gibi davranmak yerine birer müttefik görüntüsü verirler. Karşı hegemonya mücadelesinin kazanılmasında partinin örgütlülük düzeyini sekteye uğratırlar (Gramsci, 2011b: 56). CHP, karşı hegemonyasında ittifak kurduğu sınıflar ile olan bağı azalırken iç hizipleri de artmaya başlamıştır. Bu bize karşı hegemonya mücadelesinin sönümlenmesine götüren hikayenin adeta bir parçasını sunmaktadır. Fakat unutulmaması gereken nokta; modern prensin kitle ve aydınlar ile olan etkileşimi dolayımı ile demokratik merkezîyetçiliğini sağlayabileceğidir. Böylelikle tarihsel ve zorunluluk olarak olması gereken zinde örgütlülük seviyesine ulaşabileceğidir (Gramsci, 2011b: 222). Ecevit'in iktidarıyla birlikte başlattığı merkezden taşrayı yönetme girişimi, Gramşiyen anlamda karşı hegemonya mücadelesi için partiyi gerekli örgütlülük düzeyine getirecek demokratik merkezîyetçiliği olumsuzlamıştır.

Ecevit; karşı hegemonya mücadelesini, düzen karşıtlığı üzerinden popülist söylemlerle okumuştur. Mevcut hegemonik güce karşı çıkılmış fakat tamamen onu

yerinden etme gibi bir organik düzey yakalanmamıştır (Kabaklı, 1977: 42). Bunun yanında ekonomik krizi aşabilmek için sermaye sınıfı ile hareket etmiş ve işçi sınıfına krizin yükünü yüklemiştir. Sağ şiddetle yeterince mücadele edememiş, sol şiddeti sağ ile eşitleyen bir dil kullanmıştır. Kendisini iktidara getiren karşı hegemonik gücün çıkarlarını savunmak yerine hegemonya ile birlikte hareket eden bir görüntüye bürünmüştür (Yaşlı, 2020: 411). CHP iktidarında emek sınıfının alım gücü %30 oranında gerilemiştir. Ayrıca sol partilerle ilişkisini kesmiş ve onları kriminalize etmiştir. Bunun sonunca 1979 kısmi Senato seçimlerinde bu partilerin çoğu boykota ya da kendi adayını çıkarma yoluna gitmişlerdir. Bunun yanında ekonomi alanında IMF'nin programlarını uygulamış ama ekonomik krize bir çözüm getirememiştir. IMF'nin kararlarını geç ve yumuşatarak uyguladığı için burjuvazinin, IMF'ye boyun eğip ekonomik faturayı emek sınıfına çıkarmaya çalıştığı için ise işçi sınıfının desteğini kaybetmiştir (Görücü, 2020: 361-363).

Kabaklı'ya 1977: 41-42) göre Ecevit'in bu dönem boyunca yürüttüğü düzen karşıtı tutumun görünen yüzü popülizmdir. Görünmeyen, daha doğrusu görünemeyen yüzü ise karşı olunan düzendir. Zira mevcut sosyal ve ekonomik duruma karşı olunmakla birlikte kapitalist düzene karşıtlık yoktur. Buda amaç edinilen düzen değişikliğinin içeriği hakkında belirsizlik yaratmaktadır. Sol siyasi hareketle ilişkileri de bu bağlamda çelişkiler barındırmıştır. Bu çelişkiler yumağı, CHP'yi aşırı sol diye tabir ettiği sol partilerden ayırma ve pragmatist bir şekilde solun oyunu alma çabasının bir sonucu olarak çıkmış bir olgudur (Çelik, A.H, 2020: 26). Bunu sağlamak için özgün bir kavram olarak iddia ettiği demokratik sol kavramını ortaya atmıştır. Hatta bunu ülkelerin tarihsel ve toplumsal farklılıklarına göre oluşan özgün bir ideoloji olarak sunmuştur (Tekin, 1977: 85). Yani Ecevit her ne kadar kapitalizme eleştirel bir yaklaşım sergilemiş olsa da kapitalizmi yıkmak gibi bir sorunsalı yoktur. Asıl amacı kapitalizmi ehlileştirmek üzerine kurulu olan 1961 Anayasasının kurduğu üçlü sacayağına dayalı hegemonik sistemi yeniden getirebilmektir (Filiztekin, 2016: 59-60).

10 Mayıs 1970 Manisa Mitinginde; *“Çağımızda siyasal iktidar olmak yeterli değildir. Asıl önemli olan sosyal iktidar olabilmek ve bunu siyasal iktidarla bütünleştirebilmektir”* demiştir (Ecevit, 2010: 245). Bu söz Gramsci'nin mevzi savaşına benzer şekilde değerlendirilebilecek bir sözdür. Sivil toplumun gelişmiş olduğu toplumlarda sadece iktidara gelmek yeterli değildir. Bunun tüm politik toplum ve sivil toplum alanında birlikte yürütülmesi gerekmektedir (Forgacs,

2018:273-276). Fakat Ecevit iktidarı döneminde bu savaşı yürütemeyip elinde olan devlet iktidarından da olmuştur.

Böylelikle; 14 Ekim 1979 yılında yapılan kısmi Senato seçimleri ve boşalan 5 milletvekili koltuğu için yapılan ara seçimler, CHP için fiyasko ile sonuçlanmıştır. AP 5 milletvekilliğini de kazanmış böylece TBMM’de dağılım, 227’ye 218 olarak AP lehine dönmüştür (Cumhuriyet, 15.10.1979). Kısmi Senato seçimleri ise Tablo 3.8’de de görüldüğü üzere CHP’nin oy oranı 1977’de %41,4 iken 1979 yılında 29,1’e kadar gerilemiştir. Sol partilerin oy oranına bakıldığında ise 1977’de 0,5 olan oy oranı, 1979’da 3,9’a kadar yükselmiştir. DİSK’in ve diğer sol sivil toplum kuruluşlarının desteğini kaybeden, hedeflediği düzen değişikliğini gerçekleştiremeyen, vaat ettiği ekonomik iyileşme ve siyasal şiddetin sonlanmasını gerçekleştiremeyen CHP, sönen umutlarla birlikte iktidarı terk etmiş ve Ecevit Başbakanlık görevinden istifa etmiştir.

Tablo 3.8: 1979 Kısmi Senato ve 1977 Türkiye Genel Seçim Sonuçları

Seçim Yılları	AP	CHP	MSP	MHP	CGP	DP	Sol Partiler
1977 Genel Seçim Oy Oranı (%)	36,9	41,4	8,6	6,4	1,9	1,8	*0,5
1979 Kısmi Senato Seçim Oy Oranı (%)	46,8	29,1	9,7	6,1	2,5	***0	**3,9
Senatör Sayısı	33	12	4	1	0	0	0

Kaynak: (Cumhuriyet, 15.10.1979).

*Türkiye Birlik Partisi ve TİP’in toplamı

**Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Türkiye Birlik Partisi, TİP, Sosyalist Devrim Partisi’nin toplamı

***DP seçimlere katılmamıştır.

3.5. Perde Kapanıyor: Sezarist Çözüm 1980 Darbesi (1979-1980)

Ecevit Hükümetinin istifasının ardından, yeni Hükümeti kurma görevi Demirel’e verilmiştir. Böylelikle AP, MHP ve MSP’nin dışarıdan desteklediği Azınlık Hükümetini 25 Kasım 1979 tarihinde kurmuştur. Bu hükümet, sağ partilerin dışarıdan desteğini aldığı için “Örtülü MC” ya da “3. MC” olarak anılmıştır. Aynı zamanda Demirel, Cumhuriyet tarihinin güvenoyu alabilmiş ilk azınlık hükümetini kurmuştur (Akşin, 2012: 251).

27 Aralık'ta Cumhurbaşkanı Korutürk'e üst düzey TSK üyelerince, Parlamento ve Hükümeti uyaran bir “uyarı mektubunu” verilmiştir. Cumhurbaşkanı bu mektubu 2 Ocak 1980 tarihinde Demirel ve Ecevit'e aynı anda ulaştırmıştır. Ecevit bu mektubu daha yumuşak karşılamış, Demirel ise kendi hükümetlerine yönelik olmadığını düşünmüştür. Böylece her iki tarafta mektubun ciddiyetini fark edememiştir. Bunun yanında var olan siyasal, ekonomik ve toplumsal karmaşa çözüme kavuşturulamamıştır. AP var olagelen siyasal ve toplumsal şiddeti, sıkıyönetim içinde hegemonyada zor ögesini öne çıkararak çözmeye çalışılmıştır. Organik kriz ortamını yoğunlaştıran ekonomik kriz ise “24 Ocak Kararları” yayınlanarak aşılmaya çalışılmıştır (Akın , 2012: 407).

Türkiye'nin 1970'li yıllarının çoğunluğu, Tablo 3.9'da görüldüğü gibi, ilan edilen sıkıyönetim altında geçmiştir. Toplamda 5 yıl 4 ay süren sıkıyönetim uygulaması olmuştur. Bunlardan ikisi Ecevit'in Hükümette olduğu dönemlerde ilan edilen sıkıyönetimlerdir. İlan edilen her iki sıkıyönetimde, Ecevit Hükümetten düştükten sonra karşı hegemonya mücadelesine ve CHP'ye karşı sıkı şekilde uygulanmıştır (Akça, 2020: 116).

Tablo 3.9: 1970'li Yıllarda Türkiye'de Uygulanan Sıkıyönetimler

Dönem	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Süresi
12 Mart Sonrası	26 Nisan 1971	26 Eylül 1973	2 Yıl 5 Ay
Kıbrıs Harekatı Sonrası	20 Temmuz 1974	02 Eylül 1975	1 yıl 2 Ay
Maraş Katliamı Sonrası	26 Aralık 1978	12 Eylül 1980	1 Yıl 9 Ay

Kaynak: (Akça, 2020: 115).

Kurulan Örtülü MC'nin temel gündem maddeleri kendisinden önceki iktidarlardan farklı olmamıştır. Siyasal şiddet, ekonomik kriz gibi artık toplumu felce uğratacak dereceye ulaşmış sorunlarla uğraşmışlardır (Akşin, 2012: 251). Bu sorunları çözmede başarısız oldukları, 1980 Şubat'ında siyasi şiddet olaylarından ilk iki ayda yaklaşık 400 kişi ölmüş olmasından çıkarılabilir (Ozan, 2015: 660). 12 Eylül 1979-11 Eylül 1980 arasındaki bir yıllık sürede ise 2677 sivil ve 135 kolluk kuvveti ölmüş ve toplam 6784 kişi yaralanmıştır (Koç, 2010: 49).

Türkiye ekonomisinin kronik problemlerini çözmeye yönelik olarak 24 Ocak Kararları, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşar Vekili Turgut Özal tarafından hazırlanmıştır. İstikrar sağlamayı amaçlayan bu planın ilk işi 47 TL olan

doların değerini, 70 TL'ye çıkarmak olmuştur. İkinci olarak KİT'ler üzerinde devlet denetimini azaltılmıştır. Aynı zamanda ihracatı arttırmaya yönelik politikalar izlenmiştir. Planın püf noktası ise ekonomik krizin giderilmesi ve amaçlanan gelişmelerin sağlanması için işçi ücretleri artışlarının engellenmesi gerektiğidir (Akşin, 2012: 251).

24 Ocak Kararlarının asıl amacı asker eliyle hegemonik krizden sermayeyi kurtarmaktır. İşçiler 24 Ocak Kararlarına karşı Ecevit'in itidal çağrısına rağmen sokağı dökülmüştür. Bu aynı zamanda Ecevit'in işçiler üzerinde hakimiyetinin ve karizmasının kalmadığının da göstergesidir (Yaşlı, 2020: 414-418). Demirel ise bu ekonomi paketin uygulanabilmesi konusunda şüpheye düşmüştür. Nihayetinde ekonomi paketinde ilk açığı yaratıp 1980 Ağustos ayında kamu kesimi ile toplu iş sözleşmesi için çalışmalara başlamıştır (Koç, 2010: 47). Bu sırada ise TSK, devletin yönetime el koymak için hazırlıklarını tamamlama aşamasına gelmiştir. Demirel'in 24 Ocak Kararlarına yönelik bu tutumu, aynı zamanda mevcut hegemonya sahibi sınıf için üçüncü bir gücün gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Bu dönemde Ecevit ise kaybettiğı sınıf konsensüsünü yeniden sağlamaya yönelik söylemler kullanmaya başlamıştır. Fakat karşı hegemonya mücadelesi başarısız bir girişim olan CHP iktidarı döneminde parti ve sendikalar, iç hizipler ile çok sayıda fraksiyona bölünen sol nedeniyle parçalanmış bir görüntü sergiler hale gelmiştir. Ecevit bu güçsüzlüğü görerek karşılarında duran Askeri Darbe ihtimaline karşı tekrardan birleşme çağrısını Darbeden sadece 3 gün önce bir kez daha yapmıştır. Petrol İş Sendikası'nın Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada; siyasi partiler ve sendikaların iş birliğı yapmalarını engelleyen yasaları eleştirmiştir. Bunun organik bütünlüğü yaratmada engel yarattığını söylemiştir. Aynı zamanda kitlelerin pasif hale getirilme yöntemi olarak nitelemiştir. Ardından işçi sınıfına, mobil hale gelmeleri ve sokağı çıkmaları konusunda çağrıda bulunmuştur (Koç, 2010: 48-49).

Bu çağrıda, işçi sınıfına yönelik konuşurken *“yalnız işçileri değıl, tüm çalışanları, köylüsü ile, memuru ile, emeklisiyle tüm çalışanları ve çalışarak hayatını kazanmış olanları düşünerek, gözeterek, elbette ülkenin içinde bulunduğı bunalımı da gözeterek bu stratejiyi saptayınız! Birlikte izleyiniz! O zaman siz de kurtulursunuz, toplum da kurtulur, demokrasi de kurtulur, devlet de kurtulur. ... ve sahadaki kavga da o zaman biter...Ekmek büyür, hakça bölüşülür, kavga öyle biter.”* demiştir (Arcayürek, 1986: 365). Konuşmadan alıntılanan bu bölümde karşı

hegemonya mücadelesinde işçi sınıfı ile ittifakına geri dönme talebi iletilmiştir. Aynı zamanda işçi sınıfına bu yönde çağrı yapıldığından yola çıkarak, işçi sınıfı öncülüğünde diğer alt sınıflarla olan ittifakın tazelenmesi talebini içermektedir. Son olarak organik kriz ortamına vurgu yapılmış ve bu organik kriz ortamının karşı hegemonya zaferi ile kazanılmasının yolunun yeniden CHP öncülüğünde homojenleşmekten geçtiği çağrısı yapılmıştır.

Ecevit karşı hegemonya mücadelesinin kazanılması için yeniden modern prens olan CHP'nin örgütsel gücüne güvenme çağrısının yanında, yenilgi ihtimalinden bahsetmeyi de es geçmemiştir. Eğer işçi sınıfı ve diğer ittifak halindeki kitleler mobil olmazsa ve sivil toplum alanındaki mevzi savaşındaki mevzileri terk ederlerse; *“...sonunda korkarım biri çıkar, düdüğü çalar ‘oyun bitti herkes evine’ der ve bir anlamsız oyuna dönüşen demokrasi de böylece sona erer”* (Arcayürek, 1986: 365).

Akşin'e (2012: 251) göre 80 Darbesi, 24 Ocak Kararlarının uygulanmasını kolaylaştıran bir siyasal yöntem biçimi olmuştur. Zira 12 Eylül Darbesi ara döneminde kurulan Bülent Ulusu Hükümeti'nde 24 Ocak Kararlarını hazırlayan Turgut Özal, Başbakan Yardımcılığı ve Devlet Bakanlığı görevine getirilmiştir. 24 Ocak Kararları, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik krizi IMF ve Dünya Bankası'nın yönlendirmelerine uygun şekilde çözecek bir ekonomi paketidir. Ozan (2015: 666) 24 Ocak Kararlarını; *“İhracatın, krediler ve yasalarda ihracatı kolaylaştırıcı değişikliklerle teşvik edildiği, dış pazar için üretimin esas alındığı, yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edildiği, emek piyasasının, ücret artışlarının disiplin altına alınmasının öngörüldüğü bu birikim stratejisi”* olarak ifade eder. Bu kararda özellikle işçi sınıfının elinde olan ekonomik gücü sonlandırmaya yönelik hükümler mevcuttur. Grev yasakları, ücretlerin dondurulması ve sermaye sınıfının elinin güçlendirilmesi gibi tedbirler alınmıştır. Böylece işçi sınıfının mücadelesinin geriletilmesi amaç edinilmiştir.

1980 Darbesinin başında olan Kenan Evren ise 1991 yılında bir gazeteye verdiği demeçte, *“eğer 24 Ocak kararları denen kararların arkasından 12 Eylül dönemi gelmemiş olsaydı, o tedbirlerin fiyasko ile sonuçlanacağından hiç şüphem yoktu. Böyle sıkı bir askeri rejim sayesinde o tedbirler meyvesini vermiştir.”* açıklamasını yapmıştır (Milliyet, 07.01.1991). Bu sözler; kriz haline olan hegemonyanın yeniden sağlanması için dışarıdan gelecek üçüncü bir güce, yani gerici Sezarizme, Bonapartizm'e yönelik talebinin özetidir (Gramsci, 2018: 115).

12 Eylül 1980 günü TRT'den okunan bildiri ile devlet yönetimine TSK'nın el koyduğu ilan edilmiştir. Bildiride tüm yurttaki sıkıyönetimin ilan edildiği sokağa çıkma yasağının uygulanacağı duyurulmuştur (Cumhuriyet, 12.09.1980). Böylece Ecevit'in dediği gerçekleşmiş, oyun bitmiş, dışarıdan bir güç tüm iktidarı ele geçirmiştir. Gramşiyen anlamda yaşanan hegemonik krizden ne sağ MC ne de karşı hegemonya mücadelesi yürütenlerin etrafında birleştiği CHP kazanarak çıkmıştır. Üçüncü ve dışarıdan bir güç gelip tüm gücü elinde toplamıştır. Hegemonik mücadelenin kazananı, var olan hegemonyasını neredeyse kaybetmiş olan büyük sermaye sınıfıdır. Darbeyle birlikte sermaye sınıfının desteklediği ve mevcut Anayasal model ile uygulanamayacak olan 24 Ocak Kararlarının getirdiği ekonomi modeli kabul görmüştür. Bu aynı zamanda sermaye sınıfının kısa dönemli CHP desteği ve AP'nin MC maceralarından sıkıldığına bir resmidir.

Tünay'a (2002: 187) göre, 1980 Darbesi hegemonik krizin Sezarist bir yolla çözüme kavuşturulmasıdır. Askeri yönetim 1980 Darbesiyle, Kemalist ideolojide bir devlet yaratmaya çalışırken bunu İslami harekete destek vererek aşırı sola karşı denge unsuru oluşturmuştur. Bu darbeyle birlikte MHP ve paramiliter örgütlerinin işlevine ihtiyaç kalmamıştır. Zira silahlı sol örgütler ve üyeleri varoluşsal olarak yok olma seviyesine getirilmiştir Parçalı bir görüntüye dönüşen karşı hegemonya mücadelesinin ittifakları ise dağıtılmıştır. Öngen (2003: 83); 1980 Darbesini, burjuvazinin kendiliğinden temsilcisi olarak görür. Cemal (1986: 54); 1980 Darbesinin ekonomi modelini, "*Demirel'siz Demirel programı*" olarak nitelmiştir. Akşin'e (2012: 251) göre ise 80 Darbesi, 24 Ocak Kararlarının uygulanmasını kolaylaştıran bir siyasal yöntem biçimidir.

SONUÇ

1961 Anayasası ile birlikte sanayi burjuvazisi, işçi sınıfı ve orta sınıfın da dahil edildiği ütöpik bir hegemonik düzen yaratılmaya çalışılmıştır. Fakat bu düzen, içerisinde çelişkiler barındırmasından mütevellit ütöpik olarak doğmuştur. 1961 Anayasasının siyasal ve toplumsal alanda getirdiği hak ve özgürlükler, nicelik ve nitelik olarak yoğunlaşan işçi sınıfı ile birleşmiştir. Böylelikle Gramşiyen anlamda ekonomik korporatif güç düzeyi aşarak çıkar birliği ve sınıf bilincinin farkına varılan bir düzeye ulaşılmıştır. Aynı zamanda köyden kente göç, gecekondulaşma, öğrenci hareketleri gibi pasif halde bulunan gruplar ani bir kırılma ile mobilize olmuşlardır. Bu dönem içinde 1961 Anayasası yoluyla iktidara geleceğini düşünen CHP ise AP'nin ve TİP'in zaferlerinden sonra kendisine yeni bir siyasal taban arayışına girmiştir. Ecevit sahiplendiği ve içeriğini doldurduğu ortanın solu kavramı ile hitap edilecek yeni bir taban bulmuştur. Bu bakımdan yeni rakip AP'den çok TİP olmuştur.

Buna karşın burjuvazi, 1961 Anayasası ile getirilmek istenen ütöpik ittifakı dağıtmıştır. AP ile ittifak kurup kendi hegemonyasını kurmuştur. Fakat 1961 Anayasanın sivil toplum alanında karşı hegemonya mücadelesi için sağladığı mevziler dolayımı ile tam anlamıyla hegemonyasını güvenceye alamamıştır. Zira 1961 Anayasası ile getirilen kurumlar, ütöpik ittifakın emniyet supabı gibi işlemiştir. Mobil hale gelen grupların, 1961 Anayasası ile yaratılan mevzilere yerleşmesi ile egemen hegemonyada yarılmalar görülmeye başlamıştır. Çözüm yolu olarak rıza momenti arka plana çekilip zor momenti öne çıkarılmıştır. Fakat istenilen gerçekleşmemiş ve AP içinden çıkan iç hizipler dolayımı ile AP iktidardan düşmüştür. Nihayetinde hegemonyayı krizden kurtarmanın yolu; 1961 Anayasasının getirdiği mevzileri dağıtabilecek, yasal zeminin dışından üçüncü bir güç olan 12 Mart Müdahalesinde bulunmuştur.

12 Mart Müdahalesi ile hegemonyada zor momenti iyiden iyiye ön plana çıkarılmıştır. Karşı hegemonya mücadelesinin öncü aydınları, tutuklanarak sivil toplumun karşı siperlerinden dışarıya atılmıştır. Aynı zamanda üçlü ütöpik sistemi koruyan ve bu yolla karşı hegemonya mücadelesine güvenli mevziler sağlayan kurumlar budanmıştır. En önemli müdahale nedeni ise karşı hegemonya mücadelesinin görüldüğü kurumlardan biri olan askeriye'nin içindeki Madanoğlu Cuntasıdır. 12 Mart Müdahalesi ile karşı hegemonya mücadelesinin mevzileri

dağıtılmış ve özellikle Madanoğlu Cuntasına benzer bir oluşumun önü engellenmiş olsa da hegemonik kriz çözülememiştir. Bu müdahale sonucunda CHP içinde ortanın solu hareketi partiyi ele geçirmiştir. Ardından CHP, karşı hegemonya mücadelesinin öncüleri olan hapisteki aydınları serbest bırakarak kendi partisine eklemlenmiştir. Bunun yanında işçi sınıfı ve diğer alt grupların çıkarlarını, kendi çıkarlarıyla bütünleştirmiştir. 1973'lerden sonra hegemonyanın organik krizi; varoluşsal mücadeleler, geleneksel sınıfların partilerinden kopmaları, yönetememe hali gibi çeşitli düzeylerde kendisini görünür kılmaya başlamıştır. Ekonomik krizin bu organik krize eklemlenmesiyle de yoğunlaşmıştır.

Karşı hegemonya mücadelesinin yoğunlaşması ve kitlelerin mobil hale gelmesiyle CHP ittifaklarını sağlamlaştırmıştır. Böylece 1977 yılı Türkiye Genel Seçimlerinden zaferle ayrılmıştır. Fakat mevcut hegemonik gücün ittifakı olan MC Hükümeti bir kez daha iktidara gelmiştir. Karşı hegemonya mücadelesine karşı, sıkıyönetim ve paramiliter güç gibi zor ögesi ile karşılık vermeye çalışmıştır. Ekonomide ise isteneni bir türlü verememiş ve hatalı politikalar nedeniyle hegemonyadaki yarığın derinleşmesine neden olunmuştur. Bunun üzerine mevcut hegemonik güç, MC yerine AP ve CHP ittifakını desteklemiş fakat bundan da sonuç alamamıştır. Nihayetinde ise iktidara sağ kanattan devşirilen milletvekillerine bakanlık verilme yoluyla CHP gelmiştir. Fakat CHP, hegemonyasını sivil toplum alanında kurmadan iktidara gelmiş ve bu yüzden yönetememe hali ile karşı karşıya kalmıştır. CHP, karşı hegemonya mücadelesinde vaat ettiklerini yerine getirmekten uzak bir görüntü çizmeye başlamıştır. Bu görüntü Gramşiyen anlamda karşı hegemonya mücadelesine hazır bir örgütlülük düzeyine sahip olmadığına ilişkin bir görüntü yaratmıştır. Böylelikle CHP'nin öncü rolü oynadığı ve çıkarlarını bütünleştirdiği ittifakı dağılmaya mahkum olmuştur.

Bu çalışmada, 1973-80 yılları arasında yaşanan organik kriz döneminde CHP'nin yürüttüğü karşı hegemonya mücadelesi Gramşiyen perspektiften değerlendirilmiştir. Bunun için; siyasal parti, organik ittifak, aydınlar, ideolojik örgütlenme, mevzi savaşı olmak üzere beşli ölçüt üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Her ne kadar beşli ölçüt ayrı başlıklar olarak belirlenmiş olsa da bu ölçütler karmaşık bir şekilde yer almaktadır. Örneğin modern prens olan siyasal parti, organik ittifakı sağlamaya çabalar. Bunu yaparken ideolojik örgütlenmesini ve eğitsel düzeyini aydınlar eliyle sağlar. Nihayetinde ulaştığı tarihsel ve zorunlu örgütlülük seviyesiyle, karşı hegemonya mücadelesini mevzi

savaşı şeklinde yürütür. Bu bakımdan Gramşiyen anlamda CHP'nin karşı hegemonya mücadelesi her ne kadar beş ayrı ölçüt üzerinden ele alınmaya çalışılsa da bu ayrım kategorik bir ayrıma tekabül etmektedir.

İlk ölçüt olan siyasal parti açısından bir değerlendirme yapıldığında; 1961 Anayasasının getirdiği ütöpik sistemde iktidarı alamayan CHP'nin yeni bir taban arayışı üzerinden gitmek gerekir. CHP, işçi sınıfı ve hegemonyadan dışlanmış alt gruplar ile ittifak kurma çabasına girmiştir. Bunun için ortanın solu politikası güdülmüş ve CHP'nin merkezietçi yapısı, bürokrat ağırlıklı görüntüsü kırılmıştır. Parti meclisinde; öğrenci, köylü ve işçi sınıfının temsili sağlanmış ve hegemonya tarafından dışlananlar ile organik bir bağ kurulmuştur. Böylelikle CHP temsilini üstlendiği sınıflarla sürekli etkileşim içine girmiş ve Gramsci'nin bahsettiği bürokratik tuzaktan uzaklaşmıştır. Bu aynı zamanda Gramsci'nin siyasal parti için söylediği demokratik merkezietçiliğin CHP nezdinde sağlanmasıdır. Hegemonya tarafından dışlanan kesimlerin çıkarlarını kendi çıkarları ile bütünleştirerek evrensel görüngüsünü yaratmayı başarmıştır. Hegemonyanın rıza momentinin arka plana itilip zor momentinin öne çıkarıldığı sıkıyönetim, yasal düzenlemeler, komandolar ve kontrgerilla gibi uygulamalara karşı duruşu öncü rolünü pekiştirmiştir. Bu, CHP'nin karşı hegemonya mücadelesinde tarihsel ve zorunlu olarak gereken örgütlülük düzeyine eriştiği görüngüsü vermiştir.

CHP'nin 1978 yılında iktidara gelmesinin ardından ise parti demokratik merkezietçilikten uzaklaşmaya başlamıştır. Ecevit ve merkez karar organları, yerelin aleyhine güçlenmeye başlamıştır. Bu durum partinin ittifakta olduğu gruplarla olan karşılıklı etkileşiminin gerilemesine neden olmuştur. Ayrıca Gramsci'nin önem verdiği parti içi disiplin, devşirilen milletvekilleri dolayısıyla yapılan ince hükümet hesapları ve parti içi hiziplerin küstürülmemesi gibi sebeplerle tam olarak uygulanamamıştır. Bu eksikliklerin diğer nedenlerle birleşmesiyle, CHP'nin ittifak halinde olduğu sınıfların çıkarlarını kendi çıkarları ile bütünleştirmekte zorlanmaya başlamıştır. Böylece CHP'nin sahip olduğu örgütlülük düzeyi ile Gramşiyen anlamda karşı hegemonya mücadelesinin öncüsünde olması gereken modern prens görüntüsü dağılmaya başlamıştır.

CHP, 1973-80 organik kriz döneminde işçi sınıfı ve diğer hegemonyadan dışlanmış alt gruplarla ittifak kurmaya çalışmıştır. Ecevit; işçi sınıfı, köylüler ve yoksul kesimlerinden oluşan halk kesimi ile bu ittifakın çerçevesini belirlemiştir. Köy-kent ve kooperatifler gibi yönetsel olarak da yer alabilecekleri projelerle

bunların pasif konumları kırılmaya çalışılmıştır. Böylelikle hem partiyle daha etkileşim halinde olmaları sağlanacak hem de karşı hegemonya mücadelesinde kitlelerin daha mobil hale gelmesi sağlanacaktır. İşçi sınıfına ise 1961 Anayasasının olumlaması dolayımı ile CHP’de birleşme çağrısı yapılmıştır. Söylemlerin yanında sendikalarla karşılıklı etkileşimlerle ittifakın organikliği sağlam temele oturtulmaya çalışılmıştır. Sol gençlik örgütleriyle, gecekondu bölgeleriyle ve sol partilerle karşı hegemonya mücadelesinin ittifakını genişletmeye çabalamıştır. Başarısı; gecekondu bölgelerindeki oy tercih değişiminde, sosyalist partilerle kurduğu seçim ittifaklarıyla ve sol gençlik örgütlerinin seçimlerde ve sokakta verdiği destekten görülebilir. Yine TÜRK-İŞ, DİSK, TÖB-DER gibi sol siyasi hareketle bütünleşmiş dernek ve sendikaların seçimlerde CHP’yi destekleme çağrılarında da okunabilir.

1978 yılında Ecevit iktidarı ile bu görünüm değişmeye başlamıştır. DİSK ve sol partilerin gerçekleştirdikleri eylemler CHP tarafından kriminalize edilmeye başlanmıştır. Özellikle POL-DER’in kapatılmasına ilişkin olarak sol görüşlü dernekler, sol partiler ve DİSK’le doğrudan karşı karşıya gelinmiştir. İlan edilen sıkıyönetim ile birlikte zor ögesi CHP’nin güdümünden çıkıp karşı hegemonya mücadelesinin üzerine binmiştir. Ekonomide ise egemen hegemonyanın desteklediği IMF öncülüğünde ekonomi programları uygulanmaya başlanmıştır. Böylelikle işçi sınıfı ve yoksul kesimlerin aleyhine kararlar alınmaya başlanmıştır. Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde CHP’nin iktidara gelene değin işçi sınıfı ve diğer hegemonyadan dışlanan sınıflarla organik bir ittifak kurduğu söylenebilir. Fakat iktidara gelinmesinden sonra bu ittifaklarda kopmalar görülmeye başlanmıştır. 1979 kısmi Senato seçim sonuçlarındaki CHP’nin oy oranı düşüşünden bu rahatlıkla okunabilir. Böylelikle CHP’nin iktidarına kadar kurmuş olduğu ittifakın organikliği ve evrenselleştiği çıkarlar çözülmeye başlamıştır.

CHP 1974 yılındaki kısa iktidarında çıkardığı af ile karşı hegemonya mücadelesinin hapiste olan aydınlarının salıverilmesini sağlamıştır. Bu hem karşı hegemonya mücadelesinin mevzilerini güçlendirmiş hem de kendi organik aydınlarına sol görüşlü aydınların eklemlenmesini sağlamıştır. Sıkıyönetim, komando ve kontrgerilla gibi aydınların varoluşsal olumsuzlanmasını içeren saldırılar karşısında aydınların yanında yer almıştır. Böylelikle partinin karşı hegemonya mücadelesine hazır örgütlülük ve eğitsel seviyeye gelmesinde aydınlarla birlikte öncü rolünü oynamıştır. Aynı zamanda hegemonya tarafından dışlanan kesimlerle organik ittifakını aydınlar dolayımı ile güçlendirmiştir. Fakat

iktidarından sonra CHP'nin karşı hegemonya mücadelesinde mevzileri terk etme görüntüsü vermesi, aydınlarla olan bağının da zayıflamasına neden olmuştur. Özellikle aydınlara yönelik saldırılar karşısında yeterli şekilde önlem almamakla suçlanmaya başlamıştır.

CHP'nin demokratik sol dolayımı ile ideolojisinin bir sosyal demokrasi olduğu açıkça söylenebilir. Ecevit, Gramsci'nin her ülkenin tarihsel ve toplumsal koşullarına göre özgün olması gerektiği düşüncesiyle paralel şekilde özgünlüğe önem vermiştir. Bu bakımdan da sosyal demokrasi yerine demokratik sol söylemini kullanmıştır. Bundaki asıl amacı ise aşırı sol diye adlandırdığı diğer sol partilerle arasına mesafe koymak ve Marksizm kökenleri reddetmektir. Ecevit, Türkiye'de komünizme karşı en büyük önlemin demokratik sol olduğu söylemi önemlidir. Zira bu söylem temelinde; Gramsci'nin teorilerinin Marks'tan ayrı bir okumasının mümkün olmadığı görüşüyle birlikte, CHP'nin Gramşiyen anlamda bir karşı hegemonya mücadelesi yürüten modern prens tanımından uzaklaştığı söylenebilir.

Gramsci'ye göre, güçlü sivil toplumun bulunduğu toplumlarda hegemonyanın yerinden edilmesi için mevzi savaşının yürütülmesi gerekir. Bunun için ittifakın organikliği sağlanmalı, örgütlülük düzeyinde hazır olan partinin çıkarlarını evrenselleştirmesi gerekir. CHP'nin bunları belli düzeylerde başarmış olduğu söylenebilir. Kontrgerilla, komandolar ve yasal zor uygulaması gibi mevcut hegemonik gücün yöntemlerine karşı mücadele etmiştir. Fakat karşı hegemonya mücadelesine yöneltilen zora karşı mücadelesi, iktidara gelmesi ile birlikte sekteye uğramıştır. Hegemonyanın zor momentine karşı, iktidarın sağladığı gücü yeterince kullanmamakla eleştirilmiştir. Değişen kontrgerilla söylemi, sıkıyönetim ilan etme tuzağına düşmesi ve komando saldırılarına karşı yeterli önlem almaması ya da alamaması ittifakının homejenliğini buharlaştırmaya başlamıştır. Bu görüntü Gramsci'nin iktidara gelmenin karşı hegemonya mücadelesinin kazanılması anlamına gelmeyeceği çıkarımını hatırlatır. Mevcut hegemonyanın yerinden edilmesi için gereken hegemonyanın sivil toplum alanında kurulamamış olduğunun göstergesidir.

Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde, CHP'nin karşı hegemonya mücadelesinde kendi öncülüğünü sağladığı görülmektedir. Aydınları kendi partisine eklemlmeyi başarmıştır. İşçi sınıfı ve diğer alt gruplar üzerinde belli bir hegemonik kapasite edinmiştir. Mevcut hegemonyaya karşı sivil toplumun

mevzilerinde mücadele etmiştir. Fakat tüm bunların yanında iktidara geldiği 1978 yılıyla birlikte bu görüntü tersine dönmeye başlamıştır.

Gramsci'nin karşı hegemonya mücadelesinin içeriği mevcut hegemonik sistemi tamamen yerle bir etme üzerine kuruludur. CHP'nin karşı hegemonya mücadelesi okuması yapıldığında ise reformist öğeler görülmektedir. Düzen değişikliği temelinde yürütülen karşı hegemonya mücadelesini aşırı sol diye tanımladığı Marksist okumalardan kesin bir şekilde ayrı tutmuştur. Sürekli olarak 1961 Anayasasının tam olarak uygulanması vurgusu yapılmıştır. Yani CHP'nin düzen değişikliğinin manası; 1961 Anayasası ile getirilmek istenilen üçlü ütöpik sistemin yeniden kurulması talebidir. Bu bakımdan mevcut hegemonik sistemi tamamen yerinden etmek yerine reforme etme amacı taşır. Fakat CHP'nin bu yönü; iktidara gelmeye çalıştığı yıllar boyunca Gramşiyen bir karşı hegemonya mücadelesi olarak okunabilecek düzeydeki popülist söylemleri ile sol siyasi hareketler tarafından görmezden gelinmiş ya da DİSK gibi sistem içi çözüm önerileri arayan sendikalarca önemsenmemiştir. İktidara gelmesinden sonra ise popülist söylemlerin yerini gerçeklere bırakmış ve kurmuş olduğu organik ittifak çözülmeye başlamıştır. Karşı hegemonya mücadelesinde örgütsel ve eğitsel gücü sönümlenmiştir. İktidardan düşmesinin ardından tekrardan kendi partilerinde birleşme çağrısı ise darbeyi önlemeye yöneliktir. Fakat bu önleme 1961 Anayasası ihtimalini bölen 12 Mart Müdahalesine benzer bir darbe kesinliği üzerinde kuruludur.

Sonuç olarak; CHP'nin beş ölçüt olarak belirlenen siyasal parti, organik ittifak, aydınlar, ideoloji ve mevzi savaşımını tam anlamıyla karşı hegemonya mücadelesi yürütecek şekilde uygulayamadığı görülmektedir. Yani prizma sistemine gönderilen renklerin cılızlığından dolayı beş renk prizmadan geçip tek renge dönüşmeden sönmüş ve karşı hegemonya mücadelesi başarısız olmuştur. Bu bakımdan CHP'nin karşı hegemonya mücadelesi; Gramşiyen kavramlar üzerinden incelenbilmesine karşın Gramşiyen anlamda yeni bir etik ve entelektüel devlet amacı gütmeyen reformist bir girişimdir.

Bu çalışma ekseninde 1973-1980 döneminde CHP'nin düzen değişikliği adını verdiği mücadelesi Gramsci'nin karşı hegemonik mücadele kavramları etrafında incelenerek sunulmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan döneme ilişkin bütünlüklü bir bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özellikle CHP'nin bahsi geçen dönem için yürüttüğü mücadelenin ne kadar sol sayılabileceği sorularına

yönelik verilebilecek yanıtlara bir yenisi eklenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda bu çalışma; 2000’li yıllarda CHP’nin belli bir oy aralığına sıkışmışlığını nasıl kırabileceğine yönelik olarak düzen değişikliği kavramı çerçevesinde canlı bir hatırlatma içeriği taşımaktadır. Bununla birlikte yaratılacak mevcut düzenin değiştirilmesinin içeriğinin popülist söylemler düzeyinde kalması durumunda, CHP’nin 1979 Kısmi Senato Seçimlerinde olduğu gibi, geçici nitelikte bir yükseliş olarak kalacağı uyarısını içermektedir.

Bunlara ek olarak; bu çalışma zaman sınırı nedeniyle 1980 Darbesi ile birlikte sonlandırılmıştır. Fakat bu çalışmanın devamı niteliğinde, 1980 Darbesinin mevcut hegemonya sahibine Gramşiyen anlamda Sezarist bir çözüm sunma olanağına yönelik bir çalışma yapılabilir. Bunun yanında 1 Mayıs Mahallesiine yönelik sol siyasi hareketin hegemonik kapasitesine yönelik daha detaylı çalışmalar yapılabilir. 1 Mayıs Mahallesi gibi gecekondu bölgeleri örneklemeleri üzerinden de çalışmalar çeşitlendirilebilir.

EKLER

EK-1

“Türkiye’deki düzenin bozuk olduğu, adaletsiz olduğu, hızlı gelişmeyi ve sınaileşmeyi engellediği, artık devrimci aydınlarla birlikte, geniş halk topluluklarının da büyük ölçüde benimsediği bir gerçektir.

Tutucu güçlerin ve partilerin, kurulu düzeni savunabilmeleri, savunmalarını haklı gösterebilmeleri gitgide güçleşmektedir

Fakat, düzen değişikliğinin nasıl olması gerektiği üzerinde, henüz, bütün devrimci güçler görüş birliğine varabilmiş değillerdir

Cumhuriyet Halk Partisi, bu konuda kendi görüşünü, halkla birlikte oluşturmuştur. Bu oluşturma sırasında, ORTANIN SOLU tutumunu da daha çok aydınlığa ve öze kavuşturmuştur.

1969 Milletvekili Seçimlerine girerken, cum hal par, Türk halkından, Düzen Değişikliği Programını gerçekleştirmek üzere yetki istemektedir.

Bu yetki kendisine verilirse, Cumhuriyet Halk Partisi , halktan aldığı güçle, bütün engelleri aşacak ve düzeni en kısa zamanda değiştirerek, Türkiye’de Anayasamızın da gereği olan İNSANCA BİR DÜZEN kuracaktır.” (CHP, 1969: III).

EK-2

1961, 1965, 1969, 1973, 1977 yılı Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

		1961	1965	1969	1973	1977
Katılım Oranı		81,4	71,3	64,3	66,8	72,4
Siyasi Parti ve Bağımsızlar						
AP	O.O.(%)**	34,8	52,9	46,6	29,8	36,9
	S.S.***	158	240	256	149	189
CHP	O.O. (%)	36,7	28,7	27,4	33,3	41,4
	S.S.	173	134	143	185	213
CGP	O.O. (%)	-	-	6,6	5,3	1,9
	S.S.	-	-	15	13	3
CKMP	O.O. (%)	14	2,2	-	-	-
	S.S.	54	11	-	-	-
MHP	O.O. (%)	-	-	3	3,4	6,4
	S.S.	-	-	1	3	16
Demokratik Parti	O.O. (%)	-	-	-	11,9	1,8
	S.S.	-	-	-	45	1
Millet Partisi	O.O. (%)	-	6,3	3,2	0,6	-
	S.S.	-	31	6	0	-
MSP	O.O. (%)	-	-	-	11,8	8,6
	S.S.	-	-	-	48	24
Türkiye Birlik Partisi	O.O. (%)	-	-	2,8	1,1	0,4
	S.S.	-	-	8	1	0
TİP	O.O. (%)	-	3	2,7	-	0,1
	S.S.	-	14	2	-	0
Yeni Türkiye Partisi	O.O. (%)	13,7	3,7	2,2	-	-
	S.S.	65	19	6	-	-
Bağımsızlar	O.O. (%)	0,8	3,2	5,6	2,8	2,5
	S.S.	0	1	13	6	4

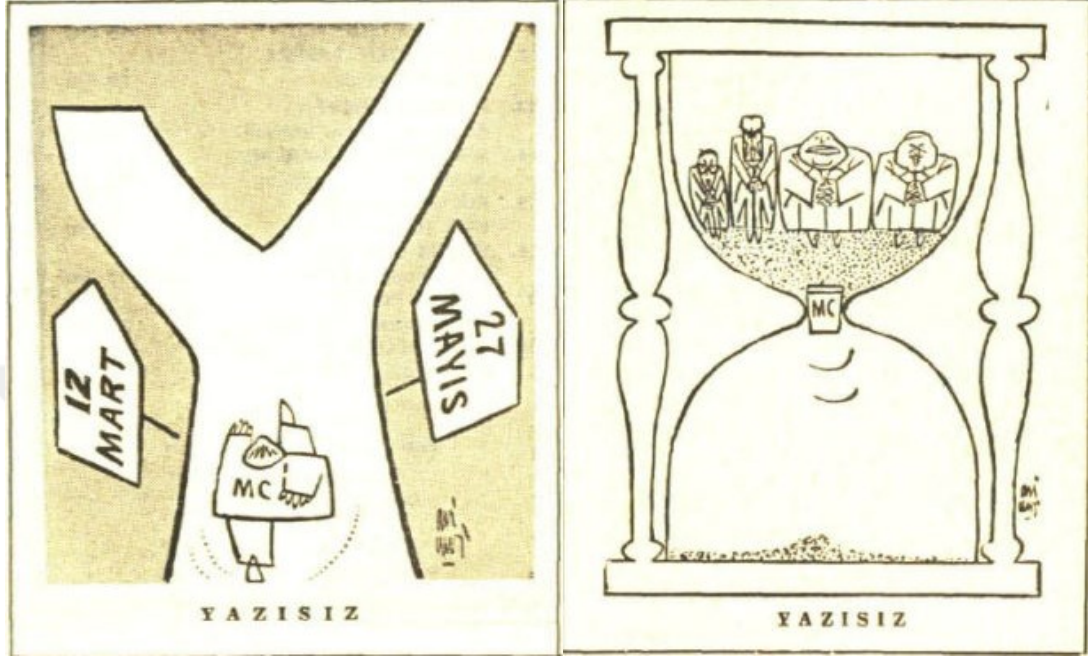
*1961-1977 arası milletvekili sayısı 450 üye olarak sabitlenmiştir.

** O.O.: Oy Oranı

***S.S.: Sandalye Sayısı

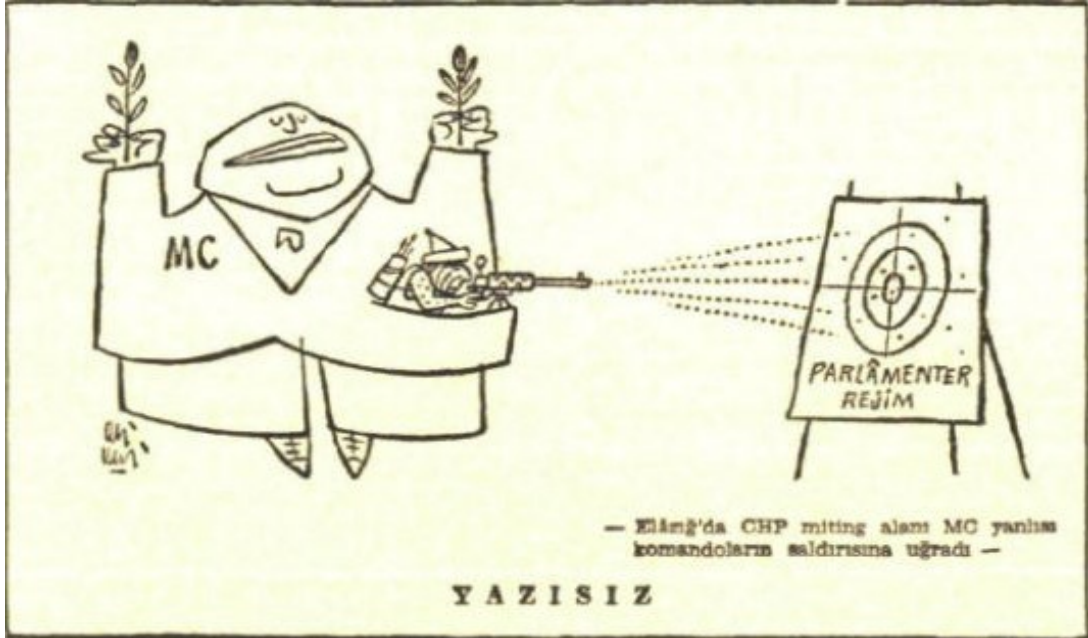
EK-3

Döneme İlişkin Bazı Karikatürler

Kaynak: (Cumhuriyet, 05.06.1975).

Kaynak: (Cumhuriyet, 15.06.1975).

Kaynak: (Cumhuriyet, 06.09.1975).

KAYNAKLAR

Bu tez çalışmasında APA 6 atıf sistemi kullanılmıştır.

Ahcar, G. (2002). Engels: Theorist of War, Theorist of Revolution. *International Socialism*, 4(97). Erişim Tarihi: 26.02.2022. <https://www.marxists.org/history/etol/newspape/isj2/2002/isj2-097/achcar.htm> adresinden alındı.

Ahmad, F. (1996). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. İstanbul: Hil Yayınları.

Ahmad, F., ve Turgay Ahmad, B. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Akça, İ. (2020). Yetmişli Yıllarda Hegemonya Krizi, Ordu ve Militarizm. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (s. 99-120). İstanbul: İletişim Yayınları.

Akın, R. (2012). *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık. Erişim Tarihi: 21.01.2022. <https://www.scribd.com/doc/314585836/Turk-Siyasal-Tarihi-R%C4%B1dvan-Akin> adresinden alındı.

Akşin: (2012). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Arcayürek, C. (1986). *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor – 10, Demokrasi Dur 12 Eylül 1980 Nisan 1980 – Eylül 1980*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Arcayürek, C. (1987). *Demokrasinin Sonbaharı 1977-1978*. Ankara: Bilgi Yayınları.

Arcayürek, C. (2006). *Bir Özgürlük Tutkunu Bülent Ecevit*. İstanbul: Detay Yayıncılık.

Arslan, M. (2020). Süleyman Sami Demirel: Pragmatist, Popülist. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (s. 373-395). İstanbul: İletişim Yayınları.

Aslan, Ş. (2004). Toplumsal Mücadeleler ve Kent Bir Yerel Deneyim: Ümraniye Mustafa Kemal Mahallesinin Kuruluşu ve Yasallaşma Süreci. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(9), 107-120. Erişim Tarihi: 08.02.2022. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/525/4786> adresinden alındı.

Ataay, F. (2007). *Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti/ 12 Mart'tan 12 Eylül'e 1978-1979 CHP Hükümeti*. İstanbul: De Ki Yayıncılık.

Ataay, F., ve Kalfa, C. (2008). Modern Prens'ten Post Modern Prens'e: Gramsci'nin Siyasal Parti Kuramı. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*(15), 26-49.

Atılğan, G. (2012). Türkiye'de Toplumsal Sınıflar: 1923-2010. F. Alpkaya, & B. Duru içinde, *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim* (s. 323-366). Ankara: Phoneix.

Atılğan, G. (2013). Türkiye İşçi Partisi. T. Uzun içinde, *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* (s. 343-378). Ankara: Orian Kitapevi.

Atılğan, G. (2015). Sanayi Kapitalizminin Şafağında. G. Atılğan, C. Saraçoğlu, & A. Uslu içinde, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat* (s. 501-657). İstanbul: Yordam Kitap.

Atılğan, G. (2020). 12 Mart: Kapanan ve Açılan Yollar. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (s. 55-86). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ayata, A. G. (1995). Türkiye'de Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Hareketi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50(3-4), 79-88.

Ayata, A. G. (2010). *CHP - Örgüt ve İdeoloji*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

- Aydinoğlu, E. (2007). *Türkiye Solu (1960-1980)*. İstanbul: Versus Kitap.
- Aytürk, İ., ve Bora, T. (2020). Yetmişli Yıllarda Sağ-Sol Kutuplaşmasında Siyasi Düşünceler. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (s. 307-329). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Basın-Yayın Genel Müdürlüğü. (1977). *1977 Genel Seçimi Radyo Konuşmaları Cumhuriyet Halk Partisi*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Bektaş, A. (1993). *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP ve AP (1961- 1980)*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bila, F. (2001). *Ecevit'in Yeniden Doğuşu*. İstanbul: Phoenix.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar-Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, K. (1997). İktidat Tarihi 1908-1980. S. Akşin içinde, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980* (s. 265-357). Ankara: Cem Yayınevi.
- Boratav, K. (2004). *Türkiye İktisat Tarihi*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Bozarslan, H. (2009). Bülent Ecevit. M. Belge içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Cilt 2-Kemalizm* (s. 458-463). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozkır , G. (2005). Cumhuriyet Halk Partisi'nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(11), 231-248. Erişim Tarihi: 10.02.2022 <https://dergipark.org.tr/en/pub/ctad/issue/25234/266768> adresinden alındı.
- Brooks, M., ve Pickard, J. (2012). *Tarihsel Materyalizm ve Diyalektik Materyalizm*. (H. Erdem , Çev.) İstanbul: Arya Yayıncılık.
- Carnoy, M. (2001). Gramsci ve Devlet. *Praksis*(3), 252-278.
- Caruso, L. (2016). Gramsci's Political Thought and The Contemporary Crisis of Politics. *Thesis Eleven*, 136(1), 140-160.
- Cemal, H. (1986). *Tank Sesiyle Uyanmak*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- CHP. (1969). *CHP'nin Düzen Değişikliği Programı*. Ankara: Ulusal Basımevi.
- CHP. (1973). *Ak Günlere*. Ankara: CHP.
- CHP. (2022). "Tarihçe" Erişim Tarihi: 14.02.2022, <https://chp.org.tr/chp-tarihi> adresinden alındı.
- Clausewitz, C. (2015). *Savaş Üzerine*. (S. Koçak, Çev.) İstanbul: Doruk Yayınları.
- Cumhuriyet Gazetesi. (tarih yok). <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar> adresinden alındı
- Çavuşoğlu, H. (2005). *Türk siyasal yaşamında Demokratik parti 1970-1980*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Çavuşoğlu, H. (2019). Türkiye'de Merkez Sağın İlk Koalisyonu ve Türk Siyasetinin İlk Siyasal Cepheleşmesi: I. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin İç Politikasına Bir Bakış. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*: 122-129. Erişim Tarihi: 21.02.2022. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/746406> adresinden alındı.
- Çelik, A. (2020). Yetmişli Yıllarda Hegemonya Krizi, Ordu ve Militarizm. M. K. Kaynar içinde, *Yetmişli Yıllarda Emek Hareketi: 15-16 Haziran'dan 12 Eylül'e Yükseliş ve Düşüş* (s. 515-547). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelik, H. A. (2020). *Tarihsel Bağlamın Aktöre Etkisi: Bülent Ecevit'in Çelişkili ve Tutarsız Sol Fikirleri*. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

- Dalokay, V. (1976). *Abdi İpekçi: Her Hafta Bir Sohbet-Ankara Belediyesi*. Milliyet Gazetesi, 20.01.1976. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/> adresinden alındı.
- Dural, B. (2012). Antonio Gramsci ve Hegemonya. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), 309-321.
- Ecevit, B. (1957). "Aydınların Liderlik İmkânı". *Ulus*, 22 Ağustos 1957.
- Ecevit, B. (1975). *Demokratik Solda Temel Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Ajans- Türk Matbaacılık Sanayii,
- Ecevit, B. (2009). *Ortanın Solu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Ecevit, B. (2010). *Demokratik Sol*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Egan, D. (2014). Rethinking War of Maneuver/War of Position: Gramsci and the Military Metaphor. *Critical Sociology*, 40(4), 521-538.
- Ercan, A. (2020). Yetmişli Yıllarda Özel Sektör Örgütlenmesi: Türkiye Sanayici ve İşinsanları Derneği. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (s. 245-260). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, M. (2012). *Türkiye'de Anayasa ve Siyaset*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Eroğlu, C. (2010). *Anatüze Giriş*. Ankara: İmaj yayınevi.
- Eryılmaz, H. G. (2019). *Zoraki Bir Koalisyon: 37. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti (CHP-MSP)*. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Filiztekin, A. (2016). *Sosyal Demokrasi ve Ekonomi*. Ankara: Alabanda Yayınevi.
- Forgacs, D. (2018). *Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar 1916-1935*. (İ. Yıldız, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Galli, G., & Mancini, G. F. (1968). Gramsci's Presence. *Government and Opposition*, 3(3), 325-338.
- Gaytancıoğlu, K. (2014). *Politik Liderlik ve Bülent Ecevit*. Paradigma Akademi Yayınları.
- Göktürk, E. (2019). Türk-İş'te Sosyal Demokrat Muhalefet ve DİSK'e Yönelim (1970-1975). *Mülkiye Dergisi*, 44(2), 321-340.
- Görücü, Ç. (2020). Yetmişli Yıllarda Hegemonya Krizi, Ordu ve Militarizm. M. K. Kaynar içinde, *CHP:Değişim, Umut, Hayal Kırıklığı* (s. 339-366). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gramsci, A. (2011a). *Hapishane Defterleri 1.Cilt*. (J. A. Buttigieg, Dü., & E. Ekici, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Gramsci, A. (2011b). *Hapishane Defterleri 2. Cilt*. (J. A. Buttigieg, Dü., & E. Ekici, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Gramsci, A. (2011c). *Hapishane Defterleri 3. Cilt*. (J. A. Buttigieg, Dü., & E. Ekici, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Gramsci, A. (2011d). *Hapishane Defterleri 4. Cilt*. (J. A. Buttigieg, Dü., & E. Ekici, Çev.) İstanbul: Kalkedon.
- Gramsci, A. (2018). *Modern Prens*. (P. Esin, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Harput, K. (1969). "Sosyal Yapı Değişimleri Açısından Türkiye'de Geçekondu Sorunu", *Milliyet Gazetesi*, 23.06.1969. Erişim Tarihi: 04.01.2022 <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/> adresinden alındı.

- Hart, C. W. (1969). *Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi*. (N. Saran , Çev.) İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyasal İdeolojiler: Bir Giriş*. (A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, & B. Kalkan, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Jones: (2006). *Antonio Gramsci*. New York ve Londra: Routledge.
- Kabaklı, A. (1977). *Bizim Alkibiades (Ecevit)*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Kaynar, M. K. (2020). Türkiye'nin Yetmişli Yılları Üzerine Bazı Notlar. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (s. 21-54). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keleş, R. (1983). *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Keleş, R., ve Ünsal , A. (1982). *Kent ve Siyasal Şiddet*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Kemahlı, F. (2012). *Türkiye'de 1980 Sonrası Hegemonya ve Siyasal Mücadelede CHP*. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya,
- Ketenci, Ş. (1975). *"İşçilerin Siyasal Yaşamındaki Rolüne İlişkin Tartışmalar Gün Geçtikçe Yoğunlaşıyor"*. Cumhuriyet Gazetesi, 24.07.1975. Erişim Tarihi:28.12.2021 <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar> adresinden alındı
- Keyder, Ç. (2010). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koç, Y. (1998). *100 Soruda Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Koç, Y. (2014). 30. Yıldönümünde 12 Eylül Darbesi ve İşçi Sınıfı . *Mülkiye Dergisi*, 34 (268): 43-74. Erişim Tarihi 05.10.2022. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/269/609> adresinden alındı.
- Kurtuluş. (1971). *1965-1971 Türkiye'de Devrimci Mücadele ve Dev-Genç*. Ankara: Kurtuluş Yayınları.
- Kuruç, B. (2020). Türkiye'de Plancılığın İkinci On Yılı: Yetmişli Yıllarda Devlet Planlama Teşkilatı. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (s. 299-244). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Laclau, E., ve Mouffe, C. (1992). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*. (A. Kardam, & D. Şahiner, Çev.) İstanbul: Birikim Yayınları.
- Mantaoğlu, A. (2018). *1961-1980 Yılları Arası Cumhuriyet Halk Partisi'nin Sosyal Demokratlaşma Süreci*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstirüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İzmir.
- Marx, K. (2015). *Ekonomi Politiğin Eleştirisi Cilt 1*. (M. Selik, & N. Satılğan , Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K., ve Engels, F. (2010). *Marx And Engels Collected Works: Volume 10*. Lawrence&Wishart Electric Book.
- Milliyet Gazetesi. (tarih yok). <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/> adresinden alındı
- Molyneux, J. (2015). *Marksizm ve Parti*. (Y. Alogan, Çev.) Ankara: İmge Kitapevi.
- Mumcu, U. (1976). *"Eşkiyanın Kökü Dışarıdadır"*. Cumhuriyet Gazetesi, 31.05.1976, Erişim Tarihi:14.02.2022 <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar> adresinden alındı.
- Mumcu, U. (1978). *"Uyarı"*. Cumhuriyet Gazetesi, 21.03.1978, Erişim Tarihi: 12.02.2022 <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar> adresinden alındı.

- Mumcu, U. (1979a). *Abdi İpekçi*. Cumhuriyet Gazetesi, 03.02.1979, Erişim Tarihi: 02.02.2022 <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1979-02-03/0> adresinden alındı.
- Mumcu, U. (1979b). *Silkinmek*. Cumhuriyet Gazetesi 18.03.1979, Erişim Tarihi: 02.10.2022 <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1979-02-03/0> adresinden alındı.
- Ozan, E. D. (2015). İki Darbe Arasında Kriz Sarmalı. G. Atılgan, C. Saraçoğlu, & A. Uslu içinde, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat* (s. 657-746). İstanbul: Yordam Kitap.
- Öngen, T. (2003). Türkiye'de Siyasal Kriz ve Krizle Mücadele Stratejileri. N. Balkan, & S. Savran içinde, *Sürekli Kriz Politikaları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Öymen, A. (1975). “Gerçekteki Hükümet Programı”. Cumhuriyet Gazetesi, 08.05.1975, Erişim Tarihi: 08.02.2022, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar> adresinden alındı.
- Özcan, G. (2020). Yetmişli Yıllarda Dış Politika. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (s. 261-290). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, H. (1997). Siyasi Tarih 1960-1980. S. Akşin içinde, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980* (s. 191-254). Ankara: Cem Yayınevi.
- Özdinç, F. (2013). *Hegemonya Krizi ve Türk Sağı: Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti Örneği*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Özgüden, M. (2015). *Hegemonya ve Politik Toplum; Bir Gramsci Okuması*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Piccone, P. (1976). Gramsci's Marxism: Beyond Lenin and Togliatti. *Theory and Society*, 3(4), 485-512.
- Portelli, H. (1982). *Gramsci ve Tarihsel Blok*. (K. Somer, Düz.) Ankara: Savaş Yayınları.
- Poyraz, F. (2013). Milli Nizam Partisinden Ak Parti'ye. T. Uzun içinde, *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* (s. 313-342). Ankara: Orion Kitapevi.
- Sewell, G. H. (1966). *Squatter Settlements in Turkey: Analysis of a Social, Political and Economic Problem*. Massachusetts Institute of Technology.
- Sönmez, M. (1985). *Türkiye Ekonomisinde Bunalım, 24 Ocak Kararları ve Sonrası, Birinci Kitap*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Sülker, K. (1973). *100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Şenyapılı, T. (2004). *Baraka'dan Gecekonduya Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü 1923-1960*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tanör, B. (2017). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tarkan, N. (1977). “Partilerin Seçim Bildirgelerinde Kültür ve Sanat Sorunlarımız İçin Hangi Çözümleri Öneriliyor” *Milliyet Sanat*, 27 Mayıs 1977, 233.
- TBMM. (2020). Türkiye Büyük Millet Meclisi, Erişim Tarihi: 28.12.2021, https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html adresinden alındı.
- Tekeli, İ., Gülöksüz, Y., ve Okyay, T. (1976). *Gecekondu, Dolmuş, İşportalı Şehir*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tekin, U. (1977). *Ecevit'in Günah Galerisi 2. Cilt*. İstanbul: Orkun Yayınları.
- Teziç, E. (1976). *100 Soruda Siyasal Partiler*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Thomas, P. D. (2013). Hegemony, Passive Revolution and The Modern Prince. *Thesis Eleven*, 1(117), 20-39.

- Tok, N. (2003). An Essay On Gramsci's Concept of Civil Society. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(3-4), 239-254.
- Tuncer, E. (2011). *Ortanın Solundan Demokratik Sola ve Sosyal Demokrasiye*. Tesav Yayınları.
- Tunç, A. (2001). *Bir Maniniz Yoksa Annemler Size Gelecek-70'li Yıllarda Hayatımız*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TÜİK. (2012). *Milliyetvekili Genel Seçimleri 1923-2011*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbası, Erişim Tarihi: 23.11.2021, <https://ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1923-2011-MVSecimleri-Tuik.pdf> adresinden alındı
- Tünay, M. (2002). Yeni Türk Sağının Hegemonya Girişimi. *Praksis*(5): 177-197.
- Tütüncü Esmer, G. (2008). Propaganda, Söylem ve Sloganlarla Ortanın Solu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(3), 69-85.
- Uzun, T. (2013). Milliyetçi Hareket Partisi. T. Uzun içinde, *İttihat Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* (s. 237-282). Ankara: Orion Kitapevi.
- Ünsal , A. (2002). *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi 1961-1971*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Varuy, N. (2016). *Türkiye İşçi Partisi (Olaylar-Belgeler-Yorumlar 1961-1971)*. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Yalansız , N. (2006). *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*. İstanbul: Büke Yayınları.
- Yaşlı, F. (2020). *"Halkçı Ecevit" Ecevit, Ortanın Solu, CHP (1960-1980)*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Yavaşca, K. (2020). Necmettin Erbakan: Lider, Hoca, Mücahit. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (s. 495-499). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Yeşilada, B. (1988). Problems of Political Development in The Third Turkish Republic. *Polity*, 21(2): 345-372.
- Yetiş, M. (2015). Hegemonya. G. Atılgan, & A. Aytekin içinde, *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinlerarası İlişkiler* (s. 87-98). İstanbul: Yordam Kitap.
- Yetiş, M. (2003). Marx ve Sivil Toplum. *Praxis*(10), 35-72.
- Yetiş, M. (2009). Antonio Gramsci. V. Çetin içinde, *1900'den Günümüze Büyük Düşünürler I. Cilt* (s. 121-172). İstanbul: Etik Yayınları.
- Yetiş, M., ve Halifeoğlu, M. (2013). Gramsci, Sivil Toplum-Devlet İikiliği ve Kuramsal Kökenler. *Mülkiye Dergisi*, 37(1), 163-188.
- Yürekli, Y. (2020). "Küçük Moskova": Yetmişli Yıllarda Tuzluca'yı. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (s. 199-209). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2014). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları 29. Baskı.